

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Vejle Amts Aarbøger.

Udgivne af
Vejle Amts historiske Samfund.

1905.

Kjøbenhavn.
Lehmann & Stage.
1905.

Redaktionsudvalg:

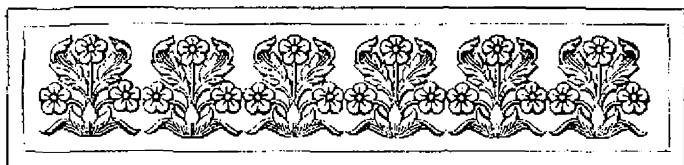
Oberst A. Liljefalk, Fredericia, (Formand).

Filialbestyrer P. Eliassen, Kolding.

Cand. mag. S. Hansen, Vejle.

Fr. Lumbyes Trykkeri — Kolding.

Vejle Amts historiske Samfund.

EFTER den Tilslutning, hvormed Oprettelsen af »Historisk Samfund for Ribe Amt« i 1902 blev mødt fra saa mange Sider, maatte den Tanke ligge nær, om der ikke ogsaa her i Naboamtet var Plads for en lignende Sammenslutning paa lokalhistorisk Grund. Og Tanken har sikkert ogsaa dæmret hos adskillige, men maaske dog med en lille Tilsætning af Tvivl, om der i Vejle Amt vilde være de samme gode Betingelser som i Ribe Amt for med Held at kunne rejse denne Sag.

Nu, da »Vejle Amts historiske Samfund« med et holdsvis anseeligt Antal Medlemmer staar som en Kendsgerning, skyldes der da en Tak til Folkemindesamlere, Forfatteren Ewald Tang Kristensen, fordi han ved sit ihærdige Arbejde og ved sin Varme for Sagens Gennemførelse har evnet at gøre denne Tvivl tilskamme. Han var den første, der offentlig fremsatte sine Tanker om Sagen, nemlig gennem en Artikel i »Vejle Amts Folkeblad« for den 20 April 1904, idet han bl. a. gjorde opmærksom paa, i hvor ringe Grad Vejle Amt hidtil er blevet behandlet af Lokalhistorikere, saa at der f. Eks. ikke i den trykte Literatur findes en eneste Herredsbeskrivelse fra Amtet.

Nogen Tid efter fremkom i det samme Blad Udtalelser

fra pens. Lærer F. Bennetsen i Frederikshaab og fra Gaardejer J. Terkilsen i Have, som begge sluttede sig til den udkastede Tanke om Oprettelsen af en historisk Forening. Opmuntret ved denne Tilslutning gav E. T. Kristensen sig nu til at undersøge Stemningen rundt i Amtet og søgte Forbindelse med adskillige Mænd med historisk Interesse. Og det lykkedes ham da ogsaa, særlig støttet af Mænd paa Koldingegnen som Kæmner Brandorff og Filialbestyrer Eliassen, i Løbet af Sommeren 1904 at vinde saa mange for Sagen, at der kunde indbydes til et Møde d. 23. September paa Fredericia Raadhus. Her samledes en Kreds af c. 40 Mænd fra Amtets forskellige Egne og vedtog at udstede en almindelig Indbydelse til Oprettelse af et historisk Samfund for Vejle Amt. Denne offentliggjordes nogle Dage senere i Amtets Aviser og spredtes desuden i talrige Aftryk rundt i Byerne og paa Landet. Paa samme Møde valgtes tillige en foreløbig Styrelse, der kom til at bestaa af: Kæmner J. O. Brandorff, Filialbestyrer P. Eliassen, Sognepræst H. Kau, Forfatter E. T. Kristensen, Oberst A. Liljefalk, Lærer S. N. Mouritsen og Proprietær Chr. Ravn, Sjølundgaard.

I Løbet af 3 Maaneder havde der tegnet sig c. 500 Medlemmer, og der indkaldtes nu til en konstituerende Generalforsamling paa Fredericia Raadhus den 6. Januar 1905. Her vedtoges de S. 7—8 aftrykte »Vedtægter for Vejle Amts historiske Samfund«. Desuden valgtes en endelig Styrelse, bestaaende af de nys nævnte 7 Mænd, supplerede med Lærer ved Vejle højere Almenskole, Cand. mag. S. Hansen og undertegnede. Til Revisorer valgtes derhos Købmand Anton Simonsen, Kolding, og Kammerraad, Gaardejer Schultz, Dalby. Straks efter Generalforsamlingen traadte de tilstedeværende Medlemmer af Styrelsen sammen og valgte undertegnede til Formand og Lærer Mouritsen til Kasserer.

I Styrelsesmødet paa Vejle Raadhus den 14. Januar 1905 fremlagdes et Udkast til Forretningsorden for Styrelsen. Dette vedtoges saaledes som det findes aftrykt S. 8--9. I samme Styrelsesmøde fordelte Medlemmerne yderligere de forskellige Hverv imellem sig, saa at Styrelsen nu arbejder paa følgende Maade:

Forretningsudvalget:

Stiftamtmand Bardenfleth, Vejle, Styrelsens Formand.
 Kæmner Brandorff, Kolding, Styrelsens Næstformand.
 Lærer Mouritsen, Mørup v. Vejle, Kasserer.
 Cand. mag. S. Hansen, Vejle, Sekretær.

Redaktionsudvalget:

Oberst Liljefalk, Fredericia, Udvalgets Formand.
 Filialbestyrer Eliassen, Kolding.
 Cand. mag. S. Hansen, Vejle.

Foredragsudvalget:

Sognepræst Kau, Gadbjerg v. Jelling, Udvalgets Formd.
 Forfatter E. T. Kristensen, Mindebo v. Vejle.
 Proprietær Chr. Ravn, Sjølundgaard v. Kolding.

Om Samfundets Formaal, der findes kort angivet i Vedtægternes første Paragraf, hedder det mere udførligt i den ovenfor omtalte offentlige Indbydelse:

»Af Naturen maa der i enhver normalt udviklet Mand og Kvinde være nogen historisk Sans, men hos saare mange er den netop i vor Tid trængt meget tilbage, da Aandskræfterne tit bliver sammentrængte paa helt andre, særlig paa materielle Omraader. For nu at hjælpe til med at vække og nære den historiske Sans i vor egen snævrere Kreds, har vi undertegnede besluttet at indbyde til Oprettelse af et historisk Samfund for Vejle Amt, idet Erfaring viser, at Folk dog helst vil høre noget fra deres egen kendte Egn og om Forhold, der i

snævrere Forstand hører dem til, og fordi vi erkender, at det er bedst at begynde med det mere hjemlige og derved ligesom danne Grundlaget for et mere udvidet Syn. Vi har da tænkt, at dette Samfund skulde virke udad til, ej alene ved Udgivelsen af et Aarsskrift, som skulde behandle historiske og stedlige Emner fra Amtet, men ogsaa ved Afholdelsen af Møder rundt omkring i dette med passende historiske Foredrag. Dernæst ville vi ogsaa gøre en Gerning indad til ved at paavirke hverandre og udenforstaaende og opflamme Lysten til at samle alt det spredte og hjælpes ad med at faa det sammenarbejdet eller i alt Fald lagt til Rette for kommende Tidens Granskning. Førrige Tidens Vandalisme og Vanrøgt har gjort, at mangfoldige af de vigtigste Minder om vore Forfædres Virken er gaaede tabt, og det skulde da mane os til, saa vidt det er os gørligt, at raade lidt Bod paa det forsømte, saa det, der endnu er tilbage, saa vidt vi kan naa, maatte blive samlet og bearbejdet.«

Gid da det nystiftede Samfund maa til sit Arbejde i det Spor, der er angivet i Indbydelsen, kunne tage et godt Varsel af den Sympati, som Sagen allerede har vundet! Indtil nu er der indmeldt c. 600 Medlemmer, men Styrelsen haaber paa en stadig Forøgelse af Medlemstallet og vil være glad ved at modtage — det være sig fra Medlemmer eller andre — større eller mindre skriftlige Bidrag af historisk Betydning for Vejle Amt, baade saadanne, der egner sig til at optages i Aarbøgerne, og saadanne, der bedst kan benyttes som Materialsamling til senere Bearbejdelse.

Vejle, i Maj 1907.

V. Bardenfleth.

Vedtægter for Vejle Amts historiske Samfund.

(Vedtagne paa Samfundets konstituornde Generalforsamling d. 6. Januar 1905).

§ 1.

Samfundets Formaal er at vække og nære den historiske Sans i Amtet:

- 1) ved Udgivelse af en Aarbog,
- 2) ved at samle Optegnelser til Brug for kommende Tidens Granskning,
- 3) ved Afholdelse af historiske Foredrag.

§ 2.

Medlem af Samfundet er enhver, der melder sig til Styrelsen og som har betalt et aarligt Bidrag af mindst 2 Kr. eller mindst 2½ Kr. en Gang for alle.

Alle Medlemmer modtager Aarbogen gratis.

§ 3.

Samfundet forestaas af en Styrelse paa 9 Medlemmer, bosiddende i Amtet. De vælges ved almindelig Stemmemflerhed for 3 Aar. Hvert Aar afgaar 3, de 2 første Gange ved Lodtrækning. Stemmesedler udsendes med Aarbogen og maa være tilbagesendte inden 15. Januar, hvorefter Optællingen foregaar.

Valget bekendtgøres i Aarbogen.

Styrelsen vælger Formand, vedtager Forretningsgang og fordeler Arbejdet imellem sig.

§ 4.

Aarbogen udsendes i 1. Halvdel af December Maaned og bør være paa mindst 12 Ark. Samtidig opkræves Aarbidraget.

Artikler til Aarbogen kan betales med indtil 32 Kr. pr. Ark, ligesom der kan ydes Vederlag for Foredrag.

I Aarbogen optages en Medlemsliste og en Fortegnelse over de Samfundet tilstillede Skrifter og Optegnelser, der opbevares i Samfundets Arkiv.

§ 5.

Regnskabsaaret gaar fra 1. Oktober til 30. September.

Regnskabet revideres af 2 Revisorer, der vælges hvert Aar samtidig med Styrelsen.

Et Uddrag af Regnskabet meddeles i Aarbogen.

Samfundets Kassebeholdning indsættes til Forrentning i en Sparekasse.

§ 6.

Udlaan af Samfundets Arkiv kan ske ved skriftlig Henvendelse til Styrelsen, der kan fordre Kaution, ligesom den kan lade tage Afskrift af vigtige Optegnelser.

§ 7.

Ønsker et Medlem at stille Forslag, maa det indsendes skriftligt til Styrelsen, der kan lade det trykke og udsende med Aarhogen. Forlanges det udsendt til andre Tider, maa Forslagsstilleren, hvis det ikke vedtages, selv bekoste Trykning og Udsendelse.

Afstemning herover sker paa samme Maade som ved Valg. Dog kan Ændringer i Vedtægterne kun ske ved 2 Afstemninger med en Maanedes Melleumrum.

§ 8.

Skulde Samfundet opløses, skal Arkivet deponeres i offentligt Arkiv eller Samling, saavidt muligt indenfor Amtets Grænser, hvor det under betryggende Opsyn kan være tilgængeligt efter § 6.

Denne Bestemmelse kan ikke senere forandres.

Forretningsorden

for

Vejle Amts historiske Samfunds Styrelse, vedtagen i Styrelsens Møde den 14. Januar 1905.

§ 1.

Styrelsen vælger en Formand, en Næstformand, en Kasserer og en Sekretær. Valgene gælder for et Aar ad Gangen.

Formanden indkaldes til og leder Styrelsens Møder. Disse afholdes mindst en Gang om Aaret, nemlig i Løbet af sidste Halvdel af November Maaned, til Godkendelse af det sidste Aars Regnskab, jfr. Vedtægten § 5. Iøvrigt sammenkaldes Styrelsen saa ofte, som Formanden anser det for nødvendigt, eller naar mindst 3 Styrelsesmedlemmer fremsætter skriftlig Begæring derom. Alle Møder indkaldes ved Brev til hvert enkelt Styrelsesmedlem saavidt mulig med 8 Dages Varsel og med Angivelse af de Spørgsmaal, der vil komme til Forhandling. Over Beslutningerne paa Styrelsens Møder føres en Protokol, som underskrives af samtlige tilstedeværende Medlemmer.

Næstformanden overtager i Formandens Forfald de denne paa-hvilende Forretninger.

Kassereren er Samfundets Regnskabsfører. Han fører Fortegnelse over Samfundets Medlemmer og foranstalter Medlemsbidragene opkrævede, efter Omstændighederne ved Bud eller ved Postopkrævning. Kassereren foretager alle Samfundet vedkommende Udbetalinger. Er han i Tvivl om en Fordrings Rigtighed, forelægger han Spørgsmaalet for

Formanden. Regnskab aflægges af Kassereren efter Udløbet af hvert Regnskabsaar, saaledes at det inden Udgangen af Oktober Maaned kan være tilstillet Revisorerne, som derefter inden 15. November indsender det til Formanden til Forelæggelse for Styrelsen.

Sekretæren fører Protokollen i Styrelsens Møder og besørger Brevvekslingen efter Forhandling med Formanden. Han drager endvidere Omsorg for Opbevaring af Samfundets Arkiv og forestaar det i Vedtægtens § 6 ommeldte Udlaan fra Arkivet, for saa vidt disse Forretninger ikke overdrages et andet Styrelsesmedlem som Arkivar.

§ 2.

Formanden i Forening med Næstformanden, Kassereren og Sekretæren danner et Forretningsudvalg til Afgørelse af Styrelsens løbende Sager i Tiden mellem dennes Møder. Sager af større Vigtighed kan efter Formandens Bestemmelse omsendes til skriftlig Votering mellem Styrelsens Medlemmer.

Forretningsudvalget foretager den i Vedtægtens §§ 3 og 7 ommeldte Optælling af Stemmelisten ved Valg til Styrelsen og Afstemning over udsendte Forslag.

§ 3.

Styrelsen vælger et Udvalg af 3 Medlemmer, hvoraf den ene som Formand, til paa Styrelsens Vegne som Redaktionsudvalg at forestaa Udgivelsen af Samfundets Aarbog.

Endvidere vælges et Udvalg, ligeledes paa 3 Medlemmer, hvoraf den ene som Formand, til paa Styrelsens Vegne at ordne Foredragsmøder rundt i Amtet.

§ 4.

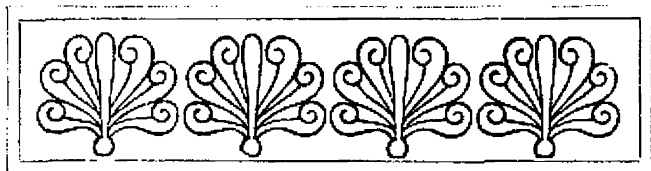
Valgene til de i § 3 ommeldte Udvalg gælder for 3 Aar ad Gangen, første Gang indtil Styrelsens ordinære Møde i November Maaned 1907. Udtræder et Udvalgsmedlem af Styrelsen, skal der paa Styrelsens første Møde eller om fornødent ved skriftlig Votering mellem Styrelsens Medlemmer foretages Valg paa et nyt Medlem til Udvalget.

§ 5.

For at der i et Styrelsesmøde kan tages en gyldig Beslutning, udkræves, at mindst 5 Medlemmer, deriblandt enten Formanden eller Næstformanden, er tilstede. Alle Afgørelser træffes ved Stemmeflerhed. Staar Stemmerne lige, er Forslaget forkastet.

Naar ved Foretagelsen af Valg flere faar lige mange Stemmer, gør Lodtrækning Udslaget.

Erindringer fra Vejle i Krigsaaret 1864.

(Af Højskoleforstander H. Rosendal).

REDAKTIONEN af dette Tidsskrift har opfordret mig til at optegne et og andet af, hvad jeg mindes fra Vejle i Krigsaaret 1864, og jeg har haft en Del Betænkeligheder derved, da en Del af det værdifuldeste alt er meddelt i forhenværende Apoteker, Justitsraad Friis's Afhandling i »Samlinger til jydsk Historie og Topografi« (III, 1.) Imidlertid har jeg dog ment at burde efterkomme Opfordringen, da saa mange er gaaede bort af dem, der da levede med i Begivenheder, jeg kommer til at omtale, og da vi, der er tilbage, allerede er godt oppe i Aarene, saa skal der optegnes noget udover, hvad Justitsraad Friis har meddelt, maa det ske snart.

For de Læsere, der ikke kende mig, tør jeg maaske begynde med at sige, at jeg i 1864 var Lærer i Vejle, at jeg som alle andre, jeg kendte, var dybt rystet af Meddelelsen om Frederik VII's Død, og at jeg benyttede min Juleferie til at aflægge et Besøg ved Danevirke, hvor jeg ved den Aand, jeg mødte i Hæren, bestyrkedes i Troen paa, at det vilde koste Tyskerne en alvorlig Kamp at tage Danevirkestillingen. Jeg sad i Madame

Esselbachs Hotel i Slesvig, da Meddelelsen kom om, at de Meza var udnævnt til Overgeneral; og de mange Officerer, der var i Stuen, udtrykte — paa en enkelt nær — deres Glæde over denne Udnævnelse, da de deri saa en Bekræftelse paa, at der virkelig skulde føres et Forsvar for Stillingen, virkelig skulde kæmpes. Det var dem nemlig bekendt, at de Meza havde Tro til Danevirkestillingen. — Men jo stærkere vor Tro til Stillingen var, desto bitrere var jo Skuffelsen, da den blev rømmet. Jeg husker endnu, at da den 4de Februar offentliggjordes et Telegram fra Overkommandoen, der sluttede med de Ord: »Fjenden okkuperer mere og mere af vort Forpostterrain« — da anede vi, hvad vi skulde spørge næste Dag. Jeg sad Aftenen eller Natten efter den 5te Februar oppe paa Telegrafstationen hos min Ven, daværende Telegrafbestyrer, senere Professor Chr. Krarup, da han med eet blev ligbleg ved at høre, hvad der gik gennem Telegrafan; og da der lidt efter kom et Telegram til en »Telegramforening«, Vejle Klub havde dannet, og hvoraf jeg var Medlem, kunde vi jo tale derom, og det var da Meddelelsen om Danevirkes Røming.

Det varede ikke mange Dage derefter, før enkelte Soldater af 1ste Regiment viste sig; og snart havde vi Brigaden Max Müller, 1ste og 11te Regiment, samt Batteriet Johansen, 7de Regiment og Rytteriet, indkvarteret i Vejle og den nærmeste Omegn.

De første Fjender, vi saa der, var 28 prøjsiske Husarer, der blev tagne til Fange den 29de Februar i Kavalerifægtningen ved Vorbasse. Dagen før denne Fægtning var Dragon Niels Kjeldsen bleven skudt en Mils Vej søndenfor Vejle; men det mindes jeg ikke, vi hørte noget om før senere.

Der var altsaa Uro i Luften, og den 8de Marts brød

det løs. Det var vist lidt over Kl. 10 Formiddag, der blev blæst Allarm, og derpaa lod vi Drengene gaa hjem fra Skolen, og jeg begav mig om paa Raadhustorvet, hvor Brigadechefen Oberst Max Müller og Regimentscheferne Beck og Stricker holdt. Her kom lidt efter en dansk Dragonafdeling med fire fangne Østerrigere, hvoraf en, Løjtnant, Grev Czernin, var hugget slemt i Ansigtet. Jeg kom til at veksle et Par Ord med den fynske Dragon, der havde saaret og fanget ham; han var meget vred paa Greven, fordi denne havde gjort Mine til at ville overgive sig, men derefter saaret hans Hest slemt.

Ikke længe efter at Dragonerne var komne ind med deres Fanger, kom hele Eskadronen tilbage og meldte, at Fjenden nu rykkede frem med alle tre Vaabenarter. Da hørte vi, at Max Müller gav Kompagniet Staggemeyer af 11te Regiment Ordre til at rykke op til Vejrmøllen syd for Byen, tage Stilling der, til Fjenden kom paa Riffelskuds Afstand, og da give Ild og trække sig tilbage. Paa Kaptajn Staggemeyers Bemærkning om, at det vilde blive vanskeligt at komme ned ad den nøgne Bakke, svarede Obersten i en Tone, der ikke rigtig tiltalte os: »Naa, saa falder De!« Kaptajn Staggemeyer gik da med Kompagniet, og han havde næppe faaet sine Folk anbragt i Stillingen ved Vejrmøllen, før vi saa Ildglimtene deroppe fra. Saa gik vi hjem, og jeg havde lige faaet min Hustru og vort lille maanedgamle Barn anbragt paa det Sted i Stuen, hvor jeg troede dem sikrest, da vi havde Østerrigerne i Gaden (Vestergade). Her blev imidlertid Kampen staaende, idet vore Folk havde Kanoner paa Bakken omtrent, hvor nu Sygehuset ligger, og kunde bestryge Vestergade med Kardætsker. Jeg var gaaet hen til Vinduet ud mod Gaden, men kom snart længere ind i Stuen, da jeg saa den første Østerriger falde næsten lige udenfor. Haardere end i Vester-

gade var maaske Kampen op ad Horsensvejen, hvor man vil have set General Goudrecourt staa af Hesten og prygle sine Folk frem, og, da det ikke forslog, selv gaa foran.

Da Kampen havde varet en Stund, fik jeg Beskæftigelse, idet en østerrigsk Læge kom ind og bad mig om at hjælpe sig. De havde lagt en Del saarede ind i Gangen, og han var ene om Arbejdet. Det tiltalte mig, at den første, han tog fat paa, da jeg var kommen ud til ham, var en dansk Soldat, der havde faaet Armen knust. Han gjorde overhovedet ingen Forskel, men saaledes skal det jo være i civiliseret Krigsførelse.

Østerrigerne havde den Dag marcheret fra Christiansfeld og nu kæmpet i flere Timer uden at faa Mad, og det var derfor intet Under, at de fo'r som glubende Ulve over, hvad spiseligt og drikkeligt der fandtes. Hvor de kunde komme til en Vinkælder, blev den snart tømt. Hos Købmand C. Andersen paa Dæmningen, sagdes der, drak de forskellige Okshoveder Brøndevin og Rom, 1500 Flasker Vin, 30 Flasker Petroleum og 12 Flasker Blanksværte. Mange Steder styrtede de under Glædesraabet: »Caviar«! over Ottinger med grøn Sæbe. Alt dette var jo ikke lige sundt eller lige velsmagende; og derfor kom det Ord ud, at Borgerne have villet forgivet dem, ligesom den Omstændighed, at vore Soldater flere Steder havde skudt paa dem fra Illusene, f. Eks. fra Brændevinsbrænderiet ved Sønderbro, havde bibragt dem den Tro, at Borgerne havde skudt paa dem. Derfor vilde, blev der fortalt, de østerrigske Brigadechefer have ladet Soldaterne plyndre Byen, hvilket skal være blevet forhindret af Korpschefen, Feltmarskal Gablenz. Denne høje, smukke og statelige Officer kom derved til at staa for mange Vejlensere i en vis Glorie. Jeg maa imidlertid sige, at jeg aldrig delte mine Bymænds Begejstring for

ham, saa lidt som jeg forstod, hvorfor de hellere vilde have Østerrigere end Prøjsere i Kvarter. Det er sandt, at der kunde være noget barnligt elskværdigt ved Østerrigerne, og at deres Officerer tit var ligefrem indsmigrende venlige; men paa den anden Side var de meget mere tyvagtige og urenlige end Prøjserne, og hvis de tirredes af noget, kunde de blive som vilde Dyr. Det var langt lettere at komme paa en korrekt Fjendefod med prøjssiske Officerer end med østerrigske.

Jeg fik en ubehagelig Fornemmelse deraf, da vor første Indkvartering, en meget høflig og elskværdig østerrigsk Stabsdyrlæge, havde forladt os, mens jeg næste Formiddag var ude i Byen. Der laa et lille Brev til mig, da jeg kom hjem, med den Begyndelse: »Ich danke Ihnen, edler Menschenfreund, für die freundliche Aufnahme!« Jeg havde været høflig, men aldeles ikke venlig imod ham. Østerrigerne mente ogsaa selv, at naar vi havde dem, kunde vi sagtens. I samme Hus som vi boede en Fuldmægtig hos Udskrivningschefen, og han havde naturligvis maattet forlade Byen med sine Protokoller og Lægdsruller, da Fjenden nærmøde sig. Hans Hustru, der var meget fortvivlet over, at Officererne kom ind og smed sig, saa længe og saa skidne, de var, i hendes fine Sofaer, og som i det hele var meget fortvivlet og hjælpeløs, stod, da jeg kom ind for at hjælpe til Rette, og græd; men en Østerriger stod hos, klappede hende paa Skulderen og gentog i en trøstende Tone: Liebe Frau, Sie brauchen nicht zu weinen, dan wir sind nicht Brejssen (Prøjsere), wir sind gar nicht Brejssen!« Det maatte da trøste Konen, mente han.

Da Gablenz den 9de kom tilbage til Vejle, lod han følgende Proklamation trykke, der offentliggjordes henad Aften:

»Uagtet de Kongelige-Kejserlige Tropper med stormende Haand toge Staden Vejle, have I dog ikke

hidtil erfaret nogensomhelst Krænkelſe af Ederſ Ejeendom. Jeg vil ogsaa for Fremtiden opretholde den ſtrængſte Disciplin blandt de under mig ſtaaende Tropper.

Eder vil det paahvile at indſkrænke Onderne af den Krig, hvormed Landet er hjemſøgt, til det nødvendigeſte, afholde Eder fra hvilken ſom helſt Demonſtration, bevogte hinanden, at lignende Tilfælde ſom de, der forekom igaar ved Troppernes Indmarsch i Staden Vejle, da der blev skudt paa Soldaterne fra Huſene, herefter blive umulige; efterkom ſamvitighedsfuldt den for Vejle indſatte Kongelige Keiſerlige Øſterriſke Stadscommandanturs Befalinger, ſkynder Eder med behørig at indleverer de udkrevne Requiſitioner, vogter Eder for enhver Forſtaaelse med vore Fjender og virker kraftig i Forening at ſamtlige Vaaben, Krigsforraad eller anden Statſejendom inden 12 Timer bliver anmeldt for den Øſterriſke Commandatur. Ogsaa alle Privatperſoner tilhørende Jagtgeværer, Piſtoller, Sabler, Dolke osv. blive ſtrax at afleverer, og vil Enhver, der efter Udløbet af 6 Timer efter denne Proclamations Kundgørelſe bliver funden i Beſiddelse af ſamme, ueftergivelig blive behandlet efter Krigslovens hele Strengthed.

Ethvert Samqvem med de af Fjenden beſatte Landsdele er forbudt og vil fra nu af ſom miſtænkt for at ſtaa i Forſtaaelse med Fjenden hjemfalde til Krigsloven.

Idet jeg herved har anvist Eder Rettesnoeren for et ordentlig Forhold. (I ville kun have at drage Omsorg for denne Opfordrings behørige Offentliggørelſe) anbefaler jeg den ſtrængſte Efterlevelſe af ſamme, og vil ikke blot paaføre enhver Enkelt, ſom handler derimod, den fortjente Straf, men gjøre Eder Alle ansvarlige derfor.

Gablenz,

k. k. Feld-Marschal-Lieutenant. *

Med Hensyn til denne Proklamations forholdsvis gode danske Sprog skal bemærkes, at en af Gablenz's Stabs-officerer, v. Løwenstern, der var opdraget i Holsten, talte meget godt Dansk.

Gablenz's Proklamation gaar — som man ser — ud fra, at der blev skudt fra Husene den 8de Marts, og dette er forsaavidt rigtigt, som der fra Brænderiet ved Sønderbro og maaske enkelte andre Steder blev skudt af vore Soldater, men det var sikkert aldeles urigtigt, naar Østerrigerne mente, at Brænderikarlene og andre civile Personer havde skudt paa dem.

Skønt Gablenz i denne Proklamation lover saa godt, hvis Behoerne vil være artige, var Østerrigerne's Op-træden Dagen efter alt andet end elskværdig. I Sognene Vest og Nord for Vejle: Hoyer, Jelling, Grejs og Horn-strap, særlig i Jelling, bortførte de paa en meget hensynsløs Maade en Mængde baade ældre Mænd og yngre Mennesker til at udføre Skansearbejde. Om dette skal jeg kun henvise til Justitsraad Friis's ovennævnte Afhandling (S. 262—66) og Fru Dændlers Dagbogsoptegnelser i Karl Larsens: »Under vor sidste Krig».

Vi var endnu ikke staaede op den 11te Marts, da vor Pige kom forfærdet ind og fortalte os om det skrækkelige Optog, hun syntes, det var at se de mange civile Mennesker omgivne af Bajonetter blive ført gennem Gaden. Jeg kom i en Fart til Vinduet og saa der Pastor Madsen (sidst Sognepræst i Ringe, død for et Par Aar siden), Læge Bentzen, Seminarielærer Uttenthal og flere, jeg kendte, foruden en Del Seminarister (en i Slobrok og Morgensko) føres gennem Gaden. Som bekendt maatte de fleste af dem i et Par Dage grave Skanser søndenfor Byen, og daarlig forplejede blev de; om Natten lagdes de ind i Laden paa Petersholm.

Det var ellers Synd at sige, at Østerrigerne ikke

gjorde noget for at opdrage deres Landsmænd. Der var en Gang en »Profos«, en Mand med Underofficers Rang og Officers Holdning, indkvarteret i Gaarden, hvor vi boede, og han var i næsten uafsladelig Virksomhed. Hvilke Forseelser, det var, især straffedes, blev mig imidlertid aldrig ret klart.

Den daværende Amtmand i Vejle, Konferensraad C. B. A. Dahl, stod aldrig paa nogen god Fod med de fjendtlige Hærførere. Han var en meget karakterfast Mand, der i 1848 havde været Orla Lehmanns Hjælper, da denne som Regeringskommisær i Jylland vejledede Embedsmændene med Hensyn til deres Optræden overfor den Fjende, der var trængt ind i Landet. Han var i den Henseende fuldstændig af Orla Lehmanns Skole. Embedsmændene maatte hverken forraade den Regerings Værdighed, de repræsenterede, ved slavisk at underkaste sig de fremmede Magthavere, eller forraade Befolkningens Interesse ved at gøre Modstand, der maatte opfordre eller berettige til Selvtægt; saaledes var Lehmanns Opfattelse. Derfor havde han i 1848 (1ste Maj) udstedt et Cirkulære, hvori han hævder, at ingen Embedsmand under noget som helst Paaskud maa medvirke til Udskrivning af Krigs- eller andre Skatter til Fordel for Fjenden; derimod bør Embedsmænd i de Egne, der faktisk er i Fjendens Magt, saavidt muligt forebygge hans Selvtægt og de deraf flydende Ulykker ved at hjælpe til Ordningen af Indkvartering, Naturalforplejning og Krigsægter, men kun saa langt og saa længe, som Fjenden selv med Magt vilde kunne tage det.

Den Opfattelse, der gøres gældende i dette Cirkulære, delte Konferensraad Dahl fuldstændig. Og som Følge heraf maatte han, da Feltmarschal Wrangel forlangte Levering af 30,000 Par Sko og 200 Heste, nægte at medvirke hertil. Wrangel lod da (16de Marts) baade

ham og en Del andre Embedsmænd, deriblandt Borgmester Ørsted, arrestere i Kolding, hvorhen han havde ladet dem kalde. De førtes til Rensborg, hvor de i en 3 Ugers Tid blev hensynsløst behandlede — siden blev det bedre — og kom først hjem igen, efter at Vaabenhvilen var indtraadt. Disse Arrestationer gjorde mindre Fortræd, end man skulde have ventet, da de to Embedsmænds dygtige Fuldmægtige, Boesen paa Byfogedkontoret og Lund paa Amtskontoret, udfoldede den største Dygtighed og Konduite i disse vanskelige Tider. — Ene kunde de imidlertid ikke udrette det Kæmparbejde, der nu krævedes; og derfor bestemte Vejle Byraad og Amtsraad i et samlet Møde den 18de Marts at indsætte en »Forplejningskommission«, der skulde varetage, hvad der fordredes, med Hensyn til Fjendens Underholdning og Befordring. Herom er der tilført Amtsraadsprotokollen følgende:

»Aar 1864 den 18de Marts holdt Vejle Amtsraad et overordentlig Møde, ved hvilket Herredsfoged Glahn fungerede som Formand. Vejle Kommunalbestyrelse var tilstede. Af de mødende blev taget følgende Beslutning: at Fuldmægtig Schytte paa Grund af Amtmandens Arrestation udnævnes til Forplejningskommissær for Vejle Amt med Undtagelse af Kolding og Omegn*) og til at varetage den nævnte Embedsmands Funktioner, og at det overlades til ham at tilkalde til sin Assistance, hvem han maatte anse nødvendig, og hvortil blev udnævnt Sagfører Waldum og Branddirektør Helms i Vejle. De nævnte Herrer har at varetage

*) I »Kolding Forplejningsdistrikt«, hvortil var henlagt Ribe Amt, Elbo m. fl. samt Jerlev-Brusk Herreder, udgjordes Forplejningskommissionen og Styrelsen af den store Vognpark af Prokurator Kralund, Hospitalsforstander Fønss, Købmand P. Brandorff og Proprietær Campen, Elkærholm.

de dem paalagte Forretninger, saaledes som de agter at til- og forsvare det.

Mødet hævet.

Glahn. Wadum. Worm. Sabroe. Helms. Kroyer.

Darling. Sick. Campen. S. Seligmann.

Chr. Michelsen. Møller. O. Wegener. J. Jørgensen.

Boesen. P. Christensen.

Foranstaaende Valg modtaget.

Wilhelm Schytte. Wadum. Helms.

Vilhelm Schytte var Søn af den fra Stænderforsamlingen i Viborg bekendte Oliemøller Schytte, der 1849 havde været Formand for den Kommission i Horsens, der sørgede for de fjendtlige Troppers Forplejning. Faderen havde 1849 røgtet sit Hverv i Horsens med stor Dygtighed og med megen Takt, og Sønnen viste ikke mindre Dygtighed i Vejle 1864. Han havde lykkelige Naturgaver til denne Stilling: et let og muntert Sind, en overordentlig Evne til at omgaa og vinde alle Slags Mennesker og et betydeligt Skuespillertalent, som han tit fik Brug for. Hertil kom, at han talte flydende Tysk og kunde, stødvis, arbejde meget stærkt. Han organiserede sig snart en Stab af Hjælpere, hvoraf navnlig maa fremhæves Købmand, Konsul Møller, der havde hele Ledelsen af det vældige Slakteri, Vejinspektør Kidde, der styrede Vognparken, og maaske havde den allervanskeligste Post, Fuldmægtig, senere Sagfører Schjødt, der arbejdede paa Kontoret o. fl. Da Schytte siden rejste ind til Rigsdagen, hvortil han i Juni var bleven valgt, ledede Købmand, siden Agent, Berg af Firmaet Brandt & Berg Afslutningen af Regnskaberne, hvortil han sikkert egnede sig langt bedre end Schytte.

Det var store Leveringer, det gjaldt om at skaffe til Veje.

Saaledes har jeg liggende for mig Rekvisitionerne til en Dag først i April, og da ønskedes:

800 Tønder Havre,
 3000 Potter Brændevin,
 300 Flasker Vin,
 60 Stk. Slagtekvæg,
 400 Pd. Kaffe,
 400 Pd. Tobak,
 3000 Cigarer,
 Hø og Halm til 3000 Heste,
 Brød, Ris osv.

Østerrigerne rekvirerede noget paa Slump, og med dem kunde der pruttes. En Aften trakterede Schytte en østerrigsk Intendanturembedsmand saa godt, at han nedsatte en forlangt Levering af 600 Tønder Rug til 300. Overhovedet gjorde den østerrigske Intendantur Indtryk af Uorden og Uredelighed, medens Prøjssernes overalt syntes at være Ordenen og Ærligheden selv. Og dog oplevede vi en Aften noget, der lod os ane, at ogsaa der kunde der maaske være »some thing rotten«. En Aften mødte en prøjsisk Jæger med en Rekvisition paa 24 Blyanter. Efter Forretninggangen skulde enhver saadan Rekvisition underskrives af den tilstedeværende Intendanturembedsmand, hvorfor jeg, der den Aften var paa Kontoret, lagde den hen for en kæmpestor Kontrollør Rudolph, der samme Aften var bleven godt trakteret. Han skrev paa den: »Ich bin noch nicht Rauberhauptmann, kann aber vielleicht werden. Rudolph, Kontrollør«. Efter denne Godkendelse kunde Ordren naturligvis ikke effektueres; og Jægeren gik harmfuld bort med sin Rekvisition. Kort efter kom han igen med en overordnet Intendanturembedsmand, Intendanturrath v. Igel (»genannt der Blutigel«), og det var en Lyst at høre, hvor de to saa skændtes, indtil de pludselig holdt

op, gik ind med hinanden i Amtmandens private Kontor og kom tilbage som de bedste Venner af Verden. Blyanterne blev ikke leverede. Derimod havde Boesen en Gang fra Byfogedkontoret efter Rekvisition udleveret Stoppenaal og Stoppegarn til en Soldat.

Der skulde -- som bemærket -- ogsaa leveres Vin til de fjendtlige Tropper, og om denne Levering havde Forplejningskommissionen truffet Aftale med Købmand N. St. Fogtmann, der boede paa Hjørnet af Dæmningen og Havnevejen, lige over for, hvor nu Vejle Bank findes. Den Pris, Fogtmann skulde have for Vinen, berettigede ham til ikke at levere just af første Sort. »Rekvisitionsvin« var derfor ikke meget anset i Officerskredse. Vi hørte det, naar Intendanturembetsmændene kom ind paa Kontoret: »Haben Sie Wein?« lød det da undertiden; »aber nicht Rekvisitionswein«. »Nej«, blev der svaret, »den drikker vi ikke«. — En Dag var Fogtmann inde paa Kontoret, og Intendanturebetsmanden sagde til ham: »Herr Fogtmann, ich will Ihnen den Brunn versiegeln!« »Es thut nichts!« svarede Fogtmann, »denn ich habe ja immer die Aue.« (Han mente Aaen).

I Tidens Løb kostede det naturligvis mange Penge at underholde en saa betydelig fjendtlig Hær, hvorom man faar et Begreb ved at se de Krav, der siden rejstes paa Krigskadeerstatning fra Forplejningsdistriktet. Disse Egne havde ikke lidt saa overordentlig meget ved andet end ved Leveringerne af Heste og Fødemidler og enkelte afbrændte Gaarde. I hvert Tilfælde er Leveringerne Hovedsagen. Der forlangtes fra

Hatting Herred.....	205,918 Rdl.	64½ Sk.
Bjerre Herred.....	164,884 »	65 »
Nørrevang-Tørrild Herreder	366,922 »	46 »
Vejle By.....	193,925 »	1½ »
Ialt ..		931,650 Rdl. 81 Sk.

eller næsten 2 Millioner Kroner. Fra de sydlige Dele af Amtet var Kravene endnu større:

Elbo, Brusk og Holmanns Herreder	566,532 Rdl.	75½ Sk.
Jørlev-Brusk Herreder	152,819 »	23½ »
Frederica By	512,357 »	30 »
Kolding By	332,717 »	65 »
Ialt	1564,427 Rdl.	2 Sk.

eller over 3 Millioner Kroner; men dels havde Okkupationen i Kolding været noget længere end i Vejle, og dels havde Fredericia lidt en Del ved Beskydningen.

Nørvang-Tørrild Herreder opgav kun sin lidte Skade paa Mark, Eng, Skov og Bygninger til 15763 Rdl. 2 Sk. og sit Tab paa »forskellige Genstande« til 68464 » 46 »

94227 Rdl. 48 Sk.

eller omtrent 200,000 Kr. Resten er altsaa Leveringer og Tab ved fjendtlige Troppers Indkvartering. De endelige Summer blev dog noget mindre end de ovenfor anførte.

Tiden gik jo jævnt pinagtigt, men ingenlunde uden Spænding og Interesse. Lovende Bevægelse var der saaledes efter Affæren ved Assendrup Natten mellem 28de og 29de Marts, hvor Soldater af vort 9de og zode Regiment under Anførsel af Kaptajn Harald Stokfleth fangede 23 prøjsiske Gardehusarer. Dagen efter fangede vore Dragoner ved Hjortsballe Kro en halv Snes Husarer, hvilket forøgede Prøjsernes Uro. I Anledning af Affæren i Assendrup arresterede de Løjtnant (senere Etatsraad) Eckardt paa Ørumgaard, afbrændte en Gaard i Assendrup og Købmand Ernsts Pakhus ved Daugaard Strand.

Arrestationer hørte nogenlunde til Dagens Orden. En Dag kom de med Sognefoged Frants Mortensen fra Højen, der ikke havde villet levere dem Heste; en anden Dag med Sognefoged Niels Madsen i Grejs, der beskyldtes for Spioneri, siden med Skovfogden i Vejle Sønderskov Smith, der skulde have besørget Breve til og fra Fredericia;

4 Mænd fra Daugaard arresteredes som sigtede for sammen med Løjtnant Eßkart at have villet gaa Kaptajn Stokfleth til Haande; en Mand i Hover, fordi hans Gaard var brændt. De havde selv forvoldt Ildebranden ved deres grænseløse Uforsigtighed med Ild og Lys.

Allerlivligst gik det med Arrestationer i Begyndelsen af Maj. Wrangel havde paalagt de jydskke Byer en Brandskat til Vederlag for de tyske Handelskibe, vor Flaade havde opbragt. De fleste Byraad havde nægtet at være behjælpelige med at inddrive den, og derfor skulde de føres bort som Gisler, til Skatten blev betalt. Det gik for sig med stor Højtidelighed; der var stillet Vagt i Gaderne, for at Befolkningen ikke skulde gøre Oprør. Jeg maatte for Eksempel have Pas for at komme fra Amtskontoret til mit Hjem i Vestergade (Dette var iøvrigt nemt at faa; thi Passene blev udfærdigede paa Forplejningskommissionens Kontor og derefter stemplede af Kommandanten). De arresterede Byraadsmedlemmer blev bragte op paa Amtskontoret og bevogtede der. Mellem dem var Konsul Møller, som straks blev løsladt, da det gjordes gældende, at han var en fremmed Magts Repræsentant (Hollands). Saa skulde de i Stedet for have den største »Besitzer« og kom snart med Konsul Linnemann, hvis Gaard var langt den største i Byen. Han blev imidlertid løsladt med mange Undskyldninger, da det bragtes i Erfaring at han var svensk-norsk Konsul. Derefter kom de med Partikulier Wissing, om hvem en Spøgefugl havde bildt dem ind, at han ejede hele Wissings Gade. Det hjalp ikke at han i en modfalden Tone sagde: »Ich bin ein armer Mann!« »Ah!« svarede de, »Sie haben ja eine ganze Strasse!« Han maatte med, og desuden medførtes Amtsforsvalter, Justitsraad Jacobsen. De kom iøvrigt faa Dage efter hjem igen.

Om jeg husker ret, var det den 9de April at vor Pige

kom op til mig og fortalte, at Prøjerne om Natten vilde marchere til Horsens for at fange den lille danske Afdeling, der laa. Vi havde i Kvarter en af General Münsters Adjudanter, og han havde forlangt, at hun skulde lave Bøf til ham til Kl. 12 om Natten. Paa hendes Bemærkning, at det var en underlig Tid at spise Bøf paa, havde han sagt: »Ja, lille De, vi skal til Horsens og fange Deres Kæreste!» Hun havde formodentlig bildt ham ind, at hun havde en Kæreste ved 1ste Regiment. I Løbet af Formiddagen var adskillige Ordonnanser komne og gaaede, og hun var vis paa, der var noget paa Færde. -- Vi talte derefter om, hvad vi skulde gøre for at skaffe os Vished og eventuelt faa Bud til Horsens. Og Resultatet blev, at der blev skrevet et Pas for en fingeret Person til at passere Forpostlinien; og det blev sendt til Kommandanten for at stemples. Der kom Svar tilbage, at ingen kunde komme gennem Forpostlinien; og deraf sluttede vi, at de havde noget for, og blev ivrigere efter at faa Bud til Horsens. For at opnaa dette, iværksattes følgende. Jeg skrev et Brev til Schytte, at vi manglede 80,000 Pd. Hø, og at i den sydlige Del af Amtet var der intet at faa; det maatte skaffes fra Sognene udenfor Forpostlinien, og jeg havde villet have en Mand af Sted for at rekvirere det; men Kommandanten havde nægtet at stemple hans Pas. Med dette Brev, hvori der desværre ikke var et sandt Ord, gik Schytte til Kommandanten, satte sig i tragisk Positur (hvortil han var en Mester) og forsikrede Kommandanten, at det var et Hundeliv, Forplejningskommissionen førte, og han vilde ikke en eneste Dag længere blive i en Stilling, der gjorde ham forhadet baade af Landsmænd og Fjender. Det virkede; og der blev givet Tilladelse til, at en Mand maatte komme ud. Til alt Held var Sognefoged Roussthøj fra Stenderup i Byen, en Mand til hvem alt kunde betros; og han kørte da straks til

Horsens og fortalte Officererne dér, hvad vi vidste Om Natten afgik hele Brigaden Münster til Horsens, men udrettede intet andet end at fange een Mand, hvorover Østerrigerne haaned dem, og vi andre glædede os i Stilhed.

Men Dagen efter kom General Münster op paa Kontoret og indledede en Samtale med Schytte. »Vi var i Horsens i Gaar,« sagde han. Ja, det vidste vi jo nok, svarede Schytte. »De Danske i Horsens vidste ogsaa, at vi kom«, sagde Generalen. Derpaa indtog Schytte sin tragiske Stilling og sagde: »Ja, naar Deres Ekscellences egne Officerer 24 Timer i Forvejen har brallet op om dette Forehavende, saa maatte vi være et usselt Folk, om vore Landsmænd ikke skulde have faaet Underretning derom!« »Ja,« gensvarede Generalen, »det var egentlig heller ikke derom, jeg vilde tale med Dem; men i Horsens læste jeg det danske Blad »Fædrelandet«, hvori der var gengivet en Samtale mellem Dem, Herr Amtmand, og mig, og gengivet saa godt, at egentlig kun to kunde referere den saa tro«. »Jeg giver Deres Ekscellence mit Æresord paa, at jeg ikke har gengivet den,« sagde Schytte. »Ich auch nicht!« svarede Generalen og gik, idet han vendte sig om mod de Mænd, der sad i Kontoret og sagde: »Det skulde gøre mig meget ondt, mine Herrer, om mit Forhold til Dem i Fremtiden skulde blive et andet end hidtil.«

Den Samtale mellem Schytte og Generalen, hvortil der sigtedes, findes i »Fædrelandet« for 4de April, og den angik en Sag om 50 Skånsearbejdere, som Generalen havde forlangt, lig en anden Leverance; Schytte havde nægtet at have med Sagen at gøre, og Generalen havde saa truet med at gøre en Ulykke paa Byen. Derefter havde Schytte sagt: »Vell saa møder jeg selv og skal faa den konstituerede Borgmester (Boesen) og For-

plejningskommissionens Medlemmer samt flere ansete Mænd med; og jeg giver Deres Ekscellence mit Æresord paa, at vi før lader os skyde ned, end vi gør et Spadestik til en Skanse mod vore egne Landsmænd!» Dermed var Sagen for denne Gang bortfalden.

En meget bevæget Dag havde vi den 17de April. Ved 11 Tiden om Formiddagen blev der blæst Allarm, og Tropperne fór i Huj og Hast ud af Byen Nord paa; mange prøjsiske Hussarer faldt af Hestene, og flere Heste kom til Skade i Gaderne. Henimod Aften kom de hjem igen »Hvad er det?» spurgte jeg under Tummelen en østerrigsk Officer. »Ah!« sagde han, »die Preussen haben zwei Dänen gesehen!«

Nogle af de Mænd, der gjorde Tjeneste for »Forplejningskommissionen«, fik, da en Tid var gaaet et Pas, der tillod dem at rejse »im ganzen Bezirk«, d: i hele Vejle Amt; og et saadant Pas ledede en Gang mig ud paa et Eventyr, som andre bag efter fandt meget farligt, men, som jeg maa tilstaa, jeg slet ikke tænkte paa, der kunde være Fare ved. Jeg var vistnok i Slutningen af April Maaned (Datoen husker jeg ikke) rejst op til Boller ved Horsens for at besøge en Svoger, jeg havde der; og da jeg gik deroppe og saa ud over Fjorden, fik jeg en rent barnagtig Lyst til at komme hen et Sted, hvor der ingen Tyskere var, hvorfor jeg begav mig til Snaptun for derfra at komme over til Alrø. Uagtet der ellers var lagt Beslag paa alle Baade, lykkedes det mig dog at faa fat paa en Jolle og komme over til Alrø, hvor jeg nød den friske, rent danske Luft i fulde Drag. Men saa mødte jeg en dansk Spion, der var mig bekendt, fordi han jævnlig havde været inde paa Forplejningskommissionens Kontor for at faa Besked om, hvad vi af Leverancerne kunde vide om tyske Troppedislokationer. Han havde nogle Meddelelser til den danske Overkom-

mando, som han selv tillagde en Del Vigtighed, og som det var ham om at gøre at faa hurtigt og sikkert besørget. Til Alrø kom der hver Nat en dansk Krydser, som Brevet kunde overgives til; men han kunde ikke blive saa længe, da han var paa Tyskernes Liste over mistænkelige Personer og hver Eftermiddag Kl. 6 skulde melde sig hos en Major i Vrigsted. Han havde derfor villet overgive Brevet til Præsten paa Alrø, for at denne kunde give det til Krydseren, naar denne om Natten Kl. 2—3 indfandt sig. Præsten var imidlertid bleven saa forskrækket ved Tanken om at blive Meddeltager i Spioneri, at han i de hæftigste Udtryk havde vist ham ud af Præstegaarden. Ingen kendte han paa Øen, han turde betro Brevet til, og han blev derfor meget glad ved mig, da jeg lovede at vente, til Krydseren kom og saa enten give Brevet til dens Fører eller selv rejse med til Bogense og overgive det til Kommandanten dér med Bøn om, at han vilde lade det besørge hurtigst muligt. Det sidste valgte jeg i Haab om rigtig at kunne komme til at svælge i danske Aviser. I Vejle havde vi nemlig ikke set en dansk Avis siden 8de Marts; og vi troede ikke det halve af, hvad vi læste i »Norddeutsche allgemeine Zeitung«, »Kreuzzeitung« og »Die Presse«; »Kölnische Zeitung«, som den Gang udmærkede sig ved en vis Sandhedskærlighed, var forbudt i Hæren. Da jeg kom til Bogense, blev jeg Genstand for en aldeles mærkværdig Opmærksomhed; thi der var man lige saa spændt paa at høre Nyt fra Vejle, som vi var begærlige efter at høre noget fra de Egne af Landet, hvor der ingen Tyskere var. Der gik i Bogense de vildeste Rygter om Østerrigerne og deres Færd i Vejle; jeg fik Spørgsmaal, om Mølleren var bleven parteret i fire Dele, om Købmand Nix var bleven hængt, om det var sandt, at Kroaterne skar Kød af levende Kreaturer og aad paa Stedet

og andre mærkværdige Ting. Hvor jeg gik og stod, havde jeg altid et stort og interesseret Følge. Blandt dem, jeg traf paa, var Købmand Lauesen, hos hvem Posten til Vejle var henlagt, og da jeg kom i hans Hjem, var der en stor Stue fuld af Breve og Aviser til Vejle. Det traf sig saa mærkeligt, at da jeg uden at tænke nærmere derved bøjede mig ned og tog et Brev i Haanden, kendte jeg Udskriften. Det var fra en af mine Slægtninge, der var Soldat, til hans Hustru. Det bar Sønderborgs Poststempel 20de eller 22de April; og jeg forstod da straks hvilken Glæde dette Brev vilde berede, naar det naaede sit Bestemmelsessted; thi Brevskriveren var altsaa kommen levende og ufangen fra Kampen den 18de April. Men saa kom den Tanke paa mig, at der maaske var mange Breve af den Slags; og jeg lagde da en Plan til at føre Skatten til Vejle. Kunde jeg faa en Jolle i Bogense til at sætte mig i Land ved Klakring, saa kunde jeg vel nok faa Brevene op til Sognefogden dér, og han vilde da nok kunne skaffe dem ind til Vejle i et Læs Hø eller Halm. Købmand Lauesen overlod mig tre Sække, som blev proppede fulde med Breve, og jeg fik da ogsaa fat i en Mand, som turde sætte mig over til Klakring. Ved min Afrejse var der meget Folk forsamlet, hvoriblandt Kommandanten, til hvem jeg havde leveret mit Brev og med hvem jeg havde haft en længere Samtale. Han stak et Stykke Papir til mig, som jeg saa var et Pas, en Anmodning til de danske Militærautoriteter om at lade mig passere. Nødvendigheden af at have et saadant Pas havde jeg ikke tænkt paa; men det var godt, han havde betænkt det; thi vi var ikke komne ret langt ud, før vi blev prajede af en Orlogsmand — om jeg husker ret; Kanonbaaden »Schrodersøc« —, og jeg maatte da vise mit Pas. Officeren, der forhandlede med os, vilde vide, hvad jeg havde i

mine Sække, og da han hørte det, fraraadede han mig indstændig at sejle videre. Han havde iagttaget, at der var Strandvagt i alt Fald lige fra Palsgaard til Rosen-vold. Han tilbød at tage mine Sække med sig; men da han jo ikke kunde love mig noget som helst i Retning af at skaffe dem frem, besluttede jeg at prøve min Lykke med selv at besørge dem. Officeren trøstede mig med, at det ikke var nær alle Kugler, der ramte, og lovede at tage mig og mine Sager om Bord med sig, hvis jeg ikke kunde komme i Land. Han skulde nu dampe op i Munden af Hørsens Fjord, og jeg kunde saa i for-nødent Fald komme ud til ham, naar han kom tilbage.

Vi gik smaat fremad, til det begyndte at mørkne, og da der begyndte at vise sig Lys inde ved Stranden, stiledede vi efter et saadant og var saa heldige at kunne sejle lige ind til nogle store Sten, hvorfra det var let at hoppe i Land. Jeg gik op i det nærliggende Hus og spurgte, om der var Strandvagt. Ja, det var der, svarede der, men den stod oppe paa Bakken — det var vel et Par Bøsseskud fra Stranden. Jeg forklarede da Manden, hvad jeg havde i Jollen, og bad ham om at huse mine Sække, til der blev aabent Farvand og da bringe dem til Sognefogden med Anmodning om, at han paa hurtigste og bedste Maade vilde skaffe dem til Vejle. Hertil svarede han: »Nøj, de vel a et ha me o bestell!« — Da jeg formodentlig saa noget skuffet ud ved denne Afvisning, føjede han til: »Men hvis a finner now'd i mi Laah, som et hør mæ te, saa bringer a et naturligvis te æ Sownfowd — de skal en jo.« »Ja de er Uer nok,« svarede jeg med et Citat af »E Bindstow«; og saa bragte jeg Sækkene op i Laden, forklarede Manden hvor han efter al Rimelighed vilde finde noget, der ikke hørte ham til, og gik derpaa min Vej. Jeg kom snart til Vagten, der standsede mig og spurgte, hvor jeg kom

fra Jeg svarede, at jeg kom fra Stranden, og fik straks Lov til at gaa videre.

Efter at have gjort den fornødne Aftale om mine Sager tilbragte jeg Natten hos en bekendt og gik næste Dag ad Vejle til. Tæt ved Daugaard mødte jeg en Mand, som kom fra Vejle, og han fortalte mig, at den Feltvagt, der var anbragt ved Bredal Kro, standsede og visiterede alle den Dag. Jeg, der var pansret med de sidste tre Dages Aviser, og som i mine Lommer havde omtrent 50 Breve til Venner og bekendte, kunde naturligvis ikke være tjent med at blive visiteret og tænkte da paa at lægge, hvad jeg havde af ulovlige Sager, hos Lærer Rasmussen i Daugaard. Men i det samme kom en prøjsisk Feltpost kørende, som gik mellem Rosenvold og Vejle. Jeg bad da, om jeg maatte age med til Vejle, da jeg jo skønnede, at jeg saa ikke vilde blive standset ved Bredal. Det fik jeg Lov til og kom paa den Maade ind i Vejle omgiven af tre Bajonetter. Synet af en civil Mand omgiven af tre Bajonetter havde vi jo i de Tider set adskillige Gange; og Folk vidste, hvad det betød. Da Distriktslæge Hoffbauer, hvem alle ældre vil mindes som en meget varm Fædrelandsven og en meget ivrig Mand, saa mig i dette Optog, før han op paa Kontoret og raabte: »Guds Død! Nu har de taget Rosendal; nu er vi kompromitterede allesammen!« Vi havde jo nemlig i Forening begaaet mange Ulovligheder, navnlig meget tit mod forenede Kræfter krænket Forbuddet mod »Verkehr« med Fjenden, og vore Landsmænd Schytte blev meget ilde berørt af min formentlige Arrestation, da han og jeg i Følge Sagens Natur havde meget sammen, der ikke gerne skulde aabenbares. Han gjorde sig derfor straks færdig til at gaa til Kommandanten eller — eventuelt — Generalen for at komme til at tale med mig, idet han mente, at selv om vi skulde tale

Tysk med hinanden i Vidners Overværelse, maatte vi dog kunne give hinanden saa mange Vink, at vore Forklaringer — hvis vi begge skulde i Forhør — kunde blive samstemmende. Han var lige kommen ud i Amtmandens Port, da jeg kom ind ad den, og til min store Forundring omfavnede han mig med overstrømmende Hjertelighed og udtrykte i de stærkeste Ord sin Glæde over at se mig fri og frank. — Nogle Dage efter kom Postsækkene, og den konstituerede Postmester Schönberg, vi den Gang havde, blev meget glad ved at faa noget at blive Postmester over igen. Han blev anbragt paa et Loft højt oppe under Taget i Prokurator Wadums Baghus i Vestergade — over Hømagasinet. Der sorterede han Brevene og bragte dem selv omkring i Byen, da der naturligvis skulde iagttages stor Forsigtighed overfor Tyskerne. Det er et smukt Vidnesbyrd om, hvor stærkt Sammenholdet var i Befolkningen, at uagtet der jo paa den Maade blev Hundreder af Medvidere i Hemmeligheden, blev den dog ikke aabenbaret i Utide. I de følgende Dage var jeg en søgt Mand i Vejle — dog ikke i den Grad, som Tilfældet var i Bogense.

Et særlig fornøjeligt Afsnit i Okkupationstidens Historie er Fortællingen om Drengenes Krig. At Drengene i Krigstid fører Krig, er ikke noget nyt; men det nye her var den Alvor, Ihærdighed og Langvarighed, hvormed Krigen blev ført, og det System, der var over det hele. De havde delt sig i to Partier, hvoraf det ene havde forskanset sig paa »Holmen« og det andet i Wissings Gade, omtrent der, hvor nu Methodisternes Kirke er bygget. Det sidste Parti kendte jeg bedst, idet de fleste af vore Drenge

hørte dertil, og min Vej tit førte mig forbi deres forskansede Lejr. De fik Subsidier af forskellige Stormagter, saaledes gav Vejinspektør Kidde dem Penge, og Købmand C. Andersen gav dem Tømmer til Skanse og Flagstang, ligesom de vistnok ogsaa i hans Butik fik de Svedsker, hvormed deres Hververe gik ud, og de Ærter, der brugtes til at fylde »Granaterne« med, som de fik lavet af Ler hos Pottemager Laursen i Torvegade. Skansen var ganske anselig, og paa den vejede Danebrog stadig — det eneste danske Flag, der saas i Byen. Deres Officerer havde Distinktioner, og de østerrigske Officerer og Soldater hilste dem paa militær Vis. Generalen Hans Meinhardt, der saavidt jeg veed, er død i Aar som Bager i Vejle, var en smuk, statelig 14 Aars Dreng, der altid bevægede sig med megen Værdighed. En Eftermiddag, da nuværende Professor, Livkirurg Jens Schou kom hjem, udtrykte han i dybeste Alvor for sin Moder Glæden over, der nu begyndte at komme Orden i Tingene. »I Dag«, sagde han, »fik vi da vor Naturalforplejning udleveret«. »Hvad fik I da?« spurgte hans Moder. »Ja«, sagde han, »de menige fik hver en Krabbe, og vi Officerer hver to.« — Som et Vidnesbyrd om den Alvor, der var over det hele, skal jeg anføre, at jeg en Dag saa en Dreng, der ellers sjælden legede med de andre, staa som Vagt paa den Bro, der fører fra Slægter H. Andersens (nu Martin Andersens) Gaard til Dæmningen, og et Par Timer efter, da min Vej atter faldt forbi, saa jeg ham igen. »Staar du her endnu?« spurgte jeg. »Ja,« svarede han, »men Afløsningen kommer vistnok om 5—10 Minutter.« Og det gjorde den ogsaa. Jeg var ogsaa en Gang Vidne til en Krigsret, der var sat nede ved Dæmningen, over en Dreng, der havde gjort sig skyldig i Spioneri for Fjenden. Han blev dømt til Døden, men benaadedes som »et uskadeligt Kryb«.

Denne Drængekrig, som jeg vilde ønske, en af Del-
tagerne vilde beskrive nærmere, fortsattes efterat Tyskerne
var dragne bort, og vi igen var komne til at holde
Skole i Konsul Thisteds Gaard ved Kirkegaardsvejen;
men saa fik den en brat Ende ved Intervention fra Stor-
magternes Side. En Dag kom Borgmester Ørsted op
paa Skolen og meddelte os, at »Vejle Amts Avis« havde
haft en haarrejsende Beskrivelse af Drengenes Overfald
paa fredelige spadserende, og vi maatte se at gøre en
Ende paa denne Krig. Vi fandt Synderen i Skolens
næstnederste Klasse; han var kun 9 Aar gammel, men
havde dog været Befalingsmand i Hæren. Desuagtet var
han nu frygtelig bange, da han efter at have været i
»Avisen« saa Borgmesteren og blev opfordret til at afgive
Forklaring om sin gruelige Udaad. Saa bange var han,
og saa indlevet i sit militære Sprog, at han kun i dette
kunde afgive omtrent følgende Forklaring: »Vores Gene-
ral havde lagt Mærke til, at de fra Holmen i nogle
Dage havde rekognosceret saa stærkt, og han befrygtede
en Storm. Derfor blev der udsat nogle fremskudte Poster,
og jeg blev med min Deling beordret ud til Kirkegaar-
den med Befaling til at give Ild, naar jeg mærkede noget
som helst mistænkeligt. Da vi saa i vort Baghold hørte
Skridt paa Vejen, kommanderede jeg: Fyr! — og saa
var det Redaktøren og hans Moder!« Her brast Syn-
deren i Graad og vi i Latter, men Borgmesteren smilte.
Imidlertid blev Politibetjent Eggerts sat til at demolere
Skanserne, og Krigen døde hen. Men Vejinspektør Kidde
drillede i mange Tider Redaktør Hertz med den Sejer,
han vandt i denne Sag.

Kolding set sydfra 1767 («Danske Atlas»).

Bidrag til Kolding Bys Historie i det 19. Aarhundrede. (Af Foliaibestyrer P. Eliassen, Kolding).

I. Pengekrise og Dyrtid. — Kommunalt Styre.

GAMLE BORGERE vil ikke sjældent have hørt deres Forældre eller Bedsteforældre tale om, hvilke onde Tider det var for dem først i det nittende Aarhundrede, navnlig dog Aarene omkring 1812 - 13 og tildels lige til Tredverne. »I 1812«, fortalte en gammel Kone, »kostede et Pund Kaffe 40 Rigsdaler.« Det var nu ikke det værste, for Kaffe var en Drik, der kun brugtes ved højtidelige Lejligheder den Gang, ialfald blandt jævne Borgere. Anderledes alvorligt var det, at Brødrug næppe kunde faas for Penge.

Raadstueprotokollen melder, at Magistraten i 1812 af de kongelige Magasiner paa Staldgaarden maatte købe 100 Tdr. Rug, der betalttes med 36 Rigsdaler 4 Mark pr. Tønde. Kornet henlagdes paa Raadhusloftet og solgtes igen til Borgerne for 40 Rigsdaler Tønden eller 5 Rigsdaler Skæppen.

Der tales ikke om, hvorvidt Betalingen skulde ske i Sølvs eller Sedler. Fra Regeringens Side anerkendtes det jo heller ikke endnu, at Papirspengenes Værdi var i rivende Fald og at en Specie i 1812 i Virkeligheden kostede 18 Rigsdaler Kurant i Sedler*), medens den skulde have kostet $1\frac{1}{4}$ Rigsdaler Kurant.

I offentlige Bekendtgørelser betonedes kun Dyrtiden, uden at Pengenes Værdiforringelse berørtes. Statens Fallit indtraf som bekendt 1813, og i den Tid, der gik umiddelbart forud, blev mange Mennesker narrede.

Aaret 1812 indtraf der en elendig Høst. Sent blev der saaet, og da Kornet i September skulde høstes, kom der Nattefrost og endog Sne. Følgen blev, at i 1813 kostede en Skæppe Rug ni Rigsdaler. Borgerne i Kolding drøftede stærkt, om Prisen ikke kunstigt kunde holdes nede ved at der fastsattes lavere Takster for alle Nødvendighedsartikler, Brød, Salt, Kød og Brændevin, der ligesom i en senere Tid**) henregnedes til de for et Klima som vort uundværlige Varer.

Magistraten modsatte sig et saadant Forsøg og sagde Nej, da de eligerede Borgere, (Skrædder Morten Olsen og M. P. Lund henvendte sig til den derom. Lund blev derover saa vred, at han erklærede, at de Eligerede og Borgerne saa vilde henvende sig til Kancelliet og Hans Majestæt med Bøn om, at Magistraten maatte blive

*) Thrige: Danmarks Historie i vort Aarh. I S. 161. Se endvidere Rubin: Fr. VI.s Tid.

**) C. Dalgas: Vejle Amt. 1826. S. 209.

afsat og en ny Magistrat udnævnt, thi den nuværende Magistrat vilde ikke efterkomme sine Pligter, hvorfor Byen ikke kunde være tjent med den.

Som man kan tænke vakte denne Trusel dog en Del Røre, og Borgmester C. D. Westengaard (ansat 1809) lod hele Borgerskabet tromme sammen til Møde paa Raadhuset. Borgmesteren gav her en Fremstilling af Sagen, fremførte, hvad Lund havde sagt og spurgte ham, om han vilde vedgaa sine Ord. Lund sagde Ja og gentog for hele Forsamlingen sin Trusel. Formodentlig har han endnu troet paa Hjælp fra de andre Borgere, men alle trak sig ganske tilbage, ogsaa Olsen. Der var derefter ikke andet at gøre end selv saa godt som muligt at tiltræde Tilbageøget. Lund forklarede derfor, at han havde været uheldig i Valget af sine Udtryk og fremkom med Undskyldninger, saa Westengaard, der samtidig tilskyndedes af mæglende Røster, frafaldt at gøre noget ud af Sagen.

Man enedes nu om foreløbig ikke at fastsætte bestemte lave Takster, da dette ikke kunde ventes at fremme Hensigten, tvertimod var det at befrygte, at fremtvungne lavere Priser end de nu gangbare ganske kunde afskære Byen fra Tilførsel af Korn og andet. Dog mente man, at det vilde være hensigtsmæssigt, at der gaves visse Borgere en Advarsel for derved at afværge muligt Misbrug. Magistraten bad Borgerne nøje at give Agt paa de Priser, der forlangtes af Slagtere og Bagere for deres Varer. Og der gaves dem tilkende, at saafremt de forlangte for meget, kunde de vente at blive tiltalte eller i fornødent Fald forbudte at drive deres Næring. I Raadstueprotokollen hedder det: »Det er bekendt, at ikkun én Bager har noget Forskud (s: Forraad) af Rug til Brødbagning, nemlig Philip Bager (Legatstifteren Asmus Philipsen).

Borgerne synes ogsaa at have været flittige til at passe paa Bagerne og Slagterne, der af og til maatte møde for Magistraten og afgive Forklaring. I Juni 1813 meddelte Slagterne, at Oksekød kostede en Rigsdaler Pundet, fedt Kalvekød 7—8 Mark og Lammekød 8—9 Mark Pundet. Slagter Frisch gjorde paa de andre Slagteres Vegne Rede for Sammenhængen med de høje Priser. Naar Kreaturerne maatte betales i dyre Domme, kunde det ikke være anderledes. Han oplyste, at han havde købt to fede Køer af Stadthauptmand Wissing og havde betalt dem med 420 Rdl. Magistraten kunde saa selv regne efter.

Der var i disse onde Aar en saakaldt Provideringskommission, der skulde sørge for, at Korn dog var til at faa. Fra Dør til Dør blev der baaret Lister, hvorpaa Folk tegnede sig for, hvad de skulde bruge af Brødkorn indtil Mikkelsdag det følgende Aar, da den nye Rug maatte være til at faa, om ellers ingen Misvækst indtraf. I 1817 tegnede Beboerne sig saaledes for 191 Td. Rug, som Byens Kornhandlere, Stadthauptmand Wissing, Købmand Jens Wissings Enke og Søn (Jens Peter Wissing) Købmand Slott, Købmand Aagaard og Købmand Berg fik Tilbud om at levere.

De unaturligt høje Priser, der dog som sagt ikke var saa forbløffende i Virkeligheden, som de store Tal lader formode, kom dog snart ned til et rimeligt Trin. I 1819—20 kostede et $8\frac{1}{2}$ Punds Rugbrød 8 lybske Skilling eller 26 Sk. rede Sølv, en Pot 8 Graders Brændevin 22 Sk. r. S., en Kande godt Øl $4\frac{1}{2}$ Sk. r. S., en Kande Husholdningsøl $1\frac{1}{4}$ Sk. rede Sølv.

Provideringskommissionen vedblev endnu længe sin Virksomhed. I 1826 købte den saaledes 130 Td. Rug og 45 Td. Byg.

Det er letforstaaeligt, at det under de trykkende Tider

kneb svært med at faa Skatterne ind, og ofte maatte der udpantes. Fra 1819 har man et kuriøst Brev, hvori en Borger beklager sig over, at han ikke kan faa Raad til at indløse sin Sølvflødeske, der ligger paa Kæmnerkontoret.

Udpantning greb man dog ikke saa gerne til. Byens fire Taksérborgere bemærker ved Regnskabet for 1822: »Skatterne er ikke indkomne uden Klage formedelst den herskende Pengemangel og Næringsløshed, og haarde Tvangsmidler vilde fordoble Armodsflokken, der nu i Tiden er meget stor«. Længere hen i Tyverne tyder det øgede Antal Skatteklager ikke paa, at det er blevet meget bedre.

Paa Borgernes Forlystelser øvede de daarlige Tider et føleligt Tryk. Skydeselskabet havde saaledes en haard Tilværelse i hine Dage, og flere Gange maatte der sælges af Sølvskiltene paa »Konge«baandet for at skaffe Penge til Gevinster. I Aarene 1820—24 laa Selskabet ganske i Dvale.

Som et Eksempel paa, hvad kommunale Skatter der var og hvorledes de anvendtes, kan nævnes Aaret 1829. Den kommunale Skat var da 2286 Rigsdaler, hvoraf der udbetaltes følgende Poster: Vægterløn og Brandvæsens Vedligeholdelse 200 Rigsdaler, Byens og Kirkens Betsjentes Lønninger 300 Rigsdaler, Afholdelse af fast og ekstraordinær Indkvartering saavel af Officerer som Mandskabets Kvarterpenge 1400 Rigsdaler, til Vedligeholdelse af Hegn ved Markerne 80 Rigsdaler, den reglementerede Fattigskat af Grunden 45 Rigsdaler, Feltskær- og Jorodemoderløn 61 Rigsdaler og Delikventskat 200 Rigsdaler. En Post, der nu ganske er gaaet ud af Regnskabet, men som stadig i Tyverne udrededes (forskudsvis) af Byens Kasse, var Omkostningerne ved de saakaldte Vildtkurvtransporter (Deputatvildtet) til Kongens Bord. Forsen-

delsen skete med Pakkeposten fra Haderslev, til hvis Postkontor Beløbet ogsaa udbetaltes.

Alle Regnskaber omkring 1820 viser to Rubriker, nemlig én for »rede Sølv« og én for »Sedler og Tegne«, idet den stadige Omregning i den øjeblikkelige Kurs, Sedlerne stod i, var for besværlig.

Indtil Aaret 1825 blev Byens Kæmner valgt hvert Aars 2. Jan. overensstemmende med Danske Lovs Forskrifter 3—5—1. Men det nævnte Aar ansattes den første faste Kæmner, nemlig Faderen til den i Byens Saga senere saa bekendte Konsul H. H. Grau, Købmand Johannes Jacobsen Grau, født 1781 paa Als og altsaa af den bekendte alsiske Slægt af samme Navn. Johs. Grau løste Købmandsborgerskab her 1812 efter en kort Tid at have været bosat i Vejle.

Hvad der stærkt præger Byens kommunale Forhold lige fra Aarhundredets Begyndelse indtil Aarene 1820 og deromkring, er stor Uorden i Kommunens Sager. Deri var de urolige Forhold i Aarene indtil 1808 med vore egne Troppers Gennemmarcher og de allierede franske og spanske Troppers for Kolding saa skæbnesvangre Besøg vel for en Del Skyld tillige med de vanskelige Aar fremefter, men i sig selv var det kommunale Styre i højeste Grad mangelfuldt. Dadelen herfor maa nærmest falde paa Magistraten, Borgmesteren i Forening med de to Raadmænd*), thi naar alt kom til alt var de dog de alene Styrende. De fire eligerede Borgere**) fremkom vel næppe ret ofte med noget afgørende Ord.

Selvfølgelig var de Eligeredes Forhandlinger, der fandt Sted i et særligt Kammer paa Raadhuset, ikke offentlige.

*) Forordning af 28. Jan. 1682.

**) Kolding fik eligerede Borgere $13\frac{1}{8}$ 1726 efter Magistratens Ønske og Stiftamtmandens Ordre. (P. Munch: Købstadstyrelsen i Danmark I S. 236.

(Først mange Aar efter, 1858 $13\frac{1}{2}$, blev Byraadsforhandlinger i Kolding offentlige). Skulde der vælges en eligeret Borger, udpegede Magistraten tre Kandidater — selvfølgelig nævntes altid »gode gamle Navne« — som Borgerne saa havde at stemme om. Ret mange Borgere har der ikke været til at stemme. Ved ingen Afstemning mødte der over 30, og Magistraten kunde, om den vilde, let udpege, hvem den helst saa, naar den opstillede ham sammen med to anerkendte Umuligheder.

Som et Eksempel paa det økonomiske Styre kan nævnes, at det saakaldte »franske Regnskab«, Regnskabet i Anledning af de franske og spanske Troppers Indkvartering 1808, trods stadige Klager fra Borgere og trods nedsatte Undersøgelseskommissioner ikke blev opgjort i Borgmester Westengaards Tid, men først afsluttedes under Borgmester Estrup 10. Juli 1821. Af de Folk, der skulde have Godtgørelse, var mange da forlængst døde og borte, men deres Arvinger har vel kvitteret for Beløbene med en kærlig Tak til de Afdøde for den Arv, som man næppe længere havde gjort Regning paa.

Selv om de kommunale Forretninger den Gang var forholdsvis meget smaa, var der dog adskillige Ting at iagttage, som efter Næringsloven af 1857 er faldne bort. Der vaagedes saaledes paa det omhyggeligste over, at Konkurrencen ikke i noget Fag blev for stor. I mange Henseender var det en sand Skærsild for en Næringsdrivende at slippe igennem, inden han fik Borgerskab og fik aflagt sin Borgered. Ofte maatte han sætte Familie- og Venskabsforhold og mange andre Magter i Bevægelse for dermed at overvinde Modstand fra Næringsdrivende indenfor hans Fag, der ikke gærne saa denne ny Konkurrent. Da en gift Kone en Gang ansøgte om Tilladelse til at sy Modepynt og handle dermed, hævdedes det stærkt, at denne Beskæftigelse burde være

forbeholdt »ugifte, aldrende eller svage Fruentimmer«. Hun fik dog Tilladelsen, men nok nærmest begrundet paa, at ikke alle Borgerrepræsentanter -- det var efter 1837 -- havde givet Møde. — En Bager vilde have Konditorborgerskab. Det afsloges med omtrent følgende Motivering: Du er en ung Mand, har kun været i Byen 3—4 Aar. og har allerede faaet tre Bevillinger, nemlig paa Rugbrødsbageri, Kukkenbageri og Udsalg. Du har kun Hustru og ét Barn og maa nok kunde hjælpe Dig med de Bevillinger, Du har. — Et andet Afslag, der skyldtes særlige Grunde, skal derfor fremdrages her: En Bondesøn fra Seest havde 1846 købt en Gaard tæt udenfor Sønderport og ansøgte nu om Beværterborgerskab. Men da han var »Søn af den langs hele Toldgrænsen velbekendte Peder N.«, Skovdruplund, fandt man det urigtigt at give ham det ønskede Borgerskab, idet der var Udsigt til, at Faderen skulde smugle Brændevin til Sønnens Beværtning. Dette kunde dog ikke direkte siges i Afslaget og man skrev saa, at da man vidste, at Ansøgeren havde lidt af Gigtsmærker, »ville Repræsentantskabet have anset det for meget gavnligt, om Lægen Dr. Marcussen havde tilraadet Supplikanten at søge at vedligeholde sit Helbred ved at nyde det sunde og saare gavnlige Landliv.«

Et af de Punkter, hvor det har været svært at fjerne gammel Slendrian i Kommunens Sager, er med Hensyn til forskellige offentlige Veje og Jordstykker. Det gamle Stræde »Katsundet«, der gik mellem Østergade og Vestergade, sank paa den Maade ned til kun at blive et Vandløb. Endnu i Tyverne har der været en snæver Gang derigennem, og Vægterne maatte om Vinteren kaste Sne i Katsundet. Nu er Strædet ganske opslugt af Grundejerne, der maaske har Aldershævd derpaa. — En lidt ejendommelig Sag var i 1829 for Retten. Den drejede

sig om en Afgift af 4 Rigsdaler Sølv til Raadstuetjeneren. Afgiften hvilede paa det saakaldte »Duekær« i Laasbytoft. Men Ejeren blev ved Dom fritaget for Afgiften, da, som det hedder, Duekær i flere Aar ikke havde været til at finde! Der kunde nævnes adskillige lignende Eksempler. Men efterhaanden som Borgernes Frihedsfølelse rejste sig siden Købstædernes Grundlov i 1837, fremmedes dog Arbejdet for at rette gamle Fejl. Ved Borgmesterskifte i 1847 og 1858 søgte man saaledes at erhverve til Byen den Halvdel af Magistratsjorderne, der tidligere havde været udlagt til de to Raadmænd og som efter deres Tid urigtigen var tillagt Borgmesterembedet i Stedet for, som naturligt var, atter at tilfalde Kommunen.

Efter Købstadkommunallovens Indførelse bestod Magistraten af Borgmesteren, der tillige var Byfoged samt By- og Herredsskriver, og én af Repræsentantskabets 8 Medlemmer valgt borgerlig Raadmand, Købmand M. S. Grunnet (Kgl. Resolution af $24/1$ 1838). Den borgerlige Raadmand fungerede til 1846. Man androg da paa, at Pladsen maatte forblive ubesat, da man med den borgerlige Raadmand havde opnaaet noget andet end tilsigtet. Repræsentantskabets Mening med denne Post havde været øget Indflydelse paa Byens Styrelse, men da den borgerlige Raadmand næsten altid kom til at slutte sig til Borgmesteren, blev han i Stedet for en Gevinst for Magistratens Magt.

— — —

Da Frederik VI døde, var der i Kolding, som vistnok overalt i Danmark, oprigtig Landesorg. Christian VIII's Tronbestigelse hilstes af Kommunalbestyrelsen med en kalligraferet Adresse, dateret 14. Dec. 1839. Det hedder heri bl. a.:

»Dybt sørgende ved Budskabet om, at den mildeste og retfærdigste Landsfader er bortvandret til det evige

Livs Salighed, henvender vi os med inderlig Taknemlighedsfølelse til den Almægtige, fordi Danmarks Trone er bestegen af en Regent, om hvis kundskabsrige og kraftige Aand vor Naboprovins saa ofte har genlydt og hvorpaa vi selv ved Deres Majestæts dyrebare Nærværelse har haft saa glædelige Beviser. Tillad, allernaadigste Konge, at vi som tro Undersaatter føler Trang til for Tronens Fod at nedlægge vor og vore Medborgeres Hyldest, Ønsker og Bønner til den Algode om en lang og lykkelig Regering. Vi dele det glade Haab med alle Danske, at den Almenaand, som den højsalige Konge søgte at vække, vil finde ny Næring og forøget Liv under Deres Majestæts erfaringsfulde Bestyrelse og vort elskede Fædreland derved vinde i Kraft som Velstand. Længe leve Danmarks Haab Kong Christian den Ottende og længe leve Hans Majestæts Dronning Caroline Amalie, Landets hulde Moder, der allerede af forladede Børnesjæle har dannet sig et Kærlighedens og Dydens Rige.

<i>Estrup,</i> Borgmester.	<i>Grunnet,</i> Raadmand.	<i>Thomsen,</i> Købmand.	<i>Formand,</i> Kirkeværge.
<i>Oxenbøll,</i> Overauditor, Herredsf.	<i>Uizen,</i> Farver.	<i>Madsen,</i> Gæstgiver.	<i>Møller,</i> Skomagermester.
<i>P. Hoff,</i> Brændevinsbrænder.	<i>S. Petersen,</i> Købmand.	<i>Rosendahl,</i> Krigsraad,	Distriktskirurg.

II. Om Byens Ydre i Tyverne og Tredverne.

Det gamle Raadhus — jeg vil straks til de ikke meget gamle Borgere indskyde et: »Det er ikke det gamle Raadhus, De kan huske!« — laa hvor det nuværende ligger. Det var bygget fra nyt 1609 og var,

saavidt vides, det andet i Rækken af de Raadhuse, Byen har haft. Mangt et Bryllup er i sin Tid blevet fejret inden dets Mure, den Gang det var Skik. Det laa jo ogsaa siden en Grunderhvervelse 1596 saa nemt ved Kirken og det var til slige festlige Lejligheder i det 17. Aarhundrede forsynet med Køkken, »Postejovn« og meget andet. Men i 1740 synes al denne Herlighed at være forsvunden ved en »Renovering«. Saaledes som Raadhuset stod ind i det nittende Aarhundrede var det en meget tarvelig toetagers Bygning med høj Kælder. Til Indgangsdøren midt paa Façaden førte en Stentrappe med 4—5 Trin og Jerngelænder. Med Undtagelse af en Sandsten med Vaaben og Navne, der sad over Hovedindgangsdøren*), var der ingen Prydelser og intet Snitværk paa Façaden. Kom man op ad denne Trappe og ind, befandt man sig i en Gang. Her hang den gamle Jærnaalen. Paa Markedsdage i Trediverne kom Bønderne ofte ind i Gangen med deres Stokke og satte Mærker deri efter Jærnmaalet. Til venstre for Indgangen laa Raadstuesalen. Undertiden var der Dans heroppe.

Til højre for Gangen laa Tingstuen, der var meget mindre. I Kælderen saavel som ovenpaa var der Arrester. Paa Sessionsdage, naar der var mange Folk i Byen, hejste Fangerne ovenpaa undertiden Punge ned gennem Hullerne i Vinduerne. Bønderne var gavmilde nok til at lægge Skillinger i Pungene.

En af Fangerne, forresten en meget ond og farlig Person, der sad neden under Raadhuset, havde i sin Ensomhed fattet Venskab for en Dreng, der snakkede med ham oppe fra Gaden. (Fangen sad i Kælderen). Han snittede da Legetøj til Drengen, Vogne og lignende. Arrestforvareren gav ham Træ.

*) Nu i Musæet paa Koldinghus, stærkt medtaget.

Det var ikke sjældent, at der skete Undvigelser fra Arresterne, og det Røre, der i 1836 vakte i Anledning af Arresternes Usikkerhed, var et Stød til, at Raadhuset 3 Aar efter faldt. Det berettes, at Fanger har skaaret saa store Stykker ud af Arresternes Skillerum, at de har aflagt hinanden Besøg, og at en Mandsfange har aflagt Besøg hos en kvindelig Fange, hvad der havde visse Følger. Hullet i Skillevæggen har han forstaaet at skjule.

Til Kælderen under Raadhuset var der en Nedgang i den nordre Ende. Her havde »Stodderkongen« boet. Senre var der Fængsel, og Embedet som Stodderkonge var da tilfaldet en af Vægterne.

I den nordlige Ende af Raadhuset med Indgangen fra Torvet var Landsenerernes Vagtstue, og her fandtes Borgerarresten, der anvendtes til »ærlige Fanger«. Gælds-fanger o. l.

Paa Raadhusets Hjørnestolper, baade ved Smøgen og ved Torvegade, var der fastgjort Bøddeltænger. Foruden var Haandtaget dannet ligesom Øjnene i en stor Sax, forøven bestod hver af Tængernes Arme af tre krumme Klør, der greb ind i hverandre. Disse Tænger anvendtes i en svunden Tid af Bøddelen, der gjorde dem gloende og kneb Forbryderne med dem. Nu sad de fastgjorte paa Hjørnestolperne med Kramper. Foruden Tængerne var der til hver af de to Stolper fastgjort et Halsjærn i et Stykke Kæde. Halsjærnene var ganske smukt forarbejdede. De var ikke laasede sammen, og da Husets Sokkel sprang lidt frem, kravlede Drengene undertiden op og satte Jærnene om Halsen paa sig.

Af Inventariefortegnelsen fremgaar det, at der paa Raadhuset fra tidligere barbariske Tider fandtes et Par Tommeskruer, og i Kælderen henlaa »Blokken«, en i gamle Dage velkendt Indretning, hvori Benene, Armene

eller begge Dele paa balstyrige Fanger laasedes fast. Biokken her var kun bestemt til Benene. Barbariets Tider ligger os langt nærmere end vi tror. Selv om Galgen paa Galgebjerget (det nuværende Tivoli) og Stejlen paa Stejlbjerg var forsvunden i det 19. Aarhundrede og Rakkerkulen^{*)} (øst for Stejlbjerg) kun brugtes til Kadavere af Dyr, stod der endnu langt ind i Aarhundredet baade Galge og Stejle en Mils Vej nord for Byen ved Almind^{**)}. I Tyverne og Tredverne var Christian V's danske Lov jo endnu i fuld Kraft som Straffelovbog. Vi har fra Tyverne her i Byen et Tilfælde, hvor to Mænd, der havde svoret falsk, dømtes til at miste deres to Fingre, og der lever endnu adskillige, der kan huske, at en Forbryder, bunden til en Pæl paa Torvet, blev pisket med Ris. Den sidste var vistnok den berøgtede »Landsmand« eller som han hed, Niels Bjerre, der navnlig i Tredverne og Fyrreerne med sin Tyvebande satte hele Egnen i den største Skræk. Om hans Forsøg paa at stjæle Kæmnerkassen i Kolding kan ældre Folk endnu fortælle. Det drejede sig om den store jærnbeslaede Kasse, der nu staar i Byraadssalen.

— Bag Raadhuset ud til Kirken laa den gamle Rektorbolig, der i sin Tid købtes af Skræder Toft. Smøgen fra Torvet overdækkedes her af en Bue.

Kirkens Udscende uden Spiret kan mindes af alle, og ligeledes vil alle noget ældre Borgere af egen Erfaring kende Kirkens nordlige Fløj, hvor Skolen var. Der var i den nordlige Fløj to Etager. Øverst oppe stræbte Lærer Jürgensen med Pogene, der fik Nummer og maatte lære at skrive i Sand, stryge det Skrevne ud igen og forresten lystre Fløjtesignalerne, alt efter den ind-

*) Denne og et lille Stykke Jord var 1829 bortfæstet til Jep Hansen Slot for 1 Rigsdaler aarlig.

***) C. Molbech: Ungdomsvandring i mit Fødeland. II.

byrdes Undervisnings Forskrifter. Nedenunder var der to Klasser. I den ene var der Halvdagsskole, den anden var den saakaldte Realklasse. Hernede styrede Lærerne Filstrup og Jagd. Da saa Jagd døde 1838, maatte Filstrup passe begge Klasser. Der var en Dør mellem Klasserne, men det var ham ofte et drøjt Stykke Arbejde.

Det bebyggede Terræn var i Tredverne ganske betydeligt mindre end nu. I Søndergade laa der sønden for Broen kun to Gaarde, nemlig det nuværende »Hvide Hest« og Brødrene Nielsens Gaard. Langs Sønder Landevej laa der ganske enkelte Huse, deriblandt et tilhørende Byen og fra 1822 udlejet til Fattigvæsenet. Hospitalsgade var ret spredt bebygget. Bag Laasbygade fandtes kun store ubebyggede Tofter. Alle Bygningerne i Byen var i 1837 assurerede for 438,000 Kr. (nu ca. 15 Mill. Kr.)

Vender man sig til Borgernes Huse i Almindelighed, da var de meget tarvelige. Bindingsværkshusene var de hyppigste, og ofte ragede det øvre Stokværk frem over det nedre. Der fortælles følgende: En Haandværker, der kom hjem efter i tre Aar at have været paa Rejse, gik efter Hjemkomsten omkring og saa paa Byen. Han kom da til det Resultat, at han ikke kunde se andre Forandringer end at Schnels Hus var blevet kalket.

Der byggedes ikke den Gang for et godt Ord som nu. Faldt noget sammen, skulde det sættes op igen. Nyt kom der sjældent noget af. Da Bager Logie byggede et nyt, men-ganske almindeligt etétages Hus i Kloster-gade, talte et Par unge Mennesker om, hvilken herlig By, Kolding kunde blive, om saadanne Huse kom overalt. -- »Det koster at bygge,« som en Koldingborger sagde, han lagde et nyt Dørtræ!

Af Gadernes Brolægning havde en betydelig Del ligget fra det 16. Aarhundrede, da det blev befalet at lægge

Stenbro. Det var dog langt fra hele Byen, der var brolagt fra gammel Tid. Midt hen ad Hovedgaderne laa en Række store »Bredsten« (*Borgmestersten*)^{*)}. Det var store Kampesten uden nogen som helst Tilhugning, men med en glat, lidt buet Flade opad. De var anbragte saa tæt sammen som muligt. Tværs over maalte de vel en tre Kvarter. Paa begge Sider af denne Række var der dybe Hjulspor, hist og her med Huller, hvori Vognenes Hjul i daarligt Vejr tungt og trægt malede rundt. Da Frederik VI i 1832 skulde til Kolding, forlangte Politiet, at enten skulde Postvejen fra Klosterport til Sønderbro lægges om, eller ogsaa skulde Hjulsporene fyldes med Grus, for at det ikke skulde støde for haardt, naar Kongen kom kørende. Man lagde saa Grus i, en Omlægning kunde jo ikke besørges saa hurtigt. Laasbygade, der betragtedes som Byens bedste Gade, havde tre Rækker »Borgmestersten«. Ofte var der paa Gaden et svært Pløre. Om Aftenen toges selvfølgelig Haandlygter med, thi Gadebelysning kendtes aldeles ikke. Det var først omkring 1850 at Tranlamperne kom. Bekostningen til dem skal for en Del være bleven dækket ved en Krigsskadeserstatning. (Forbruget til Byens Gadelygter var eksempelvis 1857—58 800 Potter Lampeolie og en Tønde Halykalstran).

Naar der i Tredverne — fortæller en gammel Mand — var Gilde eller anden Festivitet paa Bleggaarden, skete det ikke én, men mange Aftener, at Mændene maatte tage deres Ægtehalvdele paa Ryggen den lange Lave Ernsts Gyde (nu Bleggaardsgyden) igennem.

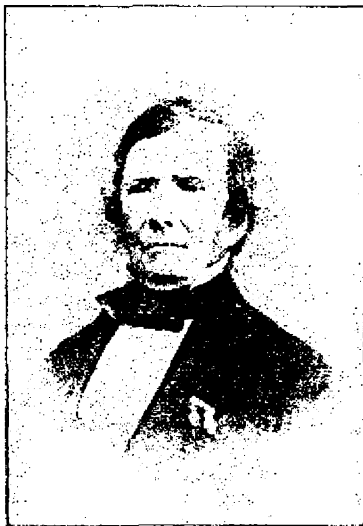
Byen forsynedes med Vand gennem 9 Gadepumper. Enkelte Veteraner af disse staar tilbage. I Nærheden af hver af disse Pumper var der anbragt en stor firkantet Sten, hvorpaa Husmødrene fra de nærliggende Huse kunde faa deres Vasketøj banket med Tærskel.

*) Troels-Lund: Døgligt Liv i Norden. II. 46.

III. De første Reformere.

Før jeg her i korte Træk skildrer en Del af de Reformarbejder, der begyndte i Tyverne og lagde Grunden til det moderne Kolding, maa den Mand nævnes, der mere end nogen anden enkelt Mand i det omhandlede Tidsrum har virket til Gavn for Byen, nemlig Borgmester Estrup

Christian Estrup var Rektorsøn fra Randers og født 1790. Toogtyve Aar gl.

blev han juridisk Kandidat, Aaret efter Auditor, først ved 2. jyske Regiment, dels i Fredericia, dels i Viborg, dernæst ved Kronens Regiment i Helsingør. Under denne Gærning gjorde Estrup sig bekendt som en dygtig Forretningsmand, og da Borgmesterembedet i Kolding blev ledigt, sendtes han herover 1820, næppe 30 Aar gammel. I det foregaaende er Koldings forfærdelige ud-

pinte Tilstand skildret. Der herskede her en Slaphed i alle Forhold, som man nu næppe kan tænke sig. Borgmester Estrup var kommen paa sin rette Plads, det viste sig snart. Hans første Værk var Jordernes Udskiftning, der tilendebragtes 1821. Et enkelt Træk af Estrup ved denne Lejlighed skal her nævnes.

Fællesskabet, der virkede trykkende for Borgernes store Flertal, var i visse Maader til Fordel for de store Lodsejere og; deriblandt Magistraten. Under Udskift-

ningen optraadte Estrup med Forslag om, at han vilde tage Magistratsjorderne samlede yderst i Marken. Han formaaede de større Lodsejere til at følge sig. Resultatet heraf er, at de mindste Lodsejere den Dag i Dag har kortest Vej til deres Mark.

Estrup var kongevalgt Medlem af Stænderforsamlingen i Viborg. Den bekendte Stændervise, der hudfletter mangan Stænderdeputeret paa det ubarmhøjertigste, er meget mild mod Estrup og skildrer ham som en sympatetisk Taler. Det hedder nemlig:

»Beskedenhed, en Ynglings Dyd,
den gode Estrup smykker,
men gi'r han sine Tanker Lyd,
da manges Haand han trykker«.

I det kommunale Reformarbejde var Estrup ikke blot i Kraft af sin før 1837 ret enevældige Stilling, men ogsaa som Følge af Ævner og Lyst, altid Førstemanden. Estrup hørte til den gamle Skole, men forstod dog at indrette sig efter den nye Tid. Efter Kommunalloven af 1837 virkede han med Kraft for Gennemførelsen af de i Fællesskab fattede Beslutninger. 1847 forflyttedes han til Odense, hvor han virkede til 1860. Sine sidste Dage henlevede han her i Kolding hos sin eneste Datter. Hans Hustru var død 1834 ved et tysk Badested.

Tiden, Personerne og Forholdene havde ved hans Tilbagekomst til Kolding 1860 forandret sig betydeligt, og næsten som en Fremmed vandrede den gamle Konferentsraad nu paa Koldings Gader.

Han afgik ved Døden 1868 og ligger begravet paa Kirkegaarden her.

— — En af de store Reformere var Omlægningen af Gadernes Brolægning. Arbejdet for denne Sag paabegyndtes i Tyverne. Brostræde, der den Gang kaldtes Skidenstræde, blev — formodentlig paa Grund

af sin Beskaffenhed — den første Gade, der brolagdes (1824). Midt i Gaden blev Rendestenen anbragt, da man fandt Gaden for smal til to Rendestene.

Det første større Stykke Bro-lægningsarbejde var dog Postvejen fra Sønderbro til den udflyttede Klosterport, der udførtes i Aarene 1834--35. Samtidig købte Byen en Strimmel af »Gartnerhaven« (den oprindelige Slottet tilhørende Urtehave) for 1000 Rigsdaler og lod det gamle Plankeværk rykke nogle Alen nordligere for at skaffe Klostergade (nu Sdr. Klostergade) en nogenlunde ordentlig Bredde. Postvejens Bro-lægning udførtes af Vejvæsenet og lededes af Kaptajn v. Stockfleth, der var Vejmester. At Arbejdet og Vejmesteren med den største Interesse fulgtes af alle, er en Selvfølge. Interessen for Vejmesteren blev vel ikke mindre af, at han havde en kunstig Næse. Skrap var han i sine Ordre, og Arbejderne maatte med den firarmede Jomfru banke Stenene saa haardt ned, at de sommetider knustes. Postvejens Anlæg betaltes af Vejkassen, der der dog flere Gange fik Forskud hos Kolding By.

Efter stedfunden Licitation paabegyndtes derefter Byens oget Bro-lægningsarbejde. Licitationen bekendtgjordes i Haderslevbladet »Lyna« og i Elmquists og Hempels Aviser. Bro-lægningen foretoges i følgende Orden: Rendebanen 1835, Vestergade og Torvegade 1836--37, Laasbygade 1837--38 (herved bortfaldt de gamle Fjellebroer i Laasbygade og ved Laasbydam), Østergade, Torvet og Adelgade samt en Del af Vejen til Kirkegaarden 1839 og Persillegade (nu Slotsgade) 1841. Fra 1835 udskreves der en Bro-lægningssskat, men trods dette havde Byen i 1847 en Bro-lægningsgæld af ca. 10,000 Rdl.

Samtidig med Bro-lægningsudgifterne paatrængte sig en anden betydelig Bekostning, nemlig Udgiften til et nyt Raadhus. Det voldte megen Vanskelighed at

skaffe de dertil nødvendige 8—9000 Rigsdaler tilveje. Vel kunde der af Justitsfondet skaffes et større Laan, men dette forsløg langt fra, idet der kun kunde faas 3500 Rdl. Resten søgtes saa tilvejebragt ved et privat Laan hos Byens Borgere, idet disse tegnede sig for »Aktier« fra 50—200 Rdl. Det viste sig, at den stærke Borgeraad, der navnlig var vakt gennem Kommunalordningen 1837, ogsaa løste denne Opgave, idet der tegnede 3350 Rigsdaler. Det offentlige Laan paa de 3500 Rdl. indløstes af Jens Peter Wissing, der udtalte, at han nødigt vilde have, at hans Fødeby skulde være i Gæld til udenbys. Wissing traf nu den Bestemmelse, at Renten af, hvad der ved hans Død blev tilovers af Laanet efter det aarligt bestemte Afdrag indtil den Tid, skulde anvendes til Løttelse i fattige Borgeres Kæmnerskatter.

Wissing levede imidlertid saa længe, at Laanet vist for største Delen var tilbagebetalt ved hans Død, men Hensigten var dog lige god.

Den gamle Raadstue faldt saa i Aaret 1839. Med Fattiggassen var der imidlertid sluttet en Handel, idet den solgte Fattiggaarden i Klostergade (mellem Smedemester G. Møllers Ejendom og Toldbod-Vinhus) til Havnekassen, men samtidig købte Tømmeret og Materialet fra Raadhuset og deraf byggede et Arbejds- og Fattighus paa Svictorv. Det nye Raadhus, der kun skulde komme til at staa i 30 Aar, kostede ca. 9000 Rigsdaler. Indvielsen blev paa Grund af Fr. VIs Død opsat til Chr. VIIIs Kroningsfest 28. Juni 1840. I Dagens Anledning var der udgivet et Festskrift^{*)}, og Borgmester Estrup holdt ved Indvielsen en Tale, hvori han ønskede, at sand Borgeraad og Retfærdighed stedse maatte bo indenfor disse Mure.

^{*)} Rosendahl: »Kolding Commune 1840«.

— At tale om Kolding Havn før 1843 klinger næsten som Ironi, men ikke desto mindre havde Byen en Havn — paa Papiret. Havnen var Aaens Munding, men denne var i Aarenes Løb tilsandet i den Grad, at Fiskerbaadene fra Strandhuse ofte kun ved Højvande kunde komme helt herind. Allerede i Slutningen af det 18. Aarhundrede, navnlig 1797 og 98, herskede der stærkt Røre for at faa en Havn, og Generaltoldkammerets Konsulent, Kapt. V. Løvenørn, fremkom allerede da med Forslag om en Havn ved Klostermajen. Bl. a. foreslog han, at Adgangen til denne skulde være gennem Sygehusporten, netop det Sted, hvor Havnevejen senere kom til at gaa. Der blev afholdt en Mængde Raadstuemøder i Anledning af Sagen, og de mest forskellige Forslag fremkom om, hvorledes der kunde skaffes de fornødne Penge. Overslaget lød paa 15000 Rdl. Saaledes ansøgte 1799 om, at Indtægterne af Stejlbjerg og Brændkærs Marker i 6 Aar maatte indflyde i Kolding Havneassc. Resultatet af det hele var et nyt Havnereglement (7. Sept. 1799), der ikke kunde hjælpe stort, ligesaa lidt som den »Sandspade« (en Slags Mudderpram), der anvendtes indtil Tyverne og Tredverne og som undertiden ogsaa udlaantes til Fredericia. En af de morsomste Bestemmelser fra 1799 er, at der skulde ansættes en Havnefoged, der skulde bære et Skilt paa Brystet, at man kunde se hans Stilling. Ventelig har hans Virksomhed dog ikke alene været at gaa her inde ved Havnen, hvor der ingen Skibe kom, men han har sikkert ogsaa haft Tilsyn med, at Skibene paa »Rheden« ikke udkastede Ballast i Sejlløbet, paa Ankerpladsen eller i den saakaldte »Vinterhavn«.

Man faar et Begreb om Byens Skibsfart af, at 1793 —95 inkl. indgik 3240 Læster og udgik 3167 Læster. Rheden var ude ved Strandhuse, hvis Beboere besørgede Transporten mellem Byen og Skibene.

Om Havnens Anlæg foreligger der et Mindeskraft, og Æmnet kan derfor iøvrigt forbigaaes her. Paa Trods overfor Vejle, der i Slutningen af Tyverne forlod Aamundingen og fik en Havn, blev Havnebasinet i Kolding gjort lidt større end Vejles. — En Mand, der sikkert maa tillægges meget stor Fortjeneste paa dette Vendepunkt i Byens økonomiske Liv, er den tidligere Sømand, Købmand Caspar Fr. Müller, der imidlertid kun Mand og Mand imellem høstede Fortjeneste for sit Arbejde. Müller kom allerede i 1836 ved Stadthauptmand Wissings Død ind i Havneudvalget og gjorde der, sagkyndig og energisk som han var, den største Fyldest sammen med Justitsraad Estrup, Mathias Warming, (født i Warming ved Ribe, derfra Navnet), I. S. Borch og Købmand Zahn, de to sidste indvalgte 1841 i Stedet for Toldinspektør Groos og S. Petersen.

Som bekendt var Havnen færdig og indviedes 24. Okt. 1843.

Til en lille Sammenligning skal her fortælles nogle Træk fra Havnen før og efter 1843.

Naar en Mand i Tredverne skulde til Hovedstaden og ikke havde stor Hast, tog han derover med Skipper Halmøe. Ved den passende Tid tog han Plads i en Baad i Aaen ved Stadthauptmand Wissings Plads og roedes ud paa Rheden til Skibet. Rejsen til København kostede med Skipper Halmøe en Specie. For denne Betaling fik han ogsaa Middagsmad ombord og Kaffe. Tør Kost tog han med hjemmefra, og da Rejsen under visse Omstændigheder kunde tage rigelig Tid, var det gærne en god Madpose, der førtes med. Naar Skipper Halmøe kom tilbage hertil efter en Tur, blev der flaget herinde og affyret Salutskud.

Saa var det dog bedre efter at den ny Havn var kommen. En skriftlig Optegnelse af Konsul R. Kaalund,

der kom til Kolding 1854, skildrer Forholdene fra Halvtredserne saaledes:

»Indtil 1854 var al Tilførsel af Varer sket med Sejlskib. Der var regelmæssig Fragtfart paa København, Flensborg og Kiel. De derpaa færende Jagter tog Produkter med hen og Varer af alle Slags tilbage. Enkelte større Handlende tog Varer hjem fra Altona med Skipper, medens mindre Gods som Isenkram, Manufaktur o. l. kom med Fragtvoerne, de store Vogne, som Wütemann og Grabbert førte op gennem Landet og som vil kunde mindes af de fleste ældre. De vedblev endnu at komme hertil midt i Tredserne, da Jernbanen afskar denne Virksomhed. — Det første Dampskib »Zampa« kom her i 1854 og kun i Sommermaanederne. Damperen gik kun til Drejens og medbragte kun Passagerer. De omladedes i Baade og kom herind ved Midnatstide. Jeg var den Gang beskæftiget med Ekspeditionen og mindes en lille Episode, som karakteriserer de improviserede Forhold dengang. Der kom Kl. 11—12 tre store Baade med Passagerer. Aftenen var noget mørk. Der var ca. 150 Passagerer, som alle havde Kufferter og Rejsegods. Passagererne var selv ansvarlige for deres Sager. Godset var pakket ned, som det bedst kunde falde. Jeg stod med en Lygte i Haanden, den eneste Belysning paa Havnen foruden de for Indsejlingen nødvendige Lygter. Medens Sværmen roder rundt mellem Rejsegodset, raaber en Stemme paa én fra Ekspeditionen. Jeg melder mig.

»Skaf mig mit Tøj!«

»Tør jeg spørge, hvorledes det er mærket?«

»Det er mærket med mit Navn.«

»Herrens ærede Navn?«

»Borberg.«

Kufferten blev heldigvis funden.

De Passagerer, der skulde afgaa, maatte finde sig i

at afvente Tiden paa Brædestabler osv., thi det saakaldte Aftrædelsesværrelse — Havneudvalgets Værelse — kunde kun optage den, der skulde udfærdige Billetter, Damer med smaa Børn osv.

Et Par Aar senere kom »Flora« og lagde til ved den søndre Mole, en lang Vej at traske, men dog altid et Fremskridt. Da saa i Slutningen af Halvtredserne Godstrafiken pr. Damper begyndte, maatte Dampskibshavnen anlægges. Denne afgav Tjeneste til 1868, til hvilken Tid det efter stor Kamp lykkedes at vinde Sejr for den Anskuelse, at Havnen maatte rette sig efter Publikum, og Dampskibene kom op i Havnen.«

I Fyrreerne begyndte Planerne til den østjyske Længdebane at optage Sindene stærkt. Naar man imidlertid tror, at Byens Borgere glædede sig ved at faa Bane hertil, tager man dog grundigt fejl. I 1847 sendte Amtmanden en Forespørgsel fra den kongelige Jærnbankommission til Magistraten i Kolding med Anmodning om Besvarelse. Magistraten sendte den videre til Byraadets Erklæring. Denne kom derefter til at lyde saaledes:

20. April 1847.

Til Magistraten i Colding.

I behagelig Skrivelse af 28. Febr. har Magistraten æsket Repræsentantskabets Ytringer meddelt over de af den kgl. Jærnbankommission i Skrivelse af 24. Jan. næstforud, som af Amtet er kommuniceret, fremsatte 10 Punkter betræffende et Jærnbaneanlæg gennem Nørre Jylland.

Førend vi skride til Besvarelsen af de opkastede Spørgsmaal, maa vi forudskikke den Formening, at vi ikke anser en saadan Bane til sand Nytte for Provinsen, uden at tale om, at vi endnu mindre indser Muligheden af dens Rentabilitet.

Til Punkt 1. Hvorvidt den projekterede Jærnbane vil kunne bevirke et forøget Opsving i Landboforholdet i Jylland, er vistnok vanskeligt at bedømme, ligesom det ogsaa synes tvivlsomt, at den i England lettede Kornindførsel vil have en Forandring i disse Forhold tilfølgende eller fremkalde en forøget Kvægavl, thi jo mindre Kornbeholdning her i Provinsen bliver tilbage formedelst den begunstigede Indbydelse til England, jo færre bliver Midlerne til Kvægavlens Forøgelse og Underholdning.

Til Punkt 2. At en Jærnbanes Anlæg vil lamme Købstædernes Handel, Skibsfart og Næringsbrug, forekommer os temmelig klart. De større Avlsbrugere vil sandsynligvis udføre deres Produkter ad Jærnbanevejene og sætte sig i direkte Forbindelse med Hamborg, hvilket ikke kan have andet end en uberegnelig skadelig Indflydelse paa Købstæderne, hvilke derved vil tabe deres største Næring, ligesom Skibsfarten maa gaa til Grunde og den arbejdende Klasse gaa Glip af det Erhverv, der følger med Handelstretningerne og med Kornvarernes Oplægning, Ind- og Udskibning etc. Hensynet til Købstædernes Velvære synes ubetinget at fordrer Fraraadelse af det projekterede Jærnbaneanlæg.

Til Punkt 3. Trækkes en Jærnbane igennem Hertugdømmerne og Jylland, hvorved disse Provinser kommer i umiddelbar Forbindelse med Hamborg, da skønnes ej rettere, end at disse Dele af Kongeriget vil forvandles til Hamborgs Opland og tabe den selvstændige Handel med Udlandet, som det maa være enhver Fædrelandsven kærere at se udvidet og forøget end indskrænket under Hamborgs Herredømme. Vi antager ogsaa, at den nu stedfindende og gensidige Handelsforbindelse mellem Jyllands Købstæder og Hovedstaden

saa vel som andre indenlandske Handelspladser vil lide et stort Skaar.

Til Punkt 4. Om den Fordel, som Landbruget ved en Jærnbane formedelst dets Produkters lettere Transport muligen kunde opnaa, vil staa i det Forhold til det Tab, Købstæderne vil lide, maa meget betvivles, men at Kvægavlen ikke herved vil vinde Forøgelse, derom har vi allerede til Nr. 1 yttret os.

Til Punkt 5. De nuværende Omkostninger ved Kvægtransporten fra Jyllands forskellige Egne til de hidtidige Afsætningssteder er vi ikke i Stand til at opgøre, saa lidet som Forringelsen i Vægt og Værdi, Kvæget antages at lide ved Drivningen.

Til Punkt 6. Vi antager det for afgjort, at Kvæg kan fodes i Jylland tildels ved Hjælp af Korn i den Grad, at det uden at græsfedes i Marsken kan anses som en fuldkommen afsættelig Vare paa fremmede Markeder.

Til Punkt 7. Angeaende Antallet af det Kvæg, som fra Vejle Amt udføres til Hertugdømmerne, samt i hvilken Foderstand det befindes, er vi ude af Stand til at meddele Oplysninger.

Til Punkt 8. Skulde en Jærnbane kunne have nogen Nytte, maatte dens Linie vistnok trækkes de paa Jyllands Østkyst værende Købstæder saa nær som muligt, men med Hensyn til Terrainets Beskaffenhed, vil Omkostningerne sandsynligvis blive langt større, end naar Banelinien blev lagt over Jyllands Højderyg.

Til Punkt 9. Naar der med en Banelinie over Jyllands Højderyg ikkun skulde forbindes Sidebaner til Aarhus og Husum, forekommer Projektet os uden al Værd og Betydning, idet alle de Købstæder i Jylland saaledes vilde være udelukkede fra Banens Brug.

Til Punkt 10. Der synes ingen Rimelighed at

være for, at en Jærnbane igennem Nørrejylland vil kunne afgive en saadan aarlig Indtægt, at den foruden Drifts- og Vedligeholdelsesomkostninger tillige kan give Overskud til Anlægs kapitalens Forrentning, Persontransporten vil næppe blive stor, saa dens væsentligste Indtægt skulde have for Befordring af Heste, Kvæg og Korn, men Indtægterne af disse Genstande vil sandsynligvis langt fra være tilstrækkelige til at dække de aarlige Udgifter og Renter.«

Da Baneplanerne for Alvor rykkede Byen ind paa Livet i Tredserne, skal der have hævet sig lignende Røster.

IV. Told og Akcise. — Postvæsenet.

»Stadens Porte« er et Begreb, som vi heldigvis ikke kender, og selv ældre Folk kan kun dunkelt mindes dem. Kolding havde fire Porte, Nørreport, Hospitalsport, Sønderport og Klosterport. Sønderport laa oprindeligt lige nord for Sønderbro, men faldt samtidig med, at Broen blev en muret Bro*) i Stedet for en Træbro, og Porten flyttedes nu noget sydligere.

Ved Portene maatte der betaales Akcise af alt, hvad der førtes ind i Byen, og ethvert Læs blev af Toldkarlene gennemstukket med deres ca. 2½ Alen lange Jærnsøgere, om der ikke skulde være Kontrebande skjult i Læsset.

*) Denne Bro opførtes 1807--08, og før Aaens Vande, der var afledet sønden om, flød ind under Brobuen, holdtes der under Broen et Bal. En Lysekroner hang under Buen i en Krog, der indtil den nyeste Tid har siddet dernede. Før at udgaa for stærkt Træk under Ballet, var der spændt Sejl for Enderne af Brobuen.

Kom en Borger kørende med Korn fra sin Mark, blev hans lille Søn ofte sendt forud for at Tolderne kunde være parate. »for Fader kommer nu med et Læs Havrel« Naar Borgerne skulde have Mel til Baging, hentedes hos Tolderen (f. Eks. Ehnhuus) paa Toldboden, altsaa det nuværende Vogterhus i Søndergade, en Konsumtions-seddel paa saa og saa meget, og denne Seddel fik Møllervognen saa med sammen med nogle Skæpper Korn. Naar Møllervognen senere kom tilbage, afleveredes Seddelen, og ofte skete det, at Tolderne blev holdte med Snak og narrede groft ved at Sække listedes af Vognen og skaffedes bort. Ofte var det for Smuglerne af Vigtighed at faa Oplysning om, hvorledes Vagterne var fordelte mellem Tolderne. Der indleddes da en Pæssiar med Tolderen, og var det ved Sønderbro, foreslog Spionen »en Skænk«. Fra Caspar Müllers Kælder hentedes der nu en Pot »Cadovius«^{*)} og en Stendunk med Kristiansfeldter-Øl, og medens Brændevinen skylledes ned med Stendunkens herligt kølige Indhold, listedes det ud af Tolderen, hvor den var i Dag og den i Nat. Drikkevarerne løsnede godt for hans Tunge, og man vidste nu udmærket Besked om, hvorledes Smugleriet bedst kunde ske. Toldkarlene vidste vel nok, hvad det gjaldt, men de lukkede ofte Øjnene. Smugleriet gik jo bare ud over Statskassen eller — naar Akcisen var bortforpagtet — over Konsumtionsforpagterne. Sjældent gik det saa vidt, at de kom i Klemme af den Grund. Kolding ydede vel ogsaa i Tyverne sit Bidrag til den Række Besvigelser, der under Frederik VI fandt Sted indenfor Toldetaten, men det var en Overordnet, det gik ud over, nemlig Prokurator Kruise, idet det opdagedes, at han havde besveget Toldkassen.

*) Cadovius var Navnet paa en bekendt Brændevinsbrænder i København.

Af et Læs Brændsel svarede der ved Portene en anden Afgift, der ifølge en ældgammel Bestemmelse tilkom Byen som Garnisonsby, nemlig af hvert Læs Tørv fem Tørv og et Stykke Favnebrænde af hvert Læs Træ. Købte en Koldingborger Brændsel til eget Brug og godtgjorde, at det var til ham selv, slap han dog for denne Afgift. Toldkarlene passede godt paa, at Brændet afleveredes, thi de havde for 3 Aar ad Gangen købt det af Byen for 32 Rdl. Endelig var der ved Sønderport endnu en tredje Afgift, Bompenge (egentlig bestemt til Afdrag paa, hvad Kolding Bro havde kostet). Ogsaa denne Afgift var bortforpagtet til Tolderne. Med disse sidste to Afgifter blev der aldrig set igennem Fingre med Folk.

Smugleriet dreves i det store og alle var med dertil. Det ansaas for en Ære rigtig at kunne narre Toldvæsenet. Særlig smugledes der Brændevin, der i Told fra Slesvig kostede 7 Sk. pr. Pot. Maaden at smugle paa var saa forskellig. Snart brugtes en »Smuglehammer«, til hvis Skaft der var bundet en lang tynd Line. Hammeren kastedes saa ved Nattetide over Aaen, og naar Linen blev halet ind, hang der et Anker Brændevin ved. Andre Smuglere foretrak at benytte en hul Bagsæk i en Kassevogn eller lignende. Der var særlige Smuglersteder her i Byen, saaledes i et Hus tæt ved det nuværende Elektricitetsværk.

Foruden Brændevin indsmugledes der mange andre Varer, navnlig dog Manufaktur, der ikke engang kunde fortoldes her uden mange Omstændigheder, idet Varerne først skulde til Fredericia for at stemples. Følgen var, at saa godt som alt smugledes ind.

Takket være Afspærringssystemet, der virkede saa meget tungere, som hverken Kristiansfelt eller Haderslev havde Konsumtion, stod Byens Handel ganske i Stampe.

Den ringeste Branche var dog Manufaktur, hvormed Ruben Moses Friederichsen (fra Frederiksstad) 1818 aabnede en lille Forretning, hvor »Hotel Kolding« nu ligger. Senere kom (1834) H. W. Meyer og flere. (Meyer forbavsede sin Samtid ved at give en dengang uhørt Husleje, nemlig 250 Rdl., hvorfor alle spaaede, at han snart vilde spille Bankerot). Friederichsen var Smugler i det store, og naar han var ude at ride, vidste alle godt, at han tilrettelagde Smuglerier, men Friederichsen sagde selvfølgelig, at han som Medlem af Borgernes »ridende Korps« maatte øve sig i Ridning.

Intet hjalp mod Smugleriet. At Baadene i Aaen blev laasede om Natten, viste sig frugtesløst.

Smugleriet dreves i Kolding ikke blot for egen Regning, men ogsaa i Kommission for store Dele af det øvrige Jylland. De indsmuglede Varer oplagredes her og skaffedes saa ved passende Lejlighed videre nordpaa. Forbi Almind var man i Sikkerhed. En Pæl (ved den gamle Landevej) betegnede, hvor Grænsedistriktet holdt op.

Gennem mange Aar arbejdedes der ivrigt for Ophævelsen af denne ulykkelige indre Grænse. Og endelig kronedes Arbejdet med Held. Det var Frederik VII's Fødselsdag (6. Oktbr. 1850), at Budskabet om, at Sponneck havde ophævet Konsumtionen fra 1. Januar 1851 ankom hertil. Stemningen, der i Forvejen paa den afholdte Konges Fødselsdag og Efterretningerne fra Krigen (Frederiksstad) var høj, kulminerede nu, og under en Borgerjube!, hvis Lige ikke skal være kendt her i Byen, drog Borgerne ved Midnatstid til Byens Porte. De blev slaaede op, og der blev drukket en Skaal for »Stadens aabnede Porte«.

I Maj 1851 solgtes Portene og Akcisekontorerne til Nedbrydning.

— —

Postvæsenet organiseredes i Kolding i det 19. Aarhundrede af Postmester Peder K. Limschou (ansat her 1801 ved Pakkeposten, 1809 tillige ved Brevposten, Kancelliraad 1812, død 1850 som Justitsraad, 86 Aar gl.). Limschou fik indført de 12 saakaldte »Vognmandsruller« for Byens 12 Vognmænd, der til Vederlag for visse Forpligtelser foruden deres Betaling fik 12 »Vognmandslodder« paa Stejlbjerg. Iøvrigt var Limschou en yderst konservativ Natur, under hvem Generalpostdirektionen havde adskillig Vanskelighed med at indføre Forandringer. En af de store Forandringer var det 1816, at der trods Vognmandslaugets Modstand blev indført »bedækte Vogne«, og skønt Vognmændene ivrigt protesterede mod disse store bredsporede Vogne, der »let i mørke Nætter kan vælte paa Vejene, som i slet Vejr er bundløse og hist og her belagte med gammel Stenbro«, saa kom Vognene alligevel. Fra 1822 overtoges Kørselen med disse Vogne af Christen Daugaard og P. Jensen Bundsgaard for »dobbelt Fragt (beregnet til 1000 Pund) og enkelt Drikkepenge.«

Posten fra København ankom i Tredverne hertil hver Mandag og Torsdag. Brevportoer var dog saa dyr, at man brugte at sende sine Breve med Venner. Var det til København, fik Skipper Halmøe eller Skipper Lucht gerne Brevene med.

Ogsaa Fragtmændene, f. Eks. Hüttemann og Grabbert, besørgede Breve, og for at denne ulovlige Brevekspedition ikke skulde blive opdaget, gemtes Brevene i Seltøjet paa Hestene, f. Eks. i Puderne paa Hestenes Ryg.

I 1837 ankom til Kolding ca. 10,000 Brevforsendelser. Nu kan der til dette Tal vistnok føjes et Par Nuller.

Hamborgpostens Komme var den Gang en af Hverdagens vigtigste Begivenheder. Købmændene afventede gjerne det højtidelige Øjeblik i Caspar Müllers Kælder

ved Sønderbro. Naar der saa kom gode Postnyheder — man maa huske, hvor afhængig den jyske Handel var af Hamborg — gik Bølgerne højt dernede. En sat og agtværdig Købmand fik ved en saadan Lejlighed en stor Bule i sin høje Silkehat. Da Svenden gjorde ham opmærksom derpaa og han vilde rette den, stak han Haanden igennem Hatten; resolut rev han da Pullen (Bunden) helt af, satte Resterne paa Hovedet og marcherede værdigen hjemad.

Borgerfamilie i Kolding ca. 1830. (Af »Tegnemester« Badstrup).

V. Spredte Træk om dagligt Liv omkring 1830.

Naar Sol var gaaet i Bjerger og Portene var lukkede, tog Vægterne fat paa deres Vagt. De begyndte dog først Kl. 10 at synge de gamle Vers. Deres Uniform var af graat Vadmel med grønt Opslag ved Hænderne og Kraven. I Frakken, der var foret med hvidt ustam- pet Vadmel, var der Metalknapper, og de værdige Mænd var forsynede med Kabuds, Benpiber og Morgenstjærner.

Der var tidligere to, senere tre Vægtere, og deres Løn var ringe. 1822 fik hver 33 Rdl. og 12 Rdl. i Tillæg samt 6 Rigsdaler aarlig til Lys- og Støvlepenge.

Imod Vægternes graa Uniform var de to Politibetjentes ganske anderledes straalende; de gik nemlig i røde Vadmelskjoler.

Det daglige Liv i Byen gled ret ensformigt hen. Der levedes meget tarveligt. Alle indskrænkede deres Udgifter saa meget som muligt. Egentlig var Byen ikke fattig, men der herskede en uhyre Pengeknaphed. Fiske- spiser med Kartoffler og Meldyppelse var i lange Tider en daglig Ret paa Borgernes Bord. En Kande Mælk kostede 1837 en Lybskskilling, og det vakte stort Røre, da en Dame, der solgte Mælk, vilde forhøje Prisen med en halv Lybskskilling.

En Husmoder havde langt flere Ting at varetage i sit Hus end nu. Der bryggedes hjemme, og selv om man lod Bageren bage Brødet, lagdes det dog altid af Husmoderen selv. Kun de mindre bemidlede, der ikke havde Brødkorn eller kunde skaffe sig det, købte Brødet. Hvad Øl angaar købtes det næsten endnu sjældnere end Brød. Det kunde en enkelt Gang ske, at der købtes Kristianfelter-Øl, der havde et godt Lov paa sig.

Lys støbtes af Husmødrene selv. En Smedemester her i Byen havde en Gang købt en fed Ko i Efteraaret til Slagtning. Det viste sig da efter Slagtningen, at den havde været saa fed, at Tællen blev løbende og ikke kunde bruges til Lys. Dette var et stort Tab.

En gammel Mand fortæller: »Som Bødkersvend arbejdede jeg i min Ungdom selv fjerde til Belysning af et Tællelys, der var sat paa en Stang. Nu kan Bødkerne knap faa Lys nok. Folk kan vanskelig tænke sig, hvilken Glans Petroleumslamperne syntes os at udstraale, da de kom omkring 1860. Men det knob med at faa

Folk vænnet af med Frygten for Petroleum. En Købmand maatte vise Kunderne, at der slet ingen Fare var ved Petroleum. Han hældte saa en lille Smule ud paa Disken og tændte den.»

Sproget i Byen var i Tyverne og Tredverne langt mindre »købstadsagtigt« end nu. Gennemgaaende var det — Embedsmænds-Familierne naturligvis undtagne — godt bred Jysk, dog med et »Jog« i Stedet for »A«. Ogsaa i en anden Henseende stod Byen — om jeg saa maa sige — tilbage. Der var næsten ingen »Frueer«! Købmændenes Hustruer, ja selv Apotekerens Frue, kaldtes allesammen »Madam«, ikke med den franske Udtale, men med den gode brede jyske. Præstefruen, Officerernes Frue og Stadthauptmandens Frue var Byens eneste Frueer.

I Byen garnisonerede indtil 1842 Halvdelen af det holstenske Landsenereregiment. Den anden Halvdel laa i Haderslev. De to Eskadroner, der laa i Kolding, var rolige Folk og kom godt ud af det med Befolkningen. Paa Staldgaarden var der rigelig Plads for dem. Byen holdt til Landsenerernes Brug en særlig Smedie, der laa i det nuværende Klosterstræde. Landsenererne holdt deres Øvelser paa Excercermarken, og paa Hjemvejen kunde det ofte give en eller anden Vise, i Regelen af Körner (»Du Schwert an meinem Linken«, »Kampf du brichst an« o. l.). Nationale Modsætninger mellem det holstenske Mandskab og Befolkningen kendtes ikke, og Holstenerne, alle yngre Folk, opførte sig godt. Selvfølgelig kunde det ske, at en særlig stridig Krabat af en eller anden Underofficer — der af var enkelte danske — i Omtale betegnedes som en ægte Ditmarskerknægt. Om Søndagen kommanderedes Soldaterne i Kirke. Holstenerne gav sig ikke sjældent af med Ungdommen, der lærte at brokke lidt Plattysk ved samme Lejlighed.

Der var ikke stor Fordel for Byen ved at have denne

Garnison, da Folkene kun havde faa Penge, de kunde fortære. Et Sted, hvor Holstenerne gjerne søgte, var en Beværtning i Laasbygade. Værten hed i daglig Tale »lille Knud« og var lidt af en Original. Af Landsenererne døbttes han om til »Knut bi de Brück«, et Navn der snart anvendtes ogsaa af Byens Befolkning og hvorunder hans Minde endnu lever hos mange.

Med Hensyn til Klædedragt skal her kun nævnes en Slags Tøj, der allerede i Tyverne og Tredverne var ved at forsvinde, Skindtøjet. Dette var Feldberedernes Værk, men denne Profession holdt op i de første Aar-tier af Aarhundredet. Den sidste Feldbereder var vistnok Peder Helt, der i de senere Aar var Slagter. Det har aldrig været Hvermands Sag at gaa med den her omtalte Slags Tøj, fordi Priserne var høje. Skindet var Dyreskind, Farven omtrent som paa Vaskeskinds Handsker. Bukserne var ret snævre nedad og stod med »Knæer«. Nederst var de til at spænde sammen for at kunne gaa ned i Halvstøvler. Frakkærmerne var i Regelen ganske korte.

Skindklæderne syedes af Skræderne. Derimod syedes Søfolkenes Skindtøj, der spillede samme Rolle som Olie-tøjet nu, af Skomagerne, efter at Skræderne havde skaaret Tøjet til.

Byen havde som bekendt ingen Avis før 1849 og stod i saa Henseende som i adskillige andre tilbage for Nabo-byerne. Men skulde Borgermusikken i Skoven en Søndag, var Rygtet derom dog som en Løbeild over Byen. Det var især anden Pinsedag og de følgende Søndage. Skoven var »Gramsrolighed«.

I korte Træk skal dette Anlægs Historie her fortælles.

I det sydvestre Hjørne af Dyrehavegaards Mark laa et lille Skovparti, som i sin Tid af den daværende Ejer

af Dyrehavegaard var overladt til Husfoged og Vandmester Jens Gram paa Koldinghus til en lille Lystskov. Gram var som den ældste Lakej 1795 bleven ansat her ved Slottet med en Gage af 290 Rigsdaler. Han gav sit Anlæg Navn af »Rolighed«, anlagde Gange og forsynede det med Bænke og Borde, uden Tvivl til stor Glæde for Byens Folk, men efter Grams Død, som maa være indtruffet i Begyndelsen af Aarhundredet, henlaa Anlægget uden Røgt og Pleje, indtil Krigsraad Rosendahl, der 1829 kom her til Byen, opfriskede Gangene og atter bragte Anlægget i Orden. Folk søgte derhen, men især dog som omtalt anden Pinsedag om Eftermiddagen. Medens Borgermusikken spillede, kunde Folk ogsaa faa en lille Forfriskning, idet »Kurve-Maren« var mødt med sine Kurve struttende fulde af Sukkerkringler, Snegle og Bakkelser.

I en Fart kunde der blive dækket op med en skinnende hvid Dug, og Maren glemte ikke at polere sine Glas, om nogen vilde »fukta sin Aska« — hun stod med Præsenterbakken i Haanden.

Om Rosendahls selv bekostede at faa Anlægget ordnet, eller om flere af Byens Beboere var ham behjælpelig, vides ikke, men det er rimeligt, at der har været flere om det.

Efter Rosendahls Død henlaa »Gramsrolighed« uoplejet og forglemt, men da Byen vilde gøre sin Fjendomsret gældende, borthuggede Ejeren, Kammerjunker Sehested, Træerne, og dermed var »Gramsrolighed«s Saga ude. Kun Navnet er nu tilbage.

Ovenover troner højt en stor Banke, der fra gammel Tid bærer Navnet »Trompeterbanken«. Om Oprindelsen til dette Navn ligesom til det mærkelige Navn »Hønseplukkerbanken« (sydvest for Byen) vides desværre intet.

Et andet Forlystelsessted om Søndagen var Dyrehave-

gaards Skov, der den Gang var noget ganske andet og mere end nu. Her spillede der Bold. Der var én særlig Boldplads for Borgerne, én for Svendene og én for Drenge. Naar der under Langbold-Spillet blev lavet noget »Hokus pokus« af en af Deltagerne, fik han en Kridtstreg over Støvlen og maatte i Straf give en Søsling. Naar Spillet saa var forbi og man holdt op, blev Søslingerne omsat i Bakkelser og »Polakker«. En Polak var en Snaps, der var lavet af Mjød og Brændevin blandet sammen. Og naar Svendene saa gik hjemad og kom forbi Vandmøllen, stemte de op med den gamle Møllervise: »Og hør Du Møller, saa favr og fin . . . «.

Selskabeligheden stod i Tredverne paa et lavt Trin. Folk havde ikke Penge at anvende dertil og holdt sig derfor for sig selv. Lidt Selskabelighed maatte der imidlertid til, og man søgte da denne i Klubben. Den egentlige Borgerstand deltog imidlertid ikke i Klublivet, men samlede, for saa vidt den ikke holdt sig hjemme, i et eller andet Værtshus, hvor der toges et Slag Kort. Men ogsaa Konen og Ungdommen skulde ud, og dette opnaaedes ved Borgerballerne, der holdtes paa Kongens Fødselsdag og undertiden en Gang til om Aaret. Ved disse Borgerballer samlede alle Borgerne. Traktementet var altid det samme: Skinke med Grønlængkaal, Stege og Svedsketærte. Der blev drukket med stor Soberhed, 3—4 Mand om en Flaske, medens der var fri Snaps. Og der dansedes paa Borgerballerne til henimod Morgenstunden.*)

Nogle enkelte Træk kan meddeles fra de private Højtideligheder. Byen havde den Gang en af Re-

*) Denne og enkelte andre Meddelelser i dette Afsnit er hentede af et Foredrag af afdøde Etatsraad G. Saxild, holdt her i Byen i 1881 og refereret i Koldingbladene for 21. Decbr. det nævnte Aar.

geringen udnævnt Bedemand, i dette Tilfælde Organist Rasmussen. Bodeformel brugtes ikke, men der blev budt i ganske almindelige Vendinger. Ved Begravelser ordnede Organisten Følget i den Orden, man skulde gaa: »Nu Du! . . . Nu Du!« Det kunde af og til nok hænde, at én og anden kunde blive noget fornærmet over den trufne Orden. Nogle Aar efter Organist Rasmussens Død androg Byraadet (1858) om, at Bedemandspostens Besættelse maatte være overladt Byraadet, og dette Andragende bevilgedes.

Ved Bryllupper kunde Folk fra Gaden let gennem de lave Vinduer se ind i Gildeshuset. Ved Bordet kom Organisten frem med en af Byens smaa Fattigbøsser, der forøvrigt var hensat i en Mængde offentlige og private Huse (der var 31 Bøsser ialt). Ved Gildet gav det altid en klækkelig Skilling i Bøssen. Folk ude paa Gaden kunde følge med Øjnene, hvad Bryllupsgæsterne foretog sig, og ofte kom der et: »Se, hvor han putter i sig!« naar en Mand ved Gildesbordet forsynede sig godt.

Det var den Gang Skik og Brug, at ved Venners og Naboers Bryllupsgilder skulde der illumineres i Vinduerne. Gildesfolkene kunde naturligvis ikke under Gildet have Tid til at mærke sig, hvem der illuminerede. En paa-lidelig Mand blev derfor sendt ud i den Anledning, for ved Lejlighed skulde der gøres Gengæld. Skikken blev

1837 afskaffet paa Foranledning af de eligerede Borgere, forresten vist den sidste Gærning, de som Eligerede foretog sig. I en Rundskrivelse opfordrede de nemlig Byens Borgere til at forpligte sig til ikke mere at illuminere, da dette baade var forbunden med Ulejlighed, unødvendig Bekostning og - ikke mindst — Brandfare. Da 233 Borgere skrev under, var Skikken dermed udryddet.

Man var i det hele taget anderledes bange for Brand-

fare end nu. I Hundedagene og overhovedet i den tørre Tid var det saaledes befalet, at der skulde sættes Vand foran hvert Hus. Vognmændene satte i Regelen Vandtønder paa Sluffer, andre satte en Tjæretønde fyldt med Vand, ja i Persillegade nøjedes man med at sætte Jydepotter ud med Vand i. Og da Drengene gerne vilde lege med disse Vandbeholdere, søgte Konerne at værges sig derimod ved at sætte Brændenælde i Jydepotterne — rare Vandbeholdere i Ildebrandstilfælde! Bestemmelsen stammer iøvrigt heit fra Aaret 1737, hvor den findes i »Colding Byes Brand-Ordning«, der er trykt i Flensborg hos Christoph. Vogel det nævnte Aar. Brandordningen var en Følge af en kongelig Befaling af 25. Nov. 1735.

Af Hensyn til Ildebrand skal der ogsaa i gammel Tid have været Nedkørsler til Aaen fra Helligkorsgade og Rendebanen med Forpligtelse for Huscjerne til ikke om Natten at lukke Portene for disse Nedkørsler.

— Til Slutning skal her nævnes endnu et Modsætningsforhold til vore Dage. Medens man nu omtrent kan finde 9 Bog eller Papirhandlere, var Byen i Tredverne i saa Henseende saa slet forsynet, at Folk, der skulde bruge Skrivepapir, i Regelen forsynede sig dermed, naar Papirkusken fra Randbøldal Papirfabrik ved Vejle gjorde sin Ronde i Byen, og en ny Bog saa man aldrig.

VI. En Særling.

Naar ældre Koldingborgere kommer til at tale om svundne Tider, er der en enkelt Mand, der stadig afgiver Samtaleæmner, nemlig kongelig Agent Jens Peter Wissing. Denne mærkelige Mand, hvis Navn allerede er nævnt i det foregaaende, var med alle sine iøjnefaldende

Fejl og Særheder dog en interessant Repræsentant for en længst forsvunden Tid. Ved sine vittige og skarpe Svar, ved sin sære Livsførelse, ved sine mange Gaver og Legater til Byen og ved sine bestandige Kampe med Ungdommen, er han bleven et Brændpunkt for de fleste ældres Barndomserindringer, og da Jens Peter Wissing-Historierne giver gode Billeder fra Livet her i Byen i Daiden, fortjener de en Plads her. Allererst nogle biografiske Oplysninger:

I det 18 Aarhundredes Slutning og det 19des Begyndelse indtog Købmd. Jens Wissing en fremragende Stilling indenfor Byens Handel. Han var fra Sønder Vissing, født 1737. I 1774 blev han, der altsaa da var 37 Aar gl., gift med den 23-aarige Ane Marie Fischer fra Vejle. Købmand Jens Wissing var Svoger til de to Præster Jokum Haar til

Vejen og Læborg og Johan Otto Haar, Garnisonspræst i Frederiksværn i Norge.

Man har ment, at Jens Peter Wissing, eneste Søn af dette Ægteskab og født 3. Marts 1788 her i Kolding, skulde have arvet nogle af sine Særheder efter Forældrene, men fra paalidelig Side paastaas det bestemt, at Forældrene ikke i nogen Maade var Særlinge. Faderen var anset for en nøje paaseende Mand, som holdt godt

ved sine Penge. Som et Træk, der vidner om, at Faderen var fornuftig nok, kan anføres: Paa Laasbybanke boede en Mand ved Navn Zacharias Eriksen. En Søn af ham, der var i København, skrev til ham 1812 eller 1813, at der vilde ske en Forandring med Pengevæsenet. Dersom Faderen havde de Penge, han skyldte Jens Wissing, skulde han udbetale Gælden. Det gjorde Faderen ogsaa, og Jens Wissing modtog Pengene med Renter og kvitterede. Eriksen raadede sine Venner til at gøre som han, at betale deres Gæld med Papirspenge, der jo ganske rigtig bag efter blev ret værdiløse. Men de Folk, der fulgte Eriksens Raad og kom og vilde betale Jens Wissing, blev affærdigede med: »Jo pyt! Sig mig dem lovlig op!«

Om Jens Wissing sagde man forøvrigt, at hans Penge forøgedes ligesom Bogstaverne i hans Navnetræk forstørredes. Han var erkendt for en rig, men ogsaa for en human Mand, der ikke satte nogen fra Gaard og Grund, selv om han ikke prompte kunde betale, hvad han skyldte ham.

Jens Wissing døde 1817. Hans Hustru overlevede ham og døde 1830. Sine sidste Dage henlevede hun i en mindre Ejendom, opført 1619, liggende paa Rende-banen mellem Warburgs og Daugaards, nu nedbrudt og sammenføjet med Hjørnestedet.

Om Jens Peter Wissing fremgaar det af Dokumenter i Raadhusarkivet, at han har beklædt mange kommunale Tillidsposter. Han har saaledes været Takserborger, i 1816 var han Havnefoged en Tid, 1826 blev han elige-ret Borger, valgt med 25 af 28 afgivne Stemmer. Ailerede 1829 fratraadte han dog denne Bestilling. Desuden har han i sin Tid været Overformynder. Paa Grund af en Brokskade slap han for Borgervæbningen. J. P. Wissing, der som nedenfor nævnt, maa have

Søndergade for 1866.

overtaget Forretningen ved Faderens Død 1817, fik ved Moderens Død i Arvepart over 19000 Rdl. i Obligationer og Afregningsbeviser foruden nogle faste Ejendomme, Løsøre og Effekter, men allerede i Forvejen var han en særdeles veistaaende Mand.

I Aaret 1845, 9. Jan., blev han af Christian VIII udnævnt til kongelig Agent.

Jens Peter Wissing afgik ved Døden 15. Dec. 1867. Paa hans Ligsten staar henvist til Tobiaæ 3. 2. Efter disse Oplysninger giver jeg Ordet til Skomagermester P. Martin Møller (f. 1824):

Jens Peter Wissing gik i Skole hos Lærer P. Jürgensen samtidig med min Moder og Jens Jørgen Fyhn, der blev Præst og Udgiver af «Efterretninger fra Kolding». Min Moder har fortalt, at der allerede den Gang var noget vildt over ham, medens Fyhn opførte sig saa godt og altid var saa venlig. Skolen blev holdt i Jürgensens Privatbolig for Enden af Røndebanen, hvor nu Elektrizitetsværket er.

Efter at Jens Peter havde lært Handelen hos sin Fader, kom han til Lübeck for yderligere at uddanne sig. Fra den Tid talte han Tysk med stor Færdighed og maa altsaa have været der nogen Tid. Ved Faderens Død var J. P. Wissing 29 Aar og har da rimeligvis overtaget Handelen.

I min Barndom hørte jeg ofte Fortællinger om Wissing og hans vittige og skarpe Svar, som han ikke var saa nøje over. Gik der en Mand forbi, hvis Pengevæsen ikke var som det burde være, fik han gjerne: »Naar et Svin er slagtet, saa veed man, hvad det vejer, og naar en Købmand er død, saa veed man hvad han ejer.«

Fra sin Købmandstid bar W. et vist Nag til Toldvæsenet. Navnlig havde han et Horn i Siden paa Toldkasserer E. Denne var en særdeles korrekt og agtet

Mand, men han havde den Svaghed, at han stadig maatte ryste Drypper af Næsen, naar han sad paa Kontoret og skrev. Naar E. kom forbi, raabte Wissing: »Æ Frak er Kongens, men æ Neis er Din!« — Toldvæsenet brugte tidligere civilt Tøj, men fik hen i Fyrreerne Uniformer.

Det maa være i Begyndelsen af Tredverne, at Wissing opgav Handelen. Jeg er ikke sikker paa, om han endnu holdt Heste eller de var solgte, men Køer havde han endnu. En Kone kom og malkede dem for ham. Fik han for megen Mælk, hældte han den paa Møddingen, »for det gav fed Gødning«. Senere solgte han Køerne, for, sagde han, naar Folk drillede dem, blev han syg af Mælken.

Fra Begyndelsen af Tredverne — det første, jeg kan huske ham, naar han stod paa sin Trappe — var hans sædvanlige Dragt følgende: Et Par blaa Klædes Benklæder, der var forede med Dyreskind eller Vaskelæder, den ene Klapflig hængende ned og stikkende stærkt af mod det blaa Klæde, Trøje eller rettere Undertrøje af Vaskeskind. Derover en Vest eller ogsaa uden den. Venstre Haands Tommelfinger stak han ind i Ærmegabet eller under Selerne.

Flere Gange, naar jeg kom forbi, kaldte han mig ind til sig og lod mig læse i en tysk Avis (»Hamburger Nachrichten«) for at se, hvor meget vi lærte i Borger-skolen. Til Gengæld lod han sine Spilleuhre — han havde en 3—4 Stykker staaende i sin Stue — spille for mig. Naar Stykket var ude og inden det begyndte igen, var der en lille Pavse. Naar han saa vidste, at det vilde begynde igen, sagde han »Begön!« for at vise, at Spilleværket lystrede hans Kommando.

Sang og Musik holdt han meget af, og jeg tror ogsaa at kunne huske ham selv synge. Derfor var det ikke sært, at han betænkte Skolerne med Legater til Uddeling

af Præmier for Sang og Deklamation.*) Han spurgte saaledes en af Drengene, som havde sunget ved Ligfærd paa Kirkegaarden, om de fik noget for det. Drengen kunde kun svare Nej, hvortil Wissing saa sagde: »Hvor der er Sang, skal der ogsaa være Klang«. Dermed mente han, at der burde ydes et Vederlag derfor i klingende Mønt. — Da Kolding Borgeres Sangforening blev oprettet 1845 9. Oktbr., gav han Foreningen en Obligation paa 100 Daler. (Egentlig var det et Kaper-Brev). Renterne deraf skulde uddeles som Præmier.

Jeg tror ikke, at han gav sig meget af med Bøger, men »Bondens Praktika***) kunde han udenad. Han spurgte Drengene om, i hvilken Maaned de var født. Var de født i Juni (under Løvens Tegn), saa havde de et stort Mod og en lille Forstand. Han sagde ogsaa:

»Haver du ondt udi din Hierne,
lad Aare(r)ne slaa udi din Stierne« osv.

Af Aviser holdt Wissing mange. En Tid lod han dem bagefter cirkulere imellem Folk. Navnlig var han glad ved »Dannevirke«. Med Rødkridt eller Blæk indstregede han flittigt Aviserne, til Slutning var de ganske overstregede. Han sagde, at Læserne blot behøvede at læse, hvad han havde indstreget. Ord som »Død«, »Mord«, »Brand« kom der Streger om. »Corsaren« fik mange Bemærkninger. Med »Ny Portefeuille« fulgte hver Gang et smukt Litografi. Det skulde Wissings Ven have, Fuldmægtig paa Byfogedkontoret cand. jur. Saxild, senere Herredsfoged og Justitsraad.

Wissing var vred over, at Skatterne hvert Aar steg, navnlig de kommunale Skatter. Han sagde derfor: »Først

*) Gavebrevet til Latinskolen, dateret 1845, er af Rektor Georg Bruun bogstavret aft-ykt i »Indbydelsesskrift til Afgangsprøven 1903 i Kolding Latin og Realskole«.

**) »Bonde-Practica eller Veyr-Bog«. Trykningsaar ubekendt.

blev det Rigsbank, saa blev det Kurant, saa blev det Specier og nu bliver det snart Dukater.« I sin Skattebog skrev han derfor:

»Geduld, Vernunft und Zeit
macht möglich die Unmöglichkeit!«

Han havde en øgen Frygt for, at de Gaver, han havde givet til Byen, skulde forsvinde, hvorfor han sagde til flere, at de skulde passe paa Saaledes kom han en Dag ind til mig og sagde:

»Bror, skriv nu op, hvor meget jeg har givet til Byen.«

Jeg skrev de forskellige Gaver op og talte sammen. Renten deraf beløb sig da aarlig til 33 Specier (132 Kr.) og desuden et Skovskifte, den saakaldte Kirkeskov.

Han kunde slet ikke forstaa, hvordan det skulde gaa med Skatterne, naar han, den store Skatteyder, døde. Derfor sagde han: »Efter min Død skal de have deres Nød«.

Wissing havde mulig tænkt sig, at der 1834 ved Valget til Provinsialstænderne i Viborg vilde være faldet Stemmer paa ham, men det gjorde der ikke. Da Valget var forbi, sagde han: »Jeg gav ingen Stemme og fik ingen Stemme. Derfor vil jeg give en Stemme, der kan høres af dem alle«, og saa gav han 220 Rigsdaler til en ny Stemme i Orgelet i Kolding Kirke.

Wissing vilde gjerne holde lidt Øje med Gæstgivergaarden lige overfor (nu »Thomsens Hotel«). Han passede paa, hvem der kom der og hvad de tog sig for. Undertiden viste han Tilbøjelighed til at se ind ad Vinduerne, men naar han blev for nærgaaende, satte de et lille smukt Billede af ham selv i Vinduet. Saa trak han sig tilbage. Det var et fint udført oliemalet Billede, hvor man saa ham i den gule Skindtrøje, med Tommelfingeren stukken ind under Vesten og Bukseklappen hængende ned paa den ene Side. — Med Alderen blev hans

Klædedragt forresten simpleere end da han var yngre, idet han som ældre fik Tøj, der slet ikke passede ham.

I de senere Aar skiftede han ofte Madsted, da han troede, at Folk vilde forgive ham. Spiste han hjemme, saa var det Spegeflæsk, hvortil han drak Chocolate (!). Om Ost sagde han: Det er Guld om Morgenens, Sølv om Middagen, men smættet Bly om Aftenen.

Under et Besøg, som Kong Christian VIII aflagde her i Kolding, vilde han takke Wissing for hans Gaver til Byen og Kirken, men det voldte Wissing meget Bryderi, for han skulde jo møde standsnæssigt. Han skrev derfor til Kongens Hofskræder om at sy ham en Klædning, men fik det Svar, at saa skulde Wissing lade sig sy Modeller af Shirting og sende ham, saa skulde Dragten nok komme i Stand til den bestemte Tid. Modellerne blev saa syede her i Byen.

Da Kongen var her, boede han hos Borgmester Estrup i Østergade, (hvor Melhandler Hansen nu bor). Jeg saa ikke Wissing, da han gik til Kongen, men da han kom tilbage fra Avdiensen, saa jeg ham komme i straalende Sindsstemning, med bart Hoved og Hatten under venstre Arm. I Haanden holdt han en stor Pung, hvoraf han uddeelte Penge til alle Sider, alt hvad han formaaede, og Drengene flokkedes om ham. Livkjolen, som han bar, var meget fuldkommen og hang løs om ham saa vel som Beuklæderne.

Da Wissing i 1845 blev Agent, havde han ingen Ro, før han fik Rangskatten betalt paa én Gang, thi han sagde, han kunde miste alt, hvad han ejede, saa havde han da kun den sølle Krop at betale af. Men stolt var han af, at han var Hans Majestæts højt betroede Agent. Han var stærkt kongeligsindet og raabte ofte: »Til Sibirien med alle Rebeller!«

Med Drengene førte han en evig Krig. Naar de

trængte til Penge, slog de hans Ruder ud, og den samme Dreng, der havde gjort det, fik ofte Betaling for at hente Glarmesteren. Paa Hjørnet ud til Helligkorsgade stod en Kasse af Støbejern, en saakaldt »Prøvekasse« til den underjordiske Telegraf (se Billedet af Søndergade). Til den gik Wissing ofte ud og slog efter den med Haanden for at indbilde Drengene, at han telegraferede til Kongen og nu var de ulykkelige. »Meld ham! Til Sibirien med dem.«

I min Drengetid gik jeg en Dag forbi. Wissing kaldte paa mig og sagde, at nu kunde han i en Fart skaffe Ild. Han brugte et eget drastisk Udtryk, der ikke godt kan anvendes her. Det viste sig, at Agenten havde faaet en Art Tændstikker til at dyppe i Svovlsyre, men det tog dog nogen Tid inden han kunde faa tændt et Lys paa den Maade. Jeg fortalte ham, at vi havde dem bedre, og han bad da om at faa dem at se. Svovlstikkerne til at stryge var da nylig (1838—39) komne frem, og jeg maatte skaffe ham en Kasse. I Forvejen havde han et Platin-Fyrtøj, hvor Brinten tændes, naar den strømmer ud mod et Stykke Platinsvamp. -- Saa viste han mig, hvorledes han havde sikret sig mod Overfald. Naar han strakte sig ud i sin Seng og stænte Fødderne mod Fodenden, ringede en lille Klokke. Ved højre Side af Sengen laa en lang Kaarde, og naar han rejste sig op, var der ved Foden en Skuffe, hvori han havde en Pistol. Han lagde sig ned i Sengen og viste mig, hvorledes det hele skulde gaa for sig.

Da Amtmanden en Gang var her fra Vejle, spurgte han Wissing, hvorledes Tilstanden var her i Kolding blandt de Handlende. Wissing svarede: »Ja, Deres Velbaarenhed, enten skal de smugle eller sulte,« og det var ganske rigtigt, thi enhver, der skulde have en Frakke eller gøre noget større Indkøb, købte i Haderslev eller Kristiansfelt.

Om Wissings Møde med den senere Amtmand, Orla Lehmann fortælles: Orla Lehmann besøgte en Gang Kolding og tog ind paa det nuværende Thomsens Hotel. Da han bemærkede J. P. Wissing, der altsaa boede lige over for, sendte han Bud til ham, at han gjerne vilde hilse paa ham. Da W. kom ind, spurgte Amtmanden, om han kendte ham, men W. sagde Nej. Amtmanden nævnede nu sit Navn, hvortil Wissing svarede: »Ja, den Kongen ikke kan lide, sender han langt bort.«

Man har ofte sat den gamle Ungkarls og Eneboers Navn i Forbindelse med Kærlighedshistorier, men noget bestemt vides dog næppe om, hvem »hun« har været. Man ved, at han i sin Ungdom som Superkargo fulgte med et Skib til Norge. Ladningen var Rug. Skibet frøs inde deroppe og først om Foraaret kom Wissing hjem -- med tomme Lommer. Man siger, at Faderen sendte Jens Peter paa Rejsen paa Grund af en Kærlighedshistorie. Selv har han fortalt, at han i Norge kunde have faaet en rig Jærnværksejers Datter, og man har senere gisuet paa Navnet Jacob Aal. Om denne Norgesrejse fortalte han gjerne, hvorledes de fangede Fisk ved at hugge Hul paa Isen og lokke Fiskene med Ærter.

Kæmner I. O. Brandorff fortæller: »Naar Drengene mødte Wissing paa Gaden, hilste de ofte høfligt paa ham med et »Goddag, Hr. Agent!« Han gengældte Hilsenen og kunde somme Tider falde paa at spørge Drengene: »Hvor bor den fattige Agent?« Drengene pegede da paa hans Genboes Hus. Derefter spurgte han efter den rige Agent. og naar Drengene saa pegede paa hans Hus, blev han saa fornøjet, at han gav dem Penge.«

Wissing værdsatte Penge højt. Han kunde jo huske den pengeknappe Tid. Naar han gav Drengene Penge, var det derfor en Lybskskilling, en Skilling Kurant (godt og vel 6 Øre) eller ogsaa en »Søsling« (altsaa 3 Øre)

eller et Stykke Kandis. Han havde nemlig stadig en stor Kasse med Sukker staaende og delte ud deraf, »for det er godt baade for Sult og Tørst.« Sukkeret var en Rest fra hans Varelager.

Endnu et Par Træk af den gamle Særling skal her meddeles:

I hans Skov sønden for Byen, et Skovhoved i Teglgårdskær og som forlængst er forsvundet, blev der stjaalet Træer. Han kunde paa Sønderbro staa og se, at de fældedes derovre. »Naa, Herregud,« sagde den gamle Mand, »de har maaske mere Brug for Træet end jeg.« Det er et smukt Træk af ham.

Naar Vognene fra Landet kom kørende ind i Byen, plejede Wissing at synge, ganske langtsomt, »Vi skal til Kolding og smø—res, vi skal til Kolding og smøres!« Men naar Bøndervognene atter kørte hjemad, sang han hurtigt: »Vi fik hverken Fedt eller Skidt! Vi fik hverken Fedt eller Skidt!

Man saa en Dag en Postfører C. banke Wissing. Grunden hertil var den, at Wissing havde sagt til ham: »Naar Kongen ta'r æ Kjøvl, hvem vil saa fød' æ Krop?«

Den ligeledes som Original af Folk ofte omtalte Jens Limschou, en fordrucken, ødelagt Mand, der nød en Pension som Postfører, (en Søn af Postmester, Justitsraad Limschou), vilde Wissing aldrig tale med. Naar han kom, gik Wissing skyndsomt ind og slog den tunge Dør i. Limschou kaldtes stadig «Kære», et Mundheld han hyppigt brugte.

Der fortælles en Mængde Træk om gamle Jens Peters Sammenstød med Gadeungdommen. Mange af dem vidner om en Raahed, der er ganske forbavsende, og hvis der ikke var paalidelige Mænd bag Meddelelserne derom, kunde man tvivle om Muligheden. Det skete f. Eks. ofte, at naar Wissing lige have købt sig et Sæt nyt Tøj,

gik en Dreng bagfra hen og skar ham Tøjet i Stykker fra øverst til nederst. Wissing gik saa tilbage og købte andet Tøj. Dette er sket flere Gange én enkelt Dag. Eller Drengene skar Pullen af hans Hat, fyldte Skarn i hans Hankekrukke, naar han kom med Mælk, eller slog Krukken i Stykker for ham. Ganske vist, Wissing gav ofte selv megen Anledning, men den gamle onsdomme Mand havde dog trods sin haarde Mund ikke fortjent denne Medfart. Værst var det, at ogsaa talrige voksne Mennesker deltog i disse Optøjer. At Wissing ofte var sine Medborgere til Besvær, er ikke nogen Undskyldning.

I Kancelliets Indstilling til Kongen i Anledning af Udnævnelsen til kongelig Agent med Rang i 7. Kl. Nr. 1 nævnes Wissings Gaver til Kirken, Kirkeskoven i Seest paa 16—18 Tdr. Land og den nye Kirkeklokke, som han i Anledning af Christian VII og Gemalindes Besøg i Kolding paa deres Hyldningsrejse 3. Aug. 1840, lod ophænge som Erstatning for en Klokke, der i Aarhundredets Begyndelse var gaaet itu. Denne Klokke kostede Wissing 820 Rdl. Af andre Gaver nævnes foruden den tidligere omtalte Forbedring af Orgelet et nyt Alterklæde (534 Rdl.) et Bidrag til Altertavlens Forskønnelse (110 Rdl.) og det anføres, at Wissing under Navnet »Georg Saxilds Legat« havde skænket en Kapital af 550 Rigsdaler til Byens Skolevæsen. Gavebrevet af $\frac{2}{3}$ 44 bestemmer bl. a. at Renten af 150 Daler skal gives til Børn i Borgerskolen, der synger ved Begravelser.

For disse Gaver modtog Wissing ogsaa gennem Stiftsøvrigheden anerkendende Udtalelser fra Kancelliet, og paa dettes her anførte Indstilling blev Jens Peter Wissing kongelig Agent 9. Januar 1845.

Et morsomt Træk, der saa aldeles ligner Wissing, meddeles mig af Rigsarkivets 2. Afdeling:

Da Wissing gav Stiftsøvrigheden Meddelelse om Sko-

vens Overdragelse til Kirken, tilføjede han: »Svar fra-bedes paa det Bestemtteste«. Af nærliggende Grunde kunde disse Ord dog ikke refereres i Kancelliets Indstilling til Kongen.

Wissings Familiegravsted paa Kirkegaarden vedligeholdes paa Kirkens Bekostning. Da Kirken i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede erhvervede den østlige Del af Husmerstoft, tilbyttede den sig Grunden mod en Toft og Eng i Teglgårdskær. Wissing, der ejede sidstnævnte Jordstykke, skænkede det til Kirken med Forpligtelse at vedligeholde hans og hans Forældres Gravsted.

Selv dette Gravsted kunde Wissing, medens han levede, knap holde i Fred for de slemme Dreng. Gravstedet var omgivet med et ca. 7 Kvarter højt Træ-Rækværk, hvis Overkant var forsynet med Jærnopstandere 6—7 Tom. høje, der endte i Spyd eller Pile af Kobber. Disse Kobberspidser var forgyldte, og Vedligeholdelsen af dem kostede Wissing ikke saa lidt, da Drengene brød dem af. Bag efter kom de og viste ham Stumperne og fik Penge til for deres Ulejlighed.

Ogsaa for andres Grave kunde Wissing vise Omhu. I 1833 døde Premiermajor Nording de Witt ved Laud-senerne, og Officerskorpset saite ham et smukt Monument paa Kirkegaarden. Da Gravstedet saa i 1853 ikke var fornyet, købte Wissing det for bestandige Tider, og Kirken holder det vedlige.

Til Slutning et Par Ord om Wissings gamle Gaard paa Hjørnet af Søndergade og Helligkorsgade, Legatstifteren Peter Helts*) Gaard, bygget 1619.

Til Rendebanen og til Helligkorsgade var der over Indgangene anbragt smukt udskaarne Overligger. Hos-føjede Billode viser Overliggeren ud til Helligkorsgade. Den sad midt paa Gaarden over en tilmuret Dør.

*) Se Fyhns Efterretninger fra Kolding, Side 131 og 285.

Indskriften er:

ANNO 1619 LOD PEDER HELT OG METTE NIELS-DATER VPSETTE DETTE HVSS. HINGEIDT DE ZEIDT HER KOMP DE DODT, O MENSKE DO RECHT VND FRV|CHTE GODT.

Nogle Bogstaver i de sidste Ord er knuste, vistnok af en Granatstump. Til Venstre ses Peder Helts Vaaben og til Højre de sammenslyngede Bogstaver J. H. S. (Jesus Hominum Salvator o: Jesus, Menneskenes Frelser).

Wissing nærrede den største Omhu for Gaardens Ydre. »Altid var Gaarden frisk malet«, siger Dr. Carøe i et Brev, der er stillet til min Disposition. »Jog tror næsten, at Huset blev malet hvert Aar. Det hed sig den Gang, at det kun var Malingen, der holdt det vinde og skæve Tømmerværk sammen. At der var gaaet megen Maling til i Aarenes Løb, kunde man se paa Lagets Tykkelse, hvor Solen havde faaet det til at revne og skalle af. Karakteristisk var ogsaa den dybe, men dog varme, rødbrune Tone, det havde, som altid var den samme, og i hvilken de smaa, hvidmalede Vinduesrammer, særligt i den ejendommelige Karnap, tog sig lysende ud. Denne Farve var saa meget mere iøjnefaldende, som de nærmeste Bygninger alle var lyse, Hotellet lysegult, Aagaards, der den Gang havde sin originale Bin-

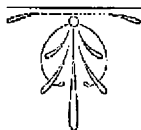

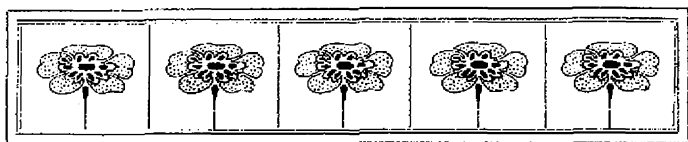
dingsværksfaçade, Iysegaa, og Søren Petersens Gaard (nu C. S. Borchs) en da ret almindelig brugt søgrøn Farve«.

E. S.

Som Kilder for dette Arbejde er benyttet talrige Papirer i Raadhus arkivet, navnlig Breve, Kæmnerregnskaber, Forhandlingsprotokoller og Kopibøger, og en Mængde mundtlige Meddelelser fra mange forskellige. Gennemgaaende har det været muligt i Arkivet at finde Støttesteder for mundtlige Meddelelser.

P. E.

Arvesølv.

(Af J. Terkildsen, Have ved Tørring St.)

ARVESØLV, hvilket godt Ord; det leder Tankerne hen paa det ægte og Minderne. Og Digterne har ogsaa grebet dette Ord og det, som det betegner, som et Billeder paa det ægte, gode, fra Fædrene nedarvede, der baade har Brugsværdi og historisk Værdi.

Der er meget gammelt Arvesølv i By og paa Land. Der er gamle ærværdige Sølvkruse og Sølvbægere, alt sammen med gamle Aarstal og Navne paa henfarne Slægter.

Og det gamle Arvesølv vidner om saa meget; blandt andet dette, at der i det attende Aarhundrede maa have været en forholdsvis god økonomisk Tilstand her i Landet. Selv Bønderne, der endnu den Gang var undergivne Hoveriet, har enkeltvis haft Raad til at anskaffe store Sølvkruse, flere har kunnet købe Sølvbægere og Lugtedaaser, og en endnu større Part har forsynet sig med Sølvspiseskeer.

Foran mig her paa Skrivebordet ligger i al Beskedenhed syv gamle Sølvspiseskeer. Det er Arvesølv.

Lad os se lidt nærmere paa disse Skeer.

Der er to Skeer fra 1718, to fra 1760, to fra 1768 og én fra 1770.

Hvad oplyser saa disse Skeer?

De oplyser ved Indskrift, at der i Fortiden i længst forsvundne Dage har boet Slægtninge i Lindved, Krage-
lund og Baastrup; det sidste Navn er stavet Boesterup,
men det er ganske sikkert det nuværende Baastrup, der
menes.

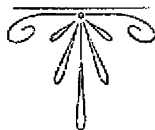
For de fem Skeers Vedkommende oplyses det tillige
ved Indstempling, at de er lavede i Vejle, idet der paa
de to Skeer af Guldsmeden er indstempet: »Wejle 1760,
I B.«, paa de næste to: »Wejle 1768, M. W.« og paa
den femte: »Wejle 1770, M. W.«

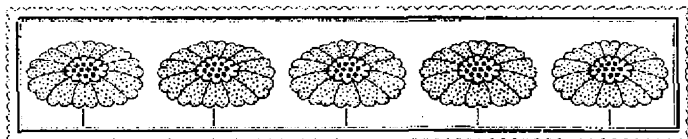
Og endelig giver Skeerne et lille Indblik i, paa hvad
Stade Guldsmed-Industrien har staaet i en Provinsby som
Vejle i det attende Aarhundrede.

Nu kunde der siges som saa: Disse Skeer er saa
klodsede, de er ikke saa kønne som Guldsmedene kan
lave dem nu om Dage. Lad os tage dem og bære dem
hen til en Guldsmed og faa dem smeltede om, saa kan
vi faa ny, moderne Skeer for dem.

Ja, det kan man gøre, og det er ogsaa bleven gjort.
Men efter min Mening er det Helligbrøde, en Forsyn-
delse mod sin Slægt og Historien; et historisk Mord,
om man vil.

Nej, gjem det gamle Arvesølv; sælg det ikke, og
smelt det ikke om. Er der én i Familien, der ikke
har Raad til at gjemme det, saa er der to andre, der
har Raad. Lad det blive i Slægten. Der er Lykke ved
det. Det har ikke alene Brugsværdi, men det har frem
for alt historisk Værdi.

Gamle Borgpladser ved Vejle.

Af Cand. mag. S. Hansen i Vejle.

DET er kun lidt, forsvindende lidt, der vides om det middelalderlige Vejle. Tidens Tand, Fjendevold, lidebrande og Borgernes egen Ligegyldighed har for længe siden tilintetgjort næsten alle gamle Dokumenter. Flittige Hænder have ryddet og sløjft de gamle Borgpladser, saa at der nu næppe er Spor af dem tilbage. Ja selv Mindet om dem synes næsten udslukt. Hvis de ikke for ca. 40 Aar siden vare blevne afsatte paa gode Kort, vilde det nu være nødvendigt at søge Bistand hos gamle Folk for at faa Borgpladserne udpegede. I ældre Tid have de derimod været saa fremtrædende, at de have tildraget sig Opmærksomhed. De nævnes hos Forfattere, der behandle Vejle; men væsentligt andet end Navnene faa vi dog ikke at vide.

Præsten i Vejle, Mag. Niels Frandsen, siger i 1638 i sin Indberetning til Professor Ole Worm om Monumenter og Antikviteter: »Paa begge Sider strax ved Byen haver der ligget tvende Slotte; det ene kaldes Borrevold østen ved Byen, hvor Gravene derom endnu ere til Syne; det andet Rosborre vesten ved Byen paa Rosborre Høj, lidet bag Kongens Tene«^{*)}. G. F. Gaarmann siger 1793 i sine »Efterretninger om Weile Kiøbstæd«:

^{*)} Danske Samlinger 2, IV, 58. — Tenetiskeriet findes endnu.

»Pladserne Rosborg og Borgevold hører Byen til og bruges til Kornavl samt Græsning og Høavl, da der voxer stærk og godt Græs«. Naar Forholdene vare saaledes for over 100 Aar siden, vil det altsaa være haabløst nu at søge værdifulde Oplysninger om, hvordan Ruinerne saa ud, eller i det hele taget ad arkæologisk Vej at drage Slutninger om Borgenes Alder. Vi maa se efter, om de nævnes i gamle Dokumenter, og ville derfor tage dem under Behandling hver for sig.

Borgvold i Vejle.

Den Plads, som kaldtes Borgvold, laa paa Sønderaaens Nordside udenfor Mølleaaen, altsaa lidt udenfor den gamle Bys sydøstlige Hjørne. Efter Kortet over Vejle i 1ste Udgave af Traps »Danmark«, sammenholdt med det tilsvarende Kort i 3die Udgave af samme Værk, laa Midtpunktet af Borgvold temmelig nøje der, hvor nu Nordenden af Jernbanestationens Pakhus findes. Hovedmassen forsvandt ved Banens Anlæg for ca. 40 Aar siden, og Resten, da Pakhuset byggedes flere Aar senere. I det mindste i denne sidste Rest fandtes ingen Bygningslevninger*). Paa Aalen vest herfor, lige ved Mølleaaen, findes paa samme Kort afsat en anden Plads, der betegnes som »Spor af en Skanse«. Heller ikke heraf findes nu noget tilbage, skjønt Stedet iøvrigt er ubebygget. Hovedpladsen, det egentlige Borgvold, har paa Kortet kvadratisk Form, og Siden maaler omtrent 80 Aalen. Det Sted, som paa Kortet kaldes en Skanse, er langt mindre og af rektangulær Form med størst Udstrækning fra Nord til Syd. Siderne ere omtrent 62 Aalen og 35 Aalen.

Hvor længe er det nu, siden der paa denne Plads stod en Borg? I den Overenskomst, som sluttedes den 23. Juni 1340 mellem Hertug Valdemar af Sønderjylland

*) I Følge Udsagn af Lærer N. J. Andersen i Vejle.

og Greverne Henrik og Klaus af Holsten (Greve Gerts Søønner), nævnes flere Borge med hosliggende Byer i Jylland, saaledes Aalborghus med Aalborg, Bygholm med Horsens, Koldinghus med Kolding. Ogsaa Vejle nævnes, men ingen Borg nævnes i Forbindelse med Byen*). Man tør derfor uden Tvivl antage, at der paa dette Tidspunkt (1340) ikke har staaet nogen Borg paa Borgvold. Har den da muligvis allerede den Gang været nedlagt? Ligger Borgens hele Historie forud for 1340? Maaske! Saa vide vi intet om den og ville intet kunne faa at vide. Saa ere alle Sunde lukkede. Rimeligere er det dog vist, at Borgen er yngre end 1340, omend kun ganske faa Aar yngre. Det vil altsaa sige, at den er grundlagt af Kong Valdemar Atterdag. Der findes nemlig et Dokument, udstedt af Biskop Peder (Thuresen) i Ribe den 7. Januar 1351, hvoraf det fremgaar, at »Vejlehus og dets Tilliggende« af Kongen var pantsat til Ribe Bispestol**). Den Borg, som her nævnes, maa sandsynligvis være den, som har staaet paa Borgvold, (skjønt den Mulighed, at det er Rosborg, ikke tør lades helt ude af Betragtning). Ved »dets Tilliggende« forstaaes Byen Vejle. Dette er vist eneste Gang, denne Borg nævnes i samtidige Dokumenter. Af et i gammel Afskrift bevaret Dokument fra 1473 fremgaar det, at Pladsen den Gang kaldtes Borgvold, og at der her fandtes 3 Kaalgaarde, som tilhørte Vejle Kloster, men vare

*) M. H. Rosenørn: Greve Gert og Njels Ebbesøn II 195; Langebø: *Scriptores Rerum Danicarum* VII 321.

**) Kr. Erslev: *Danmarks Breve fra Middelalderen* II 1. Der bruges Betegnelsen *castrum Wethæl et ejus pertinentia*. Ligesom »castrum Kolding«, »castrum Aalborg« o. s. v. maa oversættes »Koldinghus«, »Aalborghus« o. s. v., saaledes er det rimeligst at oversætte »castrum Wethæl« ved »Vejlehus«; men det kan naturligvis ogsaa oversættes »Vejleborg«, »llus« og »Borg« er i denne Forbindelse det samme.

bortfæstede til Borgere i Byen*). Sandsynligvis har Vejlehus kun existeret en kort Tid og er bleven afløst af den Borg vest for Byen, som vi nu skulle omtale. Da Bygningerne rimeligvis have været af Træ, var det let at rydde Pladsen og gøre den skikket til Dyrkning.

Rosborg.

I Vejledalen umiddelbart vest for Byen findes brede, flade Enge, gennem hvilke Vejle Aa (Sønderaaen) kommer flydende fra Vest mod Øst. Omtrent 2140 Alen i lige Linie vest for Vejle Sønderbro bøjer Aaen brat mod Nord, men beholder ikke den Retning mere end 400 Alen, saa flyder den atter mod Øst, nutildags i lige Linie, hen forbi Vejle og ud i Fjorden. Paa den korte Strækning, hvor Aaen har en nordlig Retning, findes der paa dens Vestside — altsaa nord for Aaens Hovedretning — omtrent 40 Alen fra Aabredde og 800 Alen fra Engenes Sydkant (Ribevejen) en Banke, som hæver sig godt et Par Fod over den omliggende lave Eng. Her har staaet et »Slot«, siger Sagnet, og det samme siger i 1638 Præsten i Vejle. I »Danske Atlas« (V, 940 — trykt 1769) siges der om denne Banke, at »den synes fordmulig at have været bebygget, med Volde omgiven, og formodentlig et lidet Citadel eller Skanse til Forsvar for Opgangen i Aaen. Der ses endnu et Brøndsted, sat med Sten og tilgroet med Jord«. Nutildags findes næppe andre Bygningslevninger end nogle faa og smaa Murstensbrokker; men Stedet er iøvrigt let kendeligt. For nogle Aar tilbage rensedes Bunden for mange Læs af raa Kampesten, som aabenbart i sin Tid havde været Borgens Syldsten i den bløde Engbund**).

*) Findes i Pakken: »Af Vejle Bys Arkiv 1527—1555« i Rigsarkivet.

***) Meddelt af Lærer N. J. Andersen i Vejle.

som vi skulle se, har Banken baaret noget mere end en Skanse. Der har virkelig her en Gang staaet en Borg. Pladsen har været valgt omtrent som ved Borgvold ude i lavtliggende Enge, som kun hæve sig 1 & 2 Fod over Havets almindelige Vandstand. Ved ethvert Højvande i Vejle Fjord danne Engene omkring Rosborg en eneste stor Sø, og saaledes have Forholdene vist ogsaa paa det nærmeste været ved Borgvold. Begge Pladser have desuden været godt dækkede i kort Afstand af Vandløb paa flere Sider. Rosborg synes ogsaa at have været omgivet med Grave.

Hvad kan man ad historisk Vej faa at vide om Rosborg? Hvornaar har denne Borg havt sin Historie? Der findes et Brudstykke af en gammel Vise med følgende Overskrift og Ordlyd:

Om Roesborg, som ligger ved Weile.
 Jeg byder for hannem tyve fuld gode Ørs,
 ere ladt med Sølv og Guld hin røde.
 Saa mend ved Dannerkongen!
 I monne hannem ingenlunde døde.
 Jeg byder for hannem det rige Roesborg,
 som I monne længe efter lange.
 Nu lever den Jomfru ikke i Danmark,
 der mere byder for en Fange.*)

Skjønt det kun er et Brudstykke af Visen, vi have, synes Situationen dog tegnet med tilstrækkelig Tydelighed: Dannerkongen har gjort en ung Adelsmand til sin Fange. Dennes Fæstemø søger at løskjøre ham. Hun byder som Løsesum 20 gode Heste, læssede med Sølv og Guld. Ja hun byder endnu mere. Hun byder det

*) Trykt i Suhms nye Samlinger III 267 efter et Haandskrift, som siges at have tilhørt en Historieskriver eller Statsmaad under Christian III eller Frederik II. I 2den Udgave af Traps »Danmark« VI 180 siges, at Visen er optegnet med Anders Sørensen Vedeis Haand.

rige Rosborg, som Kongen længe har ønsket at komme i Besiddelse af.

Hvis vi turde stole paa denne Visestump, maatte altsaa Rosborg oprindelig have været en adelig Borg, som ved en eller anden Lejlighed var gaaet over i en Konges Eje. Men desværre tør vi slet ikke bygge Historie paa Visen. En Roman kan bygges paa den, men ingen historisk Sikkerhed. Til Trods for Overskriften er det slet ikke sikkert, at der sigtes til Rosborg ved Vejle. Navnet er maaske fingeret som saa mange Navne i Folkeviserne. Vi maa derfor søge bedre Kilder.

I Løgum Klosters Brevbog findes indført et Gavebrev til Klosteret, udstedt af Johannes Thomesen, Ridder, Høvedsmand paa Rosborg*). Uheldigvis er Brevet indført uden Aarstal; men vi faa at vide, at hans afødde Hustru hed Katharina. Der er herefter ingen Tvivl om, at Høvedsmanden er Johannes Thomesen (Lindenov) til Fovslet (syd for Kolding). Han havde netop i 1390 en Hustru ved Navn Katharina, og han blev Ridder ved Kroningsfestlighederne i Kalmar 1397. Da han i Gavebrevet betegnes som Ridder, maa dette være yngre end Juni 1397. I Tiden 1390—96 kaldes Johannes Thomesen nogle Gange Høvedsmand paa Koldinghus, og paa et ukjendt Tidspunkt efter 1397 — han nævnes sidste Gang 1416 — var han altsaa Høvedsmand paa Rosborg. Om han har afstaaet Koldinghus efter 1396 og overtaget Rosborg, eller han har siddet inde med begge Len samtidig, men for Kortheds Skyld blot skrives til det ene, kan ikke afgjøres. Kun saa meget tør siges, at i Nærheden af Aar 1400 var Hr. Johannes Tho-

*) Langebek: *Scriptores R. D.* VIII 81. Han kaldes »capitaneus castri Roetzburgæ». »Danmarks Adels Aarboek» (A. Thiset) er benyttet her og flere Gange i det følgende. — Naar »Hr.» i det følgende sættes foran en Adelsmands Navn, betegnes derved, at han var Ridder.

mesen til Fovslet af Familien Lindenov Høvedsmand paa Rosborg.

Den 5te Sept. 1406 udstedte Hr. Mogens Munk et Gjenbrev paa, at han »af mægtig Herre og Fyrste, min naadige Herre Konung Erik, og af mægtig Frue og Fyrstinde, min naadige Frue Drotning Margrete, de Slot og Fæste, saa som er Koldinge og Rotsborgh, med de Len, der nu tilligge, og med Koldinge By og Wætlæ annammet og undfonget haver«*). Det er Hr. Mogens Munk til Boller, Dronning Margretes højt betroede Mand, der her forener under sig Koldinghus og Rosborg med tilliggende Len. Han faldt faa Aar efter, den 12te Aug. 1410, i Slaget ved Eggebæk i Sønderjylland. Rosborg nævnes ingensinde mere som eksisterende Borg. Sandsynligvis er den snart bievnen nedlagt og Lenet lagt under Koldinghus.

Men hvor var Rosborgs Mark og Ladegaard? Utvivlsomt hvor nu Gaarden Pedersholm ligger. Man hører rigtignok undertiden den Paastand i Vejle, at Pedersholms Mark har været Ladegaardsmark til Klosteret. Ja en saa fremragende Historiker som C. F. Wegener siger i sine »Historiske Efterretninger om Anders Sørensen Vedel« ved Omtalen af Sortebrødreklosteret i Vejle: »Af Klosterets Ladegaard opstod senere Pedersholm«**). Denne Paastand kan ikke være rigtig; men det vil være for vidtløftigt her at føre Modbeviset. Ladegaarden paa nuværende Pedersholms Mark var Kronens Ladegaard længe før Klosteret ophævedes. Men en Ladegaard maa være eller have været Ladegaard til et eller andet. Kronens Ladegaard ved Vejle maa oprindeligt have været Ladegaard til Rosborg; thi Rosborg kan ikke godt have

*) Nye Danske Magazin VI 237. Wætlæ = Vejle.

***) Se nævnte Skrift S. 12. — Det kan her bemærkes, at Navnet bør staves med »d«: Pedersholm.

havt sin Mark andensteds. Det er altsaa Pedersholm, som i Nutiden sidder inde med Arven efter Rosborg.

Romsgaard.

Den Gaard, vi nu skulle omtale, har nydt den Ære for godt en Snecs Aar siden af en Videnskabsmand at blive betegnet som »Kongsgaarden ved Vejle«^{*)}. Dette er dog utvivlsomt at sætte den altfor højt i Rang. Romsgaard har næppe været andet end en Bondegaard, tilmed en Fæstebondegaard. Men det har været en stor Gaard, og den hørte til Krongodset. Det er sagtens dette Forhold, som har forledt Dr. Oluf Nielsen til at kalde den »Kongsgaarden«^{**)}.

Hvilken Skjæbne Gaarden har havt, før den Begivenhed indtraf, som gjorde den værdig til Omtale her og samtidig overskar dens Livstraad, vides ikke. Den eneste Mand, hvis Navn sættes i Forbindelse med Gaarden, er Thomas Ulk i Romsgaard, som 21. Nov. 1475 var tilstede paa Jelling Sysseleting^{***)}. Han var sagtens en Slægtning af den samtidige Niels Ulk i Lindved, og de synes begge at have hørt til Egnens ansete Bønder.

Medens Kong Hans i Sommeren 1504 opholdt sig paa Hundsbæk (Læborg Sogn), udstedte han den 11te Juli (St. Kjelds Dag) et Dokument, hvorved han skødede Romsgaard, liggende udenfor Vedle, med alle sine Tiliggelse alle Vegne til Markskjel til Borgmester, Raad og Menighed udi Vedle og deres Efterkommere, og samtidig forordnede han, at fornævnte Romsgaard skal og maa være og ligge under og i Vejle Byfred og Byret.

*) Dr. Oluf Nielsen i Registret til »Gamle jydsk Tingsvidner«.

**) Naar Romsgaard uden at høre til »Borgene« medtages her, er det nærmest for en Slags Fuldstændigheds Skyld, da den dog har været en ret betydelig Gaard.

***) Oluf Nielsen: Gl. jydsk Tingsvidner S. 110.

Det siges ikke, hvad Betaling Kongen fik for Gaarden, men kun at han har fanget fuld Værd for fornævnte Gaard og dens Tilliggelse efter sin egen Villie og Fuldnøje; men desuden skulde Kjøberne give aarlig 14 Mark Penge af samme Gaard om St. Mortens Dags Tide*).

Nu tilhørte Romsgaard med dens udstrakte Marker og Skove Vejle By og Vejle Borgere. Gaarden nedlagdes — uvist naar og Skov og Mark blev benyttet af Borgerne. Nørreskoven og Nørremarken det er Romsgaards gamle Tilliggende, og Brevregistret hos Gaarmann viser, at Marken en Tid lang kaldtes Romsmarken. Men Gaardens Plads kan næppe mere paavises. Et Minde om dens Navn er dog bevaret til Nutiden. Den dybe Hulvej — vist den gamle Hørsensvej —, som fører op til Skovridergaarden, kaldes den Dag idag Romshule 2: den til Romsgaarden (eller Romsmarken) førende Hulvej. En saadan Navneforkortelse, at Romsgaards Hule (eller Romsmarks Hule) gøres til Romshule, er i god Overensstemmelse med mange andre danske Stednavnes Dannelse, f. Eks. Rosborg, som staar for Roskjærsgaard 2: Borgen i Roskjær.

Borgvold ved Trædballe.

Det var ved at læse og sammenholde Dr. Oluf Nielsens »Gamle jydsk Tingsvidner« Nr. 106, 109 og 117, at jeg for nogle Aar siden blev opmærksom paa, at der i Engene vest for Vejle i Middelalderen maa have ligget en Gaard, forskjellig fra Rosborg. Den forsvundne Gaard har baaret Navnet Kjærsgaard og har hørt til Tørrild Herred (Skibet Sogn). Hverken i »Danske Atlas« eller i de 2 første Udgaver af Traps »Danmark« om-

*; Skødet i sin Helhed er trykt i »Samlinger til jydsk Historie og Topografi« X 359.

tales denne Gaard^{*)}. Tager man derimod Generalstabens Maalebordsblad eller Atlasblad for sig (udarbejdet 1868), ser man Navnet »Borgvold« i den nordlige Side af Vejledalen ude ved Stribæk og Trædballe, c. 2700 Alen vest for Vejle Byfreds gamle Grænse ved Gjeddebro. Til denne Plads maa der altsaa knytte sig et Minde om en Gaard eller en »Borg«. Dens Navn har i lange Tider været glemt; følgelig har Pladsen efter gammel Sprogbrug faaet Navnet Borgvold. Søger man nu ud til Stedet selv, saa finder man intet, som kunde tildrage sig Opmærksomheden, hvis ikke man fra Kortet vidste, at Stedet hed Borgvold. Langs den ene Side af Pladsen gaar en Vej til Engene. Tværs gennem Pladsen vinkleret paa Vejen gaar Vejle-Vandelbanen. Efter Stabens Maalebordsblad ligger Völdstedet 10 Fod over Havfladen. Det begrænses mod Nord, Øst og Syd af naturlige Sænkninger med Eng og Tørvejord. Ogsaa paa Vestsiden findes en Sænkning, som maaske er naturlig, dog ogsaa kan synes delvis dannet ved Kunst. Iøvrigt hæver Völdstedet sig kun lidt over Omgivelserne. Det har i lange Tider været underkastet Dyrkning ligesom Jorden vest for. Kalkpartikler eller Murbrokker synes ikke at forekomme paa Pladsen, og der vides intet om, at man ved Banens Anlæg eller ved anden Lejlighed har gjort Fund, som have tildraget sig Opmærksomheden. Pladsens Gjennemsnit, maalt langs Banesporet, er omtrent 57 Skridt.

En Mand, Jørgen Nielsen, som bor i et nærliggende Hus ved Landevejen (Vejle-Vardevejen) fortalte, at det jo hed sig, at der havde staaet en Borg henne paa den her omhandlede Plads; men om Fund vidste han intet

*) At Kjærsgaard derimod omtales i sidste Udgave af Traps »Danmark«, skyldes Forfatteren af nærværende Artikei, som dog fralægger sig Ansvaret for, at den er henlagt til Vilstrup Skov og at Aarstallet 1469 er blevet til 1649.

udover det, at der for mange Aar siden ved Tørvegravning nogle Favne nordvest for Voldstedet var fundet et Menneskehoved. Han havde selv senere taget det og nedgravet det paa et andet Sted. Ogsaa nogle store Tænder af et eller andet Dyr fandtes undertiden ved Tørvegravning. Den Vej, som lidt vest for Jørgen Nielsens Hus fører fra Landevejen til Engene lige forbi Voldstedet, kaldte han Borgvejen. Og en lille Skov i kort Afstand vest for Voldstedet kaldes Kjærsgaards Skov^{*)}. Dette Navn har forundret Jørgen Nielsen og andre; thi der findes ingen Gaard af Navnet Kjærsgaard indenfor flere Miles Omkreds. Forklaringen er den, at Gaarden, som laa paa »Borgvold«, hed Kjærsgaard. Skoven har altsaa fra Middelalderen til vore Dage bevaret den længst forsvundne Gaards Navn. Syd for denne Skov bærer en Engstrækning Navnet Fløde, hvilket Navn vi ogsaa støde paa i de gamle Dokumenter.

Medens vi, som sagt, ikke finde den her omhandlede Borgvold omtalt i »Danske Atlas« eller hos Trap, er der derimod næppe nogen Tvivl om, at det er den, som menes, naar Præsten i Skibet Sogn, Hr. Jakob Svendsen, i 1638 i sin Indberetning til Dr. Ole Worm siger: »Rodzkier haver været Befæstning vesten for Vejle norden for Skibet Aa i en Morads eller Eng, som nu er ganske afbrødt og øde, hvis Rudera^{**)} ses endnu paa denne Dag.^{***)} Naar hverken Trap eller selve Indberetningernes Udgiver, Dr. Oluf Nielsen, har skjænket denne Efterretning nogen Opmærksomhed, er Grunden aabenbart den, at de begge have troet, at Præsten taler om Voldstedet Rosborg, hvis Beliggenhed og Forhold i alle

*) I Vejle kjender man ikke dette Navn, men kalder den Sofiesmindes Skov.

**) Rudera = Bygningslevninger, Ruiner.

***) »Danske Samlinger« 2, IV 73.

Henseender stemmer med, hvad Præsten siger om »Roskjær«. Men Skibet Præst havde kun det Ilverv at skrive om Antikviteterne i sit eget Sogn. Rosborg ligger i Vejle Sogn, og er da ogsaa, som det sig hør og bør, blevet omtalt af Præsten i Vejle. At Hr. Jakob Svendsen giver Kjærsgaard Navnet Roskjær, er let forstaaeligt. Hele det udstrakte Engomraade vest for Vejle eller i det mindste den Hovedmasse deraf, som laa nord for Sønderaaen, hed i Middelalderen Roskjær. Derefter har Rosborg faaet sit Navn. Senere synes det, at Navnets Omraade er blevet indskrænket til de Enge, som hørte til Skibet Sogn, eller med andre Ord til Kjærsgaards Jordtilliggende*). Saa laa det nær for Præsten at kalde Voldstedet i Engene for Roskjær. Det virkelige Navn, Kjærsgaard, var sagtens glemt i 1638.

Præsten taler om en »Befæstning«, og den Tid, som har skabt Navnet »Borgvold«, har ligeledes tænkt paa en befæstet Gaard. Valget af Bygningsplads kan tyde paa det samme. De overleverede Efterretninger give os i den Henseende ingen direkte Oplysninger; men de ere dog, som vi nu skulle se, af den Art, at vi med stor Sandsynlighed kunne drage den Slutning, at den Gaard, som har staaet paa Pladsen, i sin Tid har huset en af vor Middelalders mægtigste Adelsmænd. De boede under mere beskedne Forhold end senere Tidens godsrige Adelsmænd. De store Hovedgaarde, hvis udstrakte Marker dyrkedes af talrige Hovbønder, fandtes endnu ikke. En middelalderlig Adelsmands Hovedgaard var ikke meget større end en stor Bondegaard. Ja ofte laa den i Landsbyen Side om Side og i Markfællesskab med

*) Foraa nævnte Jørgen Nielsen mente, at Navnet Roskjær nu kun bruges om et Engstykke langt sydvest for Voldstedet, syd for Fløde. Dette Engstykke har dog vist ligget udenfor Kjærsgaards Tilliggende.

Bøndergaardene, i sit Ydre næppe forskellig fra disse. Adelsmandens Rigdom beroede altsaa ikke paa hans Hovedgaards Størrelse, men paa Mængden af hans Bøndergods og Størrelsen af den Landgilde, hans Førstebønder aarlig bragte ham. Og selv i den Henseende stode Middelalderens Adelsmænd vist som oftest meget tilbage for senere Tiders. Dog havde enkelte mægtige Herrer i de urolige Tider fundet det formaalstjenligt at fæste Bo paa vanskeligt tilgængelige Steder, hvor en Fjende ved naturlige eller kunstige Hindringer holdtes i Afstand eller kom til at staa lavere end Forsvareren.

Det var den 25. Marts 1469, at hæderlig og velbaaren Mand, Hr. Joakim Hardenberg til Kjeldkjær, fik et Tingsvidne paa Tørrild Herredsting af 8 navngivne Dannemænd, som »vidnede paa Tro og Sanne, at de havde aldrig hørt eller spurgt at dere Forældre eller af noget andre andet, end Rooskæær, som Hr. Joakim haver ladt i Leje til Vejle, og Kærsgården var Drost Lauridses rette Gods og hans Arvinge efter haanem i rolig Hævd, og aller (d: aldrig) hørt eller spurgt noget Last eller Kære paa fornævnte Kjær eller Kjærsgaard her aa Tinge eller noget ander Sted her og mere, og ej vi haver hørt eller spurgt, at Drost Laurids skulde have givet noget bort af dette forskrevne Gods^{*)}. Vi faa altsaa her at vide, at en vis Drost Laurids en Gang i Fortiden har ejet Kjærsgaard med Roskjær. Der kan her slet ikke være Tale om nogen anden Mand end Hr. Laurids Jonsen, Christoffer II's og den sønderjydske Valdemars bekjendte Drost. Han hørte til sin Tids mægtigste Adelsmænd^{**)}. Allerede i Erik Menveds sidste Regeringsaar spillede han en fremtrædende Rolle; men det er dog især under

*) Oluf Nielsen: Gamle jyske Tingsvidner S. 117.

***) Slægten førte en skættet Pantier i sit Vaaben og er derfor i den nyere Tid bleven kaldet Pantier. De uddøde før 1500.

Christoffer II, Valdemar af Sønderjylland og Greve Gert af Holsten (1319—1340), at vi uafbrudt møde hans Navn. I mange Aar sad han som uafhængig Hersker paa Langeland, som han i 1326 fik til Len og Sikkerhed af Hertug Valdemar af Sønderjylland. I 1339 besluttede Hertugen og Greve Gert at fordrive ham derfra: men Greven dræbtes af Niels Ebbesen, før Toget kom til Udførelse, og Laurids Jonsen døde 5 Dage senere (den 6. April 1340) paa Langeland.

Det synes utroligt, at der 129 Aar efter Drost Lauridses Død har kunnet optages Tingsvidne om, hvad han ejede, tilmed da han næppe i de senere Aar af sit Liv har opholdt sig i Jylland. Ikke desto mindre er det jo sket, og vi have ikke Lov til uden meget gyldige Grunde at beskylde de 8 Mænd, som den 25. Marts 1469 stode paa Tørrild Herredsting, for falsk Vidnesbyrd. Paa den anden Side er det sikkert, at der ikke vilde kunne bevares nogen Tradition om, til hvem en Fæstebonde for 129 Aar siden og mere havde betalt Landegilde af sin Gaard. Ejendomsforholdet til en almindelig Bondegaard vilde være en saa ligegyldig Sag, at ingen efter saa lang Tids Forløb vilde vide Besked derom. Gaa vi derimod ud fra, at Hr. Laurids Jonsen, den mægtige Drost, her har havt en af sine Hovedgaarde og jævnlig har opholdt sig paa den, at han herfra er draget i fredelige Ærinder til Skibet Kirke og til Vejle, til Herredsting og til Landsting og Danahof, at han herfra til andre Tider er draget ud med Riddere og Svende i Panser og Plade for at lægge sit Lod i Vægtskaalen, hvor Danmarks Skæbne afvejedes, — ja saa er det selvfølgelig, at hans Navn og hans Gaard mindedes længe paa Egnen. Fortællingerne om ham, sande og usande, maa have forkortet mangan lang Vinteraften i Bøndernes Stuer, og der er intet urimeligt i, at man endnu

efter 4 Slægtleds Forløb mindedes hans Navn og kunde sige: Der boede han. Ja hvis vi turde gaa ud fra, at Drost Laurids var den sidste Borgherre paa Kjærsgaard — og det tør vi maaske —, at ingen senere Stormand paa samme Plads har stillet ham i Skygge og knyttet Fortællingerne og Sagnene til sin Person og sit Navn, saa er det ligefrem givet, at Drost Lauridses Navn i mange Slægtied maatte være knyttet til Kjærsgaards Voldsted og Egnen derom — forudsat han virkelig har boet der.

Nu vil mangen en spørge: Vides der ad anden Vej noget om, at Drost Laurids Jonsen har været knyttet til Vejleegnen? Ja! Det fremgaar af hans Gavebrev til Ribe Domkirke fra 1329, at han har ejet Bøndergods i næsten alle Dele af Vejle Amt, deriblandt ogsaa i Vinding, Horsted og Kollerup for blot at nævne de nærmeste Steder^{*)}. Endvidere fremgaar det af et Pavebrev fra 1355, at det er Drost Laurids Jonsen, som har oprettet Klosteret i Vejle^{**}). Han har altsaa været nøje knyttet til Vejleegnen, uden at dog nogen anden Hovedgaard, ham tilhørende, kan paavises.

Vi tør herefter uden Tvivl anse det for saa godt som sikkert, at Kjærsgaard, som laa i Engene ved Vejledalens Nordside 2340 Alen vest for det nærmeste Punkt af Vejle gamle Bygrænse (Omløbsaaen), 290 Alen syd for det nærmeste Punkt af Vardevejen og 1580 Alen nordnordvest for den Plads, hvor senere Rosborg rejste sig, har været Drost Laurids Jonsens Hovedgaard her paa Egnen, den Gaard eller Borg, paa hvilken han boede, naar han opholdt sig her^{***}).

Hvornaar gik den Gaard til Grunde? Med fuld Sikker-

*) Terpagter: Ripæ Cimbricæ S. 132 og »Rice Oldemoder« S. 70.

***) L. Moltesen: Acta pontificum Danica I 191 (Nr. 449).

****) Maaene ere tagne paa Generalstabens Maaebordsblad.

hed kan kun siges dette ene, at den ikke existerede i 1469; thi da var, som vi saa, dens Jordtilliggende, Roskjær, »ladt i Leje til Vejle*»). Men det er iøvrigt højst sandsynligt, at Kjærsgaard er gaaet til Grunde, om ikke før, saa i 1340. Det blev jo ovenfor sagt, at Greve Gert og Hertug Valdemar besluttede at fordrive Hr. Laurids Jonsen fra Langeland. Toget kom rigtignok ikke i Stand. Forholdene udviklede sig anderledes end Greven ønskede. Men da Hr. Laurids var blandt dem, som arbejdede for at faa Prins Valdemar (Atterdag) til Konge i Danmark, saa var han Grevens Fjende og tilmed en Fjende, han ikke skulde kimse ad. Tidlig paa Foraaret 1340 drog Greve Gert med sine vilde Horder af Lejetropper ind i Nørrejylland. »Hans Fjender veg, hvorhen de kunde. Deres Gods blev ødet med Rov og Brand« siger en lidt yngre lybsk Historieskriver**). At en Hovedgaard, en Borg, som tilhørte Hr. Laurids Jonsen, under saadanne Forhold skulde være bleven skaaet, er utænkeligt, tilmed naar den som Kjærsgaard laa ved Alfarvej og nødvendigvis maatte passeres i kort Afstand af Greven og hans Tropper. At den skulde kunne holde Stand mod et Angreb af talrige krigsøvede Tropper, er heller ikke tænkeligt. Kjærsgaard er uden Tvivl bleven erobret og brændt, og — hvem ved? — det Hoved, som for nogle Aar siden fandtes ved Tørvegravning faa Favne nordvest for Voldstedet, sad maaske en Gang paa Skuldrene af en af Drost Lauridses eller Greve Gerts Mænd, omkommen ved Borgens Indtagelse, hvis da i det hele taget et Forsvar er blevet forsøgt. Da Borgen sandsynligvis var bygget af Træ, er det naturligt nok, at ingen Levninger have holdt sig

*) At Kjærsgaard virkelig var Gaarden i Roskjær, fremgaar ikke af Dokumenter fra 1469, men vil fremgaa bl. a. af et Dokument fra 1483.

***) Detmar — her citeret efter »Danmarks Riges Historie« II 283.

til Nutiden. Ilden har fortæret det hele. Og eftersom Hr. Laurids Jonsen døde paa Langeland 5 Dage efter, at Greve Gert var bleven dræbt i Randers, er det ogsaa rimeligt nok, at Kjærsgaard aldrig er bleven gjenopbygget. Hans Arvinger gjorde en anden af deres Ejendomme i Vejleegnen til deres Hovedgaard.

Skjønt Kjærsgaards Skjæbne altsaa maa formodes at være afsluttet med Aaret 1340, ville vi dog endnu i nogen Tid følge dens Jordtilliggendes Vandring fra Slægt til Slægt, dels for at faa dets Omraade omtrentlig fastslaaet, dels for yderligere at godtgjøre, at Kjærsgaard virkelig laa paa det Sted, vi ovenfor have udpeget. Af Hr. Joakim Hardenbergs foran citerede Tingsvidne af 25. Marts 1469 fremgaar jo kun, at Gaarden laa i Tørrild Herred i ikke stor Afstand fra Vejle.

Efter Hr. Laurids Jonsens Død den 6. April 1340 er hans Gods paa Vejleegnen gaaet over til hans Søn Hr. Peder Lauridsen; thi det er hans Efterkommere og deres Arvinger, som i de følgende Tider optræde som Ejere af dette Gods, som oftest flere i Føreløse. Hans Sønner Anders Pedersen til Svanholm (levede endnu 1408) og Jens Pedersen til Hegedorpe og Løgismose (i 1417) pantsatte i 1387 deres Hovedgaard Kjeldkjær med Vingsted Mølle og alt deres Gods i Bredsten og Skibet Sogne til Jep Vilsen (Ferke)*). Slægten har altsaa nu Kjeldkjær som sin Hovedgaard paa Vejleegnen, medens Kjærsgaard slet ikke nævnes, skjønt det er sikkert, at dens Jordtilliggende, kaldet Roskjær, maa være ind-

*) Kr. Erslev: Danmarks Breve fra Middelalderen II 311. Det kan være Hr. Peder Lauridsen, som efter 1366 har købt Kjeldkjær, men det er ogsaa muligt, at allerede Drost Laurids har ejet Kjeldkjær, og at den Jakob Jensen til Kjeldkjær, som nævnes 1366 (se Ouf Nielsen: Sysseinddelingen S. 93), er hans Sønnesøn, en tidlig afdød Son af Jens Lauridsen til Vemmetofte. — De følgende Redegjørelser for Slægtskabsforhold skyldes hovedsagelig A. Thists Stamtavler i »Danmarks Adels Aarbog».

befattet under det unævnte Gods i Skibet Sogn. Jens Pedersen maa senere — efter 1406 — have indløst det pantsatte Gods; thi det gik over til hans Søn Laurids Jensen til Løgismose og Kjeldkjær (var død 1432), der igjen efterlod det til sin Søn Laurids Lauridsen. Da han imidlertid kort efter døde ung og ugift, gik hans Gods bort fra Drost Laurids Jonsens Efterkommere, idet han arvedes af sin Moder Fru Mette Pedersdatter (Present), som var gift for anden Gang med Ejler Hardenberg og senere giftede sig for tredje Gang (før 1442) med Hr. Engelbrekt Albrektsen Bydelsbak til Torbenfeld.

Det er Fru Mettes Efterkommere af disse to Ægteskaber, som i de følgende Tider have Part i Kjeldkjær Gaard og Gods. Hendes Søn er saaledes den Hr. Joakim Hardenberg, som i 1469 tog Tingsvidne om Roskjær paa Tørrild Herredsting. Vi saa, at Roskjær den Gang var bortfæstet til Borgere i Vejle. Dette Forhold har maaske bestaaet siden kort efter 1340. Herom vides dog intet; men sikkert er det, at det vedblev at bestaa meget længe efter 1469, medens Ejendommen iøvrigt stadig henregnedes til Kjeldkjær Gods. Da Hr. Joakim Hardenbergs Søn Erik Hardenberg var falden paa Toget til Ditmarsken (1500), afhændede hans Enke i 1505 sine Børns Part i Kjeldkjær Gaard og Gods; men der var Parthavere nok endnu mellem Fru Mette Pedersdatters Efterkommere i hendes tredje Ægteskab med Hr. Engelbrekt Albrektsen Bydelsbak.

En af disse Parthavere var Hr. Mogens Gøye, Rigens Hofmester (født c. 1470, død den 5. April 1544), Datidens største Godssamler og rigeste Mand, om hvem Huitfeldt siger: »Hans Lige paa Jordegods haver ikke været her eller i Tyskland udi nogle Hundrede Aar«*).

*; Her citeret efter »Biografisk Lexikon« VI 75.

Ilan var bleven Parthaver i Kjeldkjær Gods ved sit Ægteskab med ovennævnte Fru Mette Pedersdatters Sønne-
datter Mette Albrektsdatter Bydelsbak, og han udkjøbte
i 1523 de fleste af de andre Parthavere af Familien
Daa, medens han derimod førte Processer om Godset
med Medlemmer af Familien Bryske. Baade Daacrne
og Bryskerne vare hans Hustrus Faders Søstrebørn. Der-
for finde vi i hans berømte Jordebog fra 1532^{*)} følgende
Post under Redegjørelsen for Kjeldkjær Gods: »Ros-
kjær er en Eng, og disse efterskrevne Vejleborgere haver
den i Leje«. Saa anføres Navnene paa 9 Borgere i Vejle,
af hvilke de 8 hver have et Engstykke og den niende
en Humlegaard. Deres samlede aarlige Afgift af Roskjær
var 31½ Mark.

Efter Hr. Mogens Gøyes Død (1544) gik Kjeldkjær
Gods over til hans Dattersøn Peder Oxen til Gisselfeld.
Han erhvervede ved et Forlig i 1549 med Karl Bryskes
Enke, Fru Kirstine Gregersdatter (Ulfstand), ogsaa Fa-
milien Bryskes Part, saa at Kjeldkjær Gods og altsaa
dermed Ejendomsretten til Roskjær nu efter næsten 100
Aars Forløb igjen syntes at være samlet paa een Haand.
Da imidlertid Peder Oxen faldt i Unaade og gik i Land-
flygtighed (1558), og Kongen beslaglagde hans Gods,
gjorde Hr. Mogens Gøyes øvrige Arvinger Indsigelse for
Kjeldkjærs Vedkommende, idet de hævdede, at Peder
Oxen kun havde haft dette Gods »i Værge«. Senere kom
han jo selv tilbage (1566) og fik sine Godser igjen, hvor-
efter ogsaa Forholdet til Medarvingerne synes at være
bleven ordnet, og saa den 10ende Januar 1574 tilskødede
Peder Oxen Kongen Kjeldkjær Gods, hvortil bl. a. hørte

*) Mogens Gøyes Jordebog udgjør Hovedparten af den saakaldte
Fru Eline Gøyes Jordebog fra 1552, som findes i det kgl.
Bibliotek i Stockholm, men er udgivet af Arkivar A. Thiset. Se
denne Udgave S. 344 f. og 388.

»10 Enge, hvoraf den ene ligger i Knaberup, 1 Toft, 1 Udgang og 3 Humlehaver, der have ligget til Kjeldkjær og bruges af Vejle Borgere*). Samme Dag forordner Kongen, at Kjeldkjær Gaard og Gods med de dertil liggende Enge ved Vejle (altsaa Roskjær) skal ligge under Koldinghus Len**). Kjærsgaards Jord er gaaet ud af Drost Laurids Jonsens Arvingers Eje og er bleven Krongods. Kjeldkjær og en Mængde andet Krongods her paa Egnen bortmageskiftede Kongen allerede den 22. Nov. 1578 til Laurids Skram paa Hastrup*); men Roskjær ved Vejle vedblev at høre til Koldinghus Len — dog vist stadig bortfæstet til Vejle Borgere —, indtil Kongen den 18de Juni 1632 bortmageskiftede sammen med andet Gods »nogle Enge vest og nord for Vejle, som kaldes Raadtskiær og som ere taxerede til 175 Læs Hø« til Jørgen Brahe til Hvedholm og Engelsholm*).

I Stedet for at vedblive at følge Roskjærs Ejere gennem Tiderne, ville vi søge at fastslaa Ejendommens omtrentlige Grænser. I et Tingsvidne af Tørrild Herredsting af 26nde April 1483 erklære to navngivne Mand »oppaa Tro og Sannen, at de nærværendes hos vare oppaa Kjærsgaards Byggested, liggendes i Roskjær, saa og hørte, at Klaus Bryske gjorde sin Lovbævd oppaa sin egen Vegne og sine Medarvinge's Vegne oppaa forskrevne Kjærsgaards Byggested og oppaa Roskjær norden Aa til Midtstrømme og saa indtil Snogebro, til Vejle Byfred tager ved, og saa nør fra Aaen, til Ure Mark tager ved, og saa langt vester, som det haver været

*) L. Laursen: Krouens Skøder I 144, 187, 460. Om Gaarden Kjeldkjær kan lovrigt bemærkes, at den i flere Slægtled havde været bortfæstet til 2 Bønder, da jo de Adelslægter, som ejede den, havde deres egentlige Hjem andensteds.

***) L. Laursen: Kancelliets Brevbøger 1571—75 S. 371.

i Haand og Hævd og lovlig brugt til forskrevne Kjærsgaard*). I Følge et andet Tingsvidne af 11. Juli 1517 gjorde Henneke von Ahlefeldt Lovhævd paa det samme Gods, og han indværgede »Kjærsgaard og Roskjær sønder indtil Nørreaa, vester til Fløde, øster til Vejle Byfred og nor indtil Vejle Veje**). Ved disse 2 Dokumenter ere Grænserne satte med tilstrækkelig Tydelighed. Sydgrænsen er et Aaløb, som i det sidste Dokument kaldes Nørreaa, utvivlsomt det fra Knaberup kommende bugtede Vandløb, som endnu danner Nordgrænsen for Vejle Enge vest for Byen. Østgrænsen er Vejle Byfreds Grænse, det er den nordligste Del af Omløbsaaen. Nordgrænsen er i det ene Dokument Ure Mark, i det andet Vejle Veje; men disse to Bestemmelser faide ogsaa i Nutiden sammen til een, idet Vejlevejen (i Vejle kaldet Vardevejen) løber langs Foden af Ure Bakker i selve Sogneskjellet. Vestgrænsen er ikke geografisk angivet i det ældste Dokument, men i Følge Dokumentet fra 1517 strækker Ejendommen sig »vester til Fløde«. Saaledes hedder endnu et Stykke Eng ved Nedre Knaberup Skjel, syd for den lille Skov, som hedder Kjærsgaards Skov.

Det fremgaar heraf med fuld Sikkerhed, at Kjærsgaards Jordtilliggende, kaldet Roskjær, er det samme Areal uden kjendelig Afvigelse, paa hvilket i nyere Tid (for noget over 100 Aar siden) Gaarden Sofiesminde har rejst

*) Oluf Nielsen: Gamle jyske Tingsvidner S. 120. Klaus Bryske til Flitholm var gift med Grete Engelbrektsdatter til Logismose, hvis Moder var ovennævnte Fru Mette Pedersdatter (se Side 108).

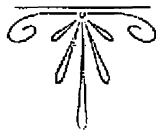
***) Samme Bog S. 129. Henneke von Ahlefeldt paa Kielerhus var Klaus Bryskes Svigersøn, gift med Fru Kirsten Klausdatter, som før havde været gift med den Ebbe Strangesen til Nørholm, der 1502 drøbte Hr. Poul Laxmand. Derfor nævnes ogsaa Ebbe Strangesen (1500) som Parthaver i Kjeldkjær.

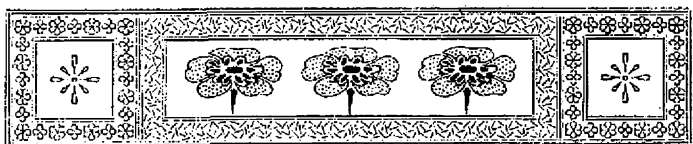

sig*). Sofiesminde blev Indehaver af Arven efter Drost Lauridses Kjærsgaard. Men de senere Aar have medført større Forandringer end mange foregaaende Aarhundreder. I Ejendommens nordøstlige Hjørne har der rejst sig en Forstad til Vejle med Fabrikker og Arbejderboliger. Dette Parti blev for et Par Aar siden indlemmet i Vejle, saa Omløbsaaen danner ikke mere Grænsen for Vejle Byfred. Ogsaa længere vest paa ere store Stykker Jord og Eng for længe siden bortsolgte fra Sofiesminde; men længst mod Vest har Gaarden endnu den lille Kjærsgaards Skov, som ved sit Navn bærer Minde til os fra den kullede Greves og Drost Laurids Jonsens fjærne Tid.

---

*) Naar Dr. Oluf Nielsen i Registret til »Tingsvidnerne« angiver Kjærsgaard som liggende »ved Kjeldkjær«, skjønt han saa, at dens Marker grænsede til Vejle og Ure Mark ($1\frac{1}{4}$ Mil fra Kjeldkjær), maa Grunden være den, at han slet ikke har kjendt Kjeldkjærs Beliggenhed og ikke har gjort sig den Ulejlighed at se efter paa et Kort.

Uro i Lejren.

Minde fra Landsbyen Trelde*), optegnet af Jens Skytte.

DET natlige Optrin, jeg her nærmest vil skildre, et Virkelighedsbillede, fuldt af støjende Røre og græselig Forvirring, kunde jeg med rolig Samvittighed begynde paa den Maade: Det var en yndig, stille Sommernat i Aaret 1864, — var det kun ikke fordi det klinger stærkere af gammel Romanstil, end det vistnok sømmer sig eller er tilbørligt for en Virkelighedsskildring, som attraar at optages i et historisk Tidsskrift.

Derfor begynder jeg ikke paa den Maade. Jeg vælger at begynde med at fortælle lidt om Manden, gamle Peder Thomsen, Smed, der kom til til at spille en mindst lige saa farlig som vigtig Rolle, ja egentlig Hovedrollen i det natlige Optrin. Han paatog sig Hværvet; derfor har han fortjent et lille Mindeord. Og personlig skylder jeg ham det til Tak for de ikke faa fornøjelige Timer, jeg har tilbragt i hans lille gamle Smedje i min grønne Ungdom.

Oppe fra Kobbemarkerne kommer der en lille Bæk histende ind midt i Landsbyen Trelde, og hvor Bækken

* Jeg tillader mig her at fremsætte den Paastand, at Byens Navn er Trelde og ikke Trælle, som det ses skrevet i Traps Danmark og paa »Frem«s og Generaistabens Kort.

møder Banken med Kørevejen gennem Byen, bøjer den brat til Side. Her ved Bækkesvinget, under den store Graapil og tæt ved Midterbyens gamle Vippebrønd laa gamle Peder Thomsens Smedje. Ret en malerisk gammel Landsbysmedje med Bindingsværksvægge, Blyvindue, sprukne Halvdøre, som skreg i Hængslerne, naar de gik, mørkladen og vejrbit foruden, sort og filrøget forinden. Der blev aldrig helt lyst derinde, selv paa den blankeste Solskinsdag; der var altid dunkle Hjørner, sære Kroge med alskens sammenkylt Ros og Skrammel af rustne Stumper Jærn og gamle brudne Træredskaber.

For os Drengene var den gamle Smedje et fornøjeligt Sted at komme, en Stump Æventyrland, som lokkede og drog Fantasien med en sælsom Magt. Alene det med Ilden var underligt. I Ilden, vi hjemme stadig fik alvorligt Tilhold og Paamindelse om at være yderst varsomme med, gaves her saa frit Spillerum, saa Gnisterne sprang om til alle Sider derinde eller fløj med Røgen oven ud af Skorstenen. Og Baalets flakkende Skær, der skiftede og spillede uroligt, saa Tingene i Smedjen ligesom rørte sig, og pludselig brød stærkt frem, saa der paa en taaget Kvæld stod en bred Lysstrime gennem Døraabningen langt ud i Mørket. Og saa det ellers saa haarde, brune Jærn, som blev hvidglødende og bøjeligt, fór sprudende ud paa Ambolten og krummede og strakte sig under Hamrenes klingende Musik.

Jo, det var virkelig et sært fornøjeligt Sted. Men det kan kun den rigtig forstaa, som har levet sine Barn-domsdage i en stille Landsby med en gammel Smedje — og staaet paa god Fod med en venlig Smed som Peder Thomsen.

Han var saa godmodig af Sind, som han var stærk og kraftig i Tømret, aldrig højroestet, en lidt stilladen Mand, ikke helt uden tørt Smedelune. «Kursmederi»

gav Peder sig ikke af med, lige saa lidt som han havde synderligt til fælles med hine kloge og snu sorte Kunstens Mænd, der forstod at »vise igen« eller i en Haandevending at slaa Øjet ud paa en milefjærn Tyveknægt, og aller mindst lignede han disse Folkeæventyrets forsonne Kraftkarle af Grovsmede, som kunde mestre selve Fanden. Men naturligvis, kan jeg godt sige, kendte vor Ven Peder adskillige af de Puds og grove Løjer, en rigtig Landsbysmed i hine Dage jo burde kunne. Og naar der stod voksne Folk paa Arbejde i Smedjen, var det ikke altid nogen helt ublandet Fornøjelse at komme der for saadanne Dreng og godtroende grønne Fyre, som ikke var indviede i Smedelivets Løndomme. Det Puds med at lumske sig til at lægge en stor Spytklat paa Ambolten og saa lave dundrende Knald i Hytten var uden Sammenligning det morsomste. Og den Kunst var Peder en Mester i.

Nej, hyggeligst var han at komme til, naar han var ene i Smedjen og stod og »smaaponnede« med et eller andet Arbejde, det ikke jog med at faa fra Haanden. Og især i Skumringen. Saa hvæste og knirkede Bælgen lidt, og Ilden sprudede og lyste, saa hamrede han lidt, og ind imellem fortalte han. Han var nærmest de raske Soldaters Ven og fortalte især med Lyst om sine unge Dage, i gamle Kong Frederiks (d. 6.) Tid, da han som stovt Karl gik i grøn Jægermundering der ovre i København. Det var ellers ret stränge Dage, ja pinde var det saa. Somtid sov de ude paa den bare Jord. Men de var friske og raske Folk, de grønne Jægere; og naar en er ung og rask, hvad regn' en Karl saa et Korn Haardhed imell. De lærte deres Ting til Gavns, de grønne Jægere, og det baade til Lands og Vands. Peder lagde sig paa Smedjegulvet og viste os »de rigtig reglementerede Svømmetag«, rigtige Stræktag, saadan:

et, to—o, et, to—o. Ingen Pjasken med Poterne, ligesom Peter Holms sortpudlede Skibshund. Og han viste os, hvor strunk de kunde marchere, hvor flink de kunde manøvrere, smutte om mellem Buskene, dukke sig bag Grøfter og Gærder.

Det var rigtig noget for os Drengene. For vi legede jo Soldater den Gang. Vi hørte og forstod, det var hel Karls Hæder at være en flink dansk Soldat. Det laa jo som i Luften, vi aandede. Daglig færdedes vi paa Steder, hvor 6. Juli-Kampen havde gaaet og Sejrsjubelen runget. Og baade i Hjem og paa Høstager og ved Gildesfærd, hvor ældre Folk kom sammen, hørte vi jævnlig baade Sang og Fortælling om vore Krigsmænds støtte Mod, Trofasthed og sejge Udholdenhed. Vi fik Tro og Tillid til vort Folks Evner.

Det var kun, som det burde være, og bør være.

— — —

Saa kom fire og tres.

Da gik Peder Smed op ad de tres, og da fik han en lille Historie.

Det var ved Midsommerstid. I Treide laa paa den Tid indkvarteret henved to Kompagnier østrigske Jægere, godmodige, livlige Sydtyskere, smaa stadselige Folk i blaagraa Uniform og sort højpullet Hat med en stor Busk lange sortgrønne Hanefjer — alle Landsbyens sorte Kokke havde i de Dage et sært Vanheld til at tabe deres smukke Haleprydelse om Natten; somtid lød der ogsaa Frasagn om, at det var gaaet ud over Fuglens Hoved og Hals. Af Fjender at være var Feltjægerne for øvrig nogenlunde rimelige og medgørlige Folk, særlig Officererne da, der saa godt som alle udmærkede sig ved Høflighed og noget vist hensynsfuldt i Færd og Væsen, en Finhed, der var ret forskellig fra de prøjsiske Officerers Bryskhed og overmenneskelige

Stramhed. Derimod syntes i det hele taget de prøjsiske Menigmænd at have nænnet det 7. Bud langt bedre end deres østrigske Fæller, særlig da Kroater og Ungarer og Italienerne; de stjal som Skader, og det med en Fiffighed og Færdighed, der tydede baade paa naturligt Anlæg og lang Øvelse. Hos en Udflytter-Boelsmand paa Klint kom en Patrulje Fodfolk en Sommerdag ind for at købe Flæsk. Det maatte gaa rask, for de havde travlt, gjorde de ham forstaaeligt. Og rask gik det. Manden filede den ene store Hinkel af Flæskeskinken efter den anden, og Pengene, han fik for hver Hinkel, lagde han op i Vindueskarmen bag sig. Men i Skynningen lagde Manden ikke Mærke til, at lige saa raskt en ny Kunde traadte til, forsvandt Pengene fra Vinduet med ham, der gik ud. Til sidst opdagedes det jo, da de sidste Par Kunder var ved at løbe bort. Saa satte Manden ud efter Flokken med højroastede Krav paa langt Hold. En Tid lang ænsede Tyveknægtene ikke hans Raab, men pludselig vendte de om alle som en og kom farende med truende Banden for at gaa paa ham med fældet Bajonet, lod det til. Og da blev den stakkels Mand saa ræd, saa han sprang tilbage til det nærmeste Hus og krøb helt ind i Ovnen. Flæsketyvene gik saa videre med deres Bytte.

Tvivlsomt er det, de vilde være slupne fra den Handel for saa let Køb, om Manden havde klaget til deres Kaptein eller en anden Officer. De plejede gerne at holde kort Rettergang i slige Sager. En Dag, husker jeg, kom en fattig Huskone grædende ind i min Fødegård og fortalte os, at en østrigsk Soldat havde været i Færd med at stjæle hendes ene Lam. Løjtnanten, en Norditaliener, som da laa i Kvarter i Gaarden, maa have hørt det og skønnet, der var noget paa Færde, som vedkom ham. Han kom ud og spurgte, hvorfor

Konen græd. Og da vi havde forklaret ham det, saa godt vi kunde, gik han straks ind og tog sin Sabel paa og forlod Gaarden. Hvordan det gik til, at han fandt Synderen, véd jeg ikke; men knap en Time efter laa Fyren halvt afklædt paa en Bænk uden for Gaarden, og to Stokke svuppede livligt paa hans Rygstykker, medens Løjtnanten i sin skinnende hvide Frakke stod ved Siden af og saa derpaa i Tavshed, indtil han omsider gav Tegn til, at nu kunde det være tilstrækkeligt Smør for den Sags Skyld.

Men det var Feltjægerne jeg kom fra.

Østrigerne laa i Ro og spiste daglig deres Kød- og Rissuppe, drak deres sure Landvin og røg en Mængde Tobak, som lugtede værre end »Amerikansk Aroma-Tobak«, jodlede deres tyrpliske og stejermarkske Folkeviser i højen Sky i de smukke, stille Sommeraftner og gjorde nu og da Vagttjeneste, enten paa Strandfeltvagterne paa Sande og ude paa Næsset eller ved den, der flyttede om fra Gaard til Gaard i Landsbyen. Ingen forstyrrede dem. Nu og da kunde vel Synet af en Røgsky fra en Damper eller et hvidt Sejl paa Havet ude under Æbelø sætte dem en Smule Uro i Blodet -- Havet og Skibe yttrede de stadigt lumsk Frygt for --, men Fartøjerne kom aldrig nærmere, og saa faldt der atter Ro over Sindene.

Saa en Dag — det maa have været hen sidst i Juni — kom en fremmed Mand ind til Sognefoged Søren Ousen i Trelde. Han foregav at være Handelsmand eller Pranger — hvad han ogsaa godt nok saa ud til — og at have det Hværv at opkøbe ungt Kvæg til Tyskerens Naturalforpøje. Men da han kom paa Tomands Haand med Sognefogden, blev Prangeren snart til dansk Spejder. Det var noget for Søren Ousen med hans Smag for det vovsomme og æventyrlige. Og medens de saa gik om i Gaarde og paa Marker og mønstrede ungt Kvæg, fik Spejderen rig Lejlighed til at gøre Iagt-

tagelser og skaffe sig de Oplysninger, han havde Brug for. Mulig har de et eller andet Sted gjort sig for nysgigne, saa Tyskerne har fattet Mistanke til Prangeren — jeg kan ikke sige det for vist —; men der blev sagt som Rygte, at i en af Gaardene havde en halvfuld Feltjæger raabt dansk Spion efter Handelsmanden, og lidt efter var han saa rejst sin Vej.

Men inden han forlod Byen, havde han givet Sognetogden et Brev og overdraget ham at træffe Aftale med en tavs og paalidelig Mand, som kunde bringe det videre. Ved Midnatstid mellem 2. og 3. Juli vilde der komme en let Skruedamper ind i Fjorden og sætte en lille Jolle ind til Strandbredden, hvor Manden med Brevet stod og gav Signal med en tændt Lygte.

Den paalidelige Hjælper blev Peder Thomsen. Som gammel Soldat vidste han sikkert nok, hvad Fare han her vovede sig ind i. Der var al Rimelighed for, Fjenderne vilde gøre kort Rettergang med ham, hvis de opdagede Foretagendet og snappede ham som Signalmænd. Men ved Midnat stod gamle Peder Smed lyttende paa sin Post under Kratbankerne paa Strandbredden, en fire-fem Hundrede Alen neden for Landsbyen. Og saa snart han hørte den svage Støj af Damperen, der kom listende ind over Fjorden, tændte han Lygten og hævede og sænkede den tre Gange. Det var det aftalte Signal.

Natten staar saa levende for mig. Det var en af de halvlyse og blikstille Sommernætter, der er saa vidunderlig skønne, især ude ved Fjord og Hav. — Hjemme i min Fødegaard var vi alle gaaet til Ro ved sædvanlig Tid, Venner som Fjender. Oppe i Storstuen og Gæstekamret laa en Kaptejn, en yderst stillelevende og ordknap Mand, som aabenbart helst holdt sig inden Døre. Han syntes at kede sig grundigt, men med stor Anstand; der hørtes aldrig en Klage lyd fra hans Læber. Hver evige Middagsstund stod han ved et af Vinduerne ud til Gaards-

rummet og røg en uhyre lang og tynd Cigar, medens han »skar Hakkelse til Hønsene«, skar sine Middagslevninger i Stykker og strøg dem ud til Hønsene; de kendte ham og stillede i stor Flok, saa snart han lukkede Vinduet op. Om Jægerkaptejnen kendte Talemaaden: »Det kommer igen, sa'e Manden, han gav Soen Flæsk«, véd jeg ikke, men jeg véd, det gik tidt paa, at hans Oppasser kom ned i Køkkenet og forkyndte mine Søstre: »Heute Haup'mann Hühnel!« — i Midterstuen laa et Par højere Underofficerer, i Dagligstuens ene Alkoveseng sov en Sergent (Führer) og en Kantinesoldat, i den anden min Broder og jeg. — Ved Ti-Elleve Tiden denne Aften kom Sergenten urolig hjem fra et Vend til Stranden og vakte den sovende Kantinesoldat, fordi han aabenbart trængte til at fortælle, nogen en Nyhed, der fyldte hans Sind med Ængstelse. Han havde hørt en uhyggelig dump Lyd af en Dampers ude paa Havet (som man véd, er Havet en god Lydleder, og især naar Vandet er smult og Natten stille, høres en Lyd jo lang Vej); det maatte være et græseligt stort Uhyre, for den sagde bum, bum, bum; kanske det var selve »Wulf Grakke« (Rolf Krake). Det lød saa frygteligt.

Omsider kom han dog i Seng og faldt til Ro.

Men et Par Timer efter skræmtes vi alle op af vor søde Søvn; Kaptejnens Tjener kom styrtende ind i Stuen og skreg op: »Die Dänen, die Dänen!«

Ude fra hørtes Hornsignal og fjern Lyd af livlig Skyden. Der var Forvirring og travende Røre i hele Huset. Op tumlede Kantinesoldaten med sukkende Stønnen, op tumlede Sergenten og gav sig til at snurre aldeles forfjamsket rundt paa Gulvet i sin stumpede Skjorte. »Mine Bukser, hvor er mine Bukser! — Aah, Mari-Josef — hvor er mine Bukser! — Sa'e jeg det ikke nok . . . den store »Sechund« — aah, mine Bukser! — aah, Mari-Josef!« . . .

En Times Tid efter sad han for Bordenden i fuld Udrustning og mumiede og nikkede tungt med sin prægtige Fjerhat paa Hovedet. Han havde villet drikke sig Mod til i Vin, men det var ikke lykkedes ham, sølle Fyr. Op paa Morgenstunden, da alt var falden til Ro igen, tog Kaptejnen ham ind paa Tomands-Haand. Det blev nok en Propræken med Næb og Klør.

Men nu gamle Peder Smed.

Netop som Jollen fra Damperen var kommen saa langt ind, at Sineden kunde høre Aarernes sagte Plasken i Vandet, lød der pludselig stærk Støj oppe fra en af de nærmeste Gaarde, hvor Vagten laa. Tyskerne kom løbende ned over Toftcagrene under Raaben og Skyden og Hundeglam. Da skønnede Per, at nu gjaldt det »Dø'pin« om at se til at slippe ud af Klemhærken, han sad i. Og da kom det ham saavist til gode, at han i sine grønne Jægerdage havde lært at smutte og dukke og sno sig i Krat og bag Hegn. Takket være Nattedæmringen og Lavningerne og de tykke Gærder op til Byen lykkedes det vor Ven at slippe uset forbi de fremstormende Fjender og hjem. Og det første han tog sig for, da han naaede indenfor sin Dør -- bar han selv fortalt -- var at smide baade Hue og Trøje og Vest og saa løbe ud paa aaben Gade, sætte det søvnieste og mest forbavsede Ansigt op, han var i Stand til at opdrive, og spørge baade Tyske og Danske, han mødte: »Lille Bø'in, hwa er der da ved'et? Der maa jo vær' nowed ved'et.«

Det saa unægtelig stærkt ud til det. Hornene gjaldede paa det ivrigste ud over Landsbyen, smaa graa Menneskeskikkelser, enkeltvis og i uordnede Hobe, kom travende ud af Gaardene og løb ned ad Stranden til, hvor Skydningen stadig blev livligere og livligere. Rakter fløj til Vejrs fra Strandvagterne ovre paa Bjerreherred-Siden. Forstærkning, først Fodfolk, saa to Kanoner, rykkede

skyndsomt til Hjælp oppe fra Nabobyerne. Da var Dag-skæret brudt saa meget frem, at man tydelig kunde se den lille Dampet, der længst havde vendt og nu stod ud af Fjorden. Kanonerne kørtes op i en Hvedemark paa en Banke ved Stranden og sendte Skibet nogle Skud, som vist næppe naaede det.

Feltjægerne vendte i den blanke Morgen tilbage til Byen under lystige og glade Sange. Deres tavse Kaptejn hyldedes med skingrende »Hoch«. — Men siden denne natlige Forstyrrelse viste Østrigerne sig særdeles aarvaagne og paapassende, indtil den ny Vaabenhvile kom.

Op paa Dagen drev Smeden ud til Tørvegravene; her rev han Brevet i Stykker og puttede Stumperne dybt ned i Muddret. Kan hænde det var unødigt Varsomhed; vistnok ingen ånede, hvad Del han og Sognefogden havde i Spillet. Først da Østrigerne var ude af Landet, kom det op.

Hvad Hensigten var med det hele — om der tænktes paa at snappe Østrigerne Feltvagter ude paa Trølle Sande og Næsset, eller der var større Ting i Gære — det véd jeg ikke. Men Spejderens Brev vilde rimeligvis have naaet sit Maal, dersom den flyttende Vagt i Byen ikke netop den Aften havde staaet i en af de nordre Gaarde, der laa nærmest Fjorden. Det var en omløbende Hund, som røbede Skibet for Tyskerne; Dyret havde især sluttet sig til den østrigske Sergent, som hin Nat var Vagtkommandør. Han kom tilfældig ud i Toften bag Gaarden, Hunden mærkede Lyd fra Fartøjet paa Fjorden og tog til at knurre og gø, og derved blev Sergenten opmærksom paa, at der var noget paa Færde ude paa Vandet. Et Skib -- Danskerne gjorde Landgang! Saa slog han Allarm. Og da blev der Røre.

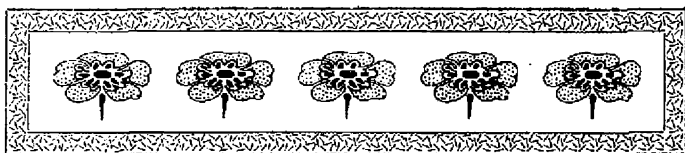
De nærmeste Dage efter var Landsbyen fuld af Rygter og Gisninger om Nattons Hændelse. Der fortaltes blandt

andet, at Østrigerne havde skudt paa hverandre i Forvirringen og Natteslumningen. En større Flok Jægere, der kom løbende ned til Strandbankerne noget efter Vagterskabet og de første Flokke, havde troet, det var nye Soldater, der laa og gik lidt nede mellem Tangkrandsene og stenene paa Strandredder, og straks givet sig i Færd med at smelde løs, indtil de fik at vide, det var deres Kammerater, de skød paa. Der var bleven saaret og aarset flere af dem ved den Lejlighed, og de faldne skynsomt og i al Stilhed blevne jordede i en Afdreg omme bag Byen. Det lød jo aldeles ikke usædvanligt, thi Forvirringen havde været stor. Men Østrigerne svor og paastod paa det ivrigste, at det var træbelig Løgn og Opspind til Hobe. De saa alt andet end hyggelige ud i de Dage.

Rygter har dog vist knap været helt Mundsvejr alligevel. Før godt halvandet Aars Tid siden kom nogle Folk i Trejde til at rode op i en gammel Grusgrav omme bag Byen, tæt ved, hvor Bækken løber ind fra Markerne, og da stødte man uventet paa tre Benrade lidt nede i Sandet. Man skønnede, det havde været Folk af knap jævnhøjde, og de var uden Tvivl døde i en ung Alder, før de havde alle deres Tænder. —

Et af de nærmeste Aar efter Krigen slog en stærk Paalandsstorm Peder Thomsens gamle, skrøbelige Baad helt i Kvag. Det var et saare haardt Stød for ham, fattigmand han var. Men kort efter skød Mænd fra Sognet sammen og skænkede ham en anden. Det var næsten rørende at se den stilladne, ærlige Mand's inderlige Glæde og Taknemlighed.

Fredericia og dens jødiske Menighed.

Foredrag i »Dansk Zionistforening« d. 19. Januar 1905
ved Alfred Heymann.

DER hvor Fredericia ligger, opførtes under Christian den Fjerde nogle Skandser, Stedet kaldtes Skandse-odde, tidligere Bersodde eller Bjergsodde.

Frederik den Tredie indsaa Nødvendigheden af yderligere at befæste Stedet, og anmoder i aabent Brev af 24. August 1650 Rigets Raader i Jylland om at foretage det fornødne, lovende til Gengæld, ved Privilegier og paa anden Maade, at fremhjælpe Dannelsen af en By.

Det gik langsomt med at faa Folk til at nedsætte sig i Byen, som blev kaldet Frederiksodde — først 1664 Fredericia. Bønderne fra de omliggende Landsbyer lovedes Fritagelse for et Aars Landgilde samt Flyttehjælp, naar de vilde flytte indenfor Voldene, men de gik kun trent ind herpaa. I den østlige Del byggedes dog straks nogle Huse, der imidlertid allerede ødelagdes under Svenskerne's Bombardement 1659. Derefter var den vestlige Bydel mest Gjenstand for Bebyggelse.

Først efter Svenskekrigen kom der mere Fart i Byens Udvikling. De skaanske Provinser vare tabte og den

ny By kom til at ligge midt i Riget; Fredericia udpegedes af den Grund til at være Danmarks fremtidige Hovedstad. Saa vidt kom det som bekendt ikke. Derimod kan Byen paa et givet Tidspunkt maaske kaldes Danmarks jødiske Hovedstad, nemlig da Byen husede de fleste Jøder paa et Sted her i Landet, og da man kom til Fredericia rundt omkring fra Fyen og Jylland dels for at højtideligholde de jødiske Festdage og dels for at gjøre sine Indkjøb hos de derboende jødiske Grosister. I Skrifter fra Slutningen af det attende Aarhundrede nævnes Byen meget betegnende som et »Jerusalem udi Jødeland«. — Byens Vaaben, en springende Løve, maatte ogsaa som et gammelt jødisk Symbol og Samlingsmærke virke tiltrækkende paa vore Stammefrænder.

Jøderne fandt hurtigt Fredericia, der bød paa forskelligt, som forud var ukjendt her i Landet, f. Ex. fri Religionsøvelse og Asylret for Fremmede. Ved udvirket personlig Tilladelse opholdt der sig vel Jøder noget tidligere i Kjøbenhavn, Nakskov og Ribe, samt i Altona ifl. Privilegium af 1641, og i Glückstadt ifl. Privilegium af 1630. Men Fredericia bliver dog den By her i Norden, som med Hensyn til Monarkernes friere Synspunkter overfor religiøse Spørgsmaal viser et Vendepunkt i Historien.

M. A. Goldschmidt siger i sit Livs Erindringer og Resultater, med Hensyn til hans egen Familie: »Man kom i de Tider ikke til Roskilde fra Kjøbenhavn, men over Fredericia, hvor der først var fri Religionsøvelse her i Landet.«

De første jødiske Familier menes at være komne til Fredericia fra Ribe, hvor der 1670--1680 opholdt sig nogle enkelte. Det tidligste, som findes opgivet, er 1676, da der boede 14 jødiske Personer i Fredericia.

Det første Borgerkab, som ifølge Fredericia Raadstuebog udtoges af en Jøde, er af 18. Sept. 1679. — Der forlangtes ingen særlig Borgered af Jøderne, som ikke gjorde nogen Ophævelse ved at aflægge den almindelige Ed. — Dette første Borgerkab beskrives saaledes:

»Moses Jacobsen Jøde for Retten fremkommen og
 »udi Herr Borgmesters Jacob Petersens, Gustavus Jansens og Jørgen Beyers, Raadmænd, præsens, begjærede
 »han Borgerkab her i Staden at vinde og lovede at
 »skikke og forholde sig efter Borger-Eden og Kgl.
 »Mayst. allernaadigste Priveligier, men dog hos sin
 »Broder Abraham Jacobsen ved hans Handel og Haandtering at forblive, indtil han sig selv nedsætter og
 »driver nogen Handel, Aflagt Borger-Eden og vundet
 »Borgerkab, efter derom sædvanlige Borger-Ed og
 »Brev at meddele.«

Den 11. Marts 1682 fik Byen ny Privilegier: Frihed for Alle, uden Hensyn til Religion eller Nationalitet, til at nedsætte sig der, fri Jord til at bygge paa og til Agerbrug, samt Græsningsplads til Kreaturer, ialt ca. 3000 Tdr. Land med 350 Tdr. Hartkorn. I samme Privilegiums § 21 staar:

»En Synagoge bevilges for Jøder som sig der vil nedsætte.«

Aar 1700 boede der dog endnu kun 4 jødiske Familier, 1709 var der 16 Familier, 1765 30 Familier. Det højeste Antal naaedes vistnok i Slutningen af det attende Aarhundrede med ca. 60 Familier eller ca. 300 Personer, for saa at dale til der i 1836 kun boede 28 Familier (60 Mænd og 65 Kvinder) og nu kun to a tre Familier, hvoraf den ene er Forsangerens.

1714 kjøbtes en Gaard i Riddergade til Synagoge, ifølge Skjøde-Protokollen Folio 207: »Dorthe salig Reimers's sælger en Gaard i Ryttergade til nogle Jøder.«

Disse vare iøvrig:

Hendrich Jocep,
 Levin Moses,
 Hendrich Moses Levy,
 Nathan Isach,
 Mosis Josep,
 Levin Nathan,
 Jacob Abraham Jevi.
 Hartvig Jocep
 og Nathan Levin,

Skjødet thinglæstes 25. Marts 1720. — Hendrich Moses Levy var den Gang Nabo mod Nord, i en Aarrække i den nyere Tid ejedes dette Sted af afdøde Redaktør Eibeschutz, Naboen mod Syd var igjennem mange Aar den Koppelske Familie.

Byggetilladelsen, erholdtes 1719, og 1720 var den første Synagoge færdig til Brug, vistnok den første i Norden, der havde officiel Tilladelse af Autoriteterne til at eksistere.

Over Porten til Gaden stod paa hebraisk, i forgyldte Bogstaver:

»Lader Retfærdigheds Porte op for mig, jeg vil ind
 »ad dem, jeg vil takke Herren«. Ps. 118—19.

Bygningen beskrives af Wilse som meget smuk: »Lofet i Form af en Hvælving, panelet og bemalet som en Himmel med Skyer.«

Indtil 1720 holdtes Gudstjeneste i private Huse.

1753 blev denne første Synagoge tildels ombygget, og 1810—1812, paa Grund af Ælde, helt nedreven og en ny opbygget paa samme Sted.

Denne anden Synagoge var i to Etager — Synagogen i øverste og Beboelse til Forsangeren i nederste Etage. — Den opførtes hovedsagelig ved Bidrag fra Menighedens Medlemmer.

Afdøde Vexellerer H. L. Hirsch opgiver i et Hefte, han udgav 1896 betitlet »Det jødiske Trossamfund i Fredericia« nogle af Bidragsydernes Navne, nemlig:

Markus Koppel
og Moses Koppel,

bekjendte Købmænd en gros & en detail i Fredericia, Bedstefader og Fader til nylig afdøde Prokurator Menka Koppel i København og til Grosserer Ivan Koppel i Kjøbenhavn.

Salomon Jacobsen & Co., Klædefabrikanter, Indehavere Salomon Jacobsen og hans Svoger Abraham Cohen. Sidstnævnte Fader til Grosserer Ludvig C. og Bedstefader til Mægler Just C., Grosserer Lauritz C. og Telegrafist Cohen i København.

Heymann J. Levin, Møbelhandler i Fredericia, senere Slagter i Kjøbenhavn. Fader til den bekendte Banquier Martin Levin i London og Kjøbenhavn, og Onkel til afdøde Vexellerer J. M. Levin i Kjøbenhavn.

Joseph Isaac, Købmænd i Fredericia, Geheimeetatsraad Isaac Glückstadts Bedstefader.

Hartvig J. Réé, en af Stamfædrene til den bekendte Réé'ske Familie.

Salomon Nathan, Slagtermester i Fredericia, afdøde Grosserer Michael Nathan's Fader.

Meyer J. Levy, Klædefabrikant, havde sammen med en Herr Benjaminsen grundlagt ovennævnte Salomon Jacobsen & Co.s Fabrik.

Abraham Moses Cohn, Slagtermester og Kreaturhandler i Fredericia. Fader til Slagtermester, senere Kreaturhandler og Brændevinsbrænder Isak Cohn i Fredricia, Væver S. Cohn i Horsens, Kollektør M. A. Cohn i Horsens, Slagtermester Heimann Cohn i Middelfart, Skoinagormester Z. A. Cohn og Bagermester A. Cohn i Kjøbenhavn; Bedstefader bl. A. til Overlærer ved den mosaiske Drengeskole i Kjøbenhavn Cand. philol. H. Cohn og til Foredragsholderen. — Den første af denne Familie, Rabbi Abraham Moses Cohn, født 1626 i Polen død 1729 i Fredericia, maa sikkert have været blandt de første bosiddende Jøder i Fredericia, han blev Stamfader til den i Jylland og senere i Kjøbenhavn udbredte Familie Cohn (Cohen) af Levi Stamme, Aron's Æt.

Meyer Nathan Levy, Slagtermester i Fredericia, Fader til Slagtermester S. Meyer i Fredericia, Bedstefader til afdøde Skibsmægler Meyer i Hamborg.

Salomon Abraham Cohn, Broder til tidligere nævnte Klædefabrikant Cohn.

Fra tidligere Tid findes paa Sølvplader om Thorarullerne, der opbevares i den nuværende Synagoge, Navnene paa Giverene af disse Sølvplader og paa andre af Menigheden tortjente Mænd. Saaledes fra 1724:

Hirsch, Søn af Isaac Réé, er vistnok Bedstefader til tidligere nævnte Hartvig J. Réé.

Abraham, Søn af Moses Cohn Dehn. Onkel til tidligere nævnte A. M. Cohn. En Gren af den Cohn'ske Familie tog Navnet Dehn, en anden kaldte sig Ariel.

Fra en senere Periode findes Sølvprydelser med Navnene:

Joseph, Søn af Isaac Glückstadt, den samme som nævnt blandt Bidragyderne ovenfor.

Moses, Søn af Abraham Metz, Forsanger i Fredericia. Stamfader til Familien Metz i Randers. Fader til den i Kjøbenhavn 1896 afdøde Enkefru Levin, som blev over hundrede Aar gammel.

Abraham, Søn af Elias, Stamfader til Familien Abraham: Overlæge Abraham i Kjøbenhavn, Grosserer Abrahamsen, Kjøbenhavn og Familien Eliesen: Frøken Eliesen, Kagebagerske i Kjøbenhavn, død 1901 over 90 Aar gammel.

Abraham, Søn af Moses Cohn, tidligere nævnt under Bidragydere.

Efter at den anden Synagoge til Dels var bleven ødelagt under Bombardementet 1864, byggedes den nuværende tredje Synagoge, ligeledes ved frivillige Bidrag, der indkom ret rigelig fra hele Landet. Den indviedes den 16. Juni 1865 af daværende Overrabbiner Dr. A. A. Wolff.

Menigheden havde indtil 1812—1814 en Underrabbiner, eller Kapellan (som Kateket Cohan i sin Reskriptsamling af 1836 benævner det). Han stod under Rabbineren i Altona og fik i Løn 100 Rdl. om Aaret. Ifølge Cancelliskrivelse af 11. Jan. 1817, om Ansættelse af Kateketer ved de jødiske Menigheder i de forskellige Stifter, blev L. B. Bloch ansat som Kateket i Fredericia d. 19. Dec. 1819 og forblev der indtil 1864. Til at begynde med erholdt han 300 Rdl. i Løn og 200 Rdl. til Husleje. H. L. Hirsch omtaler disse, som han kalder danske Kateketer, mindre hædrende, hvilket han sikkert ikke har gyldig Grund til. I al Fald var Kateket Bloch en meget dannet, intelligent og kundskabsrig Mand, vel lidt af Alle

i og udenfor Menigheden, nogle enkelte hyperorthodoxe mente maaske, at han ikke var dem orthodox nok.

Overrabbinceren i Altona synes i sin Tid at have haft uindskrænket Magt over en Del jødiske Menigheder i Danmark; han kunde saaledes sætte Jøderne i Ban, noget der nok ofte brugtes i de Tider, herover klages saaledes under 25. Septbr. 1767 i en Skrivelse fra Magistraten i Fredericia.

Af Rabbimere i Fredericia nævner H. L. Hirsch:

1. Rabbi Israel, der tituleres Overrabbiner, sandsynligvis fordi det først var efter hans Død Overrabbineren i Altona indtog den før omtalte Overhøjhed. — Rabbi Israel kom til Fredericia 1728 og fungerede der til 1732, han begravedes paa Fredericia Kirkegaard. Han skal have været en meget anset og lærd Mand. Fra hans Haand foreligger saaledes et Værk om Slagtning (»Schächtning«), der vistnok anvendes endnu som Rettesnor. Han var Svoger til den bekendte Hirsch Rée, som tidligere er nævnt her. Rabbi I. kom som Enkemand til Fredericia og giftede sig i sit 68. Aar med Hirsch Rée's Datter, en Pige paa 17 Aar, som overlevede ham i 54 Aar. Fra ham nedstammer Familierne Wulff i Fredericia og Randers.

2. Rabbi Moses, fungerede fra 1732 til sin Død 1773, ligger ligeledes begravet i Fredericia.

3. Rabbi Schmajo ben Arjo fra 1773 til 1809. En Datter blev gift med Wulff Taus Beermann, af hvilken Familie der endnu lever Descendenter i Fredericia.

Siden 1814 staar Menigheden i religiøs Henesende under det kjøbenavnske Overrabbinat og har saaledes været underlagt:

Overrabbiner Abraham Godalia.

— A. A. Wolff.

— D. Simonsen.

— T. Lewenstein.

Af Forsangere fra den nyere Tid skal nævnes:

1. Philip Samuel, blev antaget som Forsanger og Schächter d. 9. Febr. 1812 paa 3 Aar med en aarlig Løn af 500 Rdl. dansk Kurant (a 3 Kr. 25 Øre), fri Bolig og Schächterpenge. Han kaldtes Rabbi Faivel. Var en udmærket Thoraskriver (»Sauer«), fabrikerede selv Pergamentet, hvorpaa han skrev Thoraen (Læren = Mosebøgerne), fungerede indtil 1825.

2. Levin Hirsch fungerede til sin Død 1840. Var gift med en Datter af Overtabbiner Abraham Gedalia i København. Fader til Vexellerer H. L. Hirsch i Fredericia.

3. David Levison fungerede til 1854. Fader til afdøde Papirhandler Levison i Kjøbenhavn.

4. Frankfurter, 1854—1864.

5. Bergmann, 1864—1866.

6. Goldmann, 1867—1870. Nu Grosserer i Stockholm, gift med H. W. Meyers Datter fra Kolding.

7. Minnik, 1871—1894.

8. Starapolski.

9. Peltin, som fungerer i Øjeblikket.

I en vis Periode maa der have hersket stor Energi og Kjøbmandsdygtighed blandt Fredericias Jøder.

Wilse skriver i sin Bog om Fredericia, udgivet 1767:

»Her er sex Kjøbmænd, men det er vanskeligt (W. mener sandsynligvis for disse sex) »at leve af Kjøbmandsskab alene; Jøderne drive Handel snart med »alle Ting, men de profitere vel ti Gange saa meget »ved at flakke omkring til Markederne end ved nogen »Handel hjemme, naar jeg undtager Vexellererne, som »have god Næring af Vexler, helst paa Hamborg. »Hamborger Courant er mere gyldig og bekjendt her »end i København«.

To Kjøbmænd handler med Klædevarer, deraf er den ene Hartvig Isaac (Silke- og Klædevarer af indenl. Fabrikat samt kinesiske Varer og Galanterier). Foruden ham opgiver Wilse blandt Handlende under Rubriken »Jøder«:

Hartvig Joseph i Specier, Lærreder og chin. Varer.

Levin Moses i Indenl. fabrik. Varer.

Valentin Levin do.

Wilse tilføjer:

»De øvrige handlende Jøder tager deres Varer hos »ovenanførte og besøger dermed Markederne«.

De større Handlende, som ovenfor nævnte, tog stadig til Leipziger-Messen og forsynede Handlende overalt i Riget med deres Varer.

Flere af de bosiddende kan saaledes nærmest betragtes som Grossister, der beskæftigede sig med Manufaktur- og Klædehandel. At der ogsaa har været jødiske Fabrikker i Manufaktur- og Klædebranchen er tidligere nævnt ved Omtalen af Firmaet Salomon Jacobsen & Co.

En Del handlede med Korn, Tobak, Landprodukter i det hele taget, og Kreaturer. Mange vare Slagtere, samtidig kan der saaledes i forrige Aarhundredes første Fjerdedel paavises henved ti jødiske Slagtere, der ogsaa drev Kreaturhandel i større og mindre Grad. — Wilse bemærker:

»Siden de selv (Jøderne) kun spise Fordelene (For-
 »kjødet) af slagtede Kreaturer, saa ere nogle ordenlige
 »Slagtere af dem til Tjeneste baade for Jøder og
 »Christne«.

Wilse giver samtidig nogle gode Raad og Oplysninger. Han mener f. Ex.:

»At hvis en Jødes naturlige Spidsfindighed kunde
 »ret anbringes var det ham raadeligt at lægge sig
 »efter Studeringer helst det mathematiske og medi-
 »cinske Studium. Jeg har før tænkt, at et Religions-
 »princip har holdt Jøderne fra at beskæftige sig med
 »Haandværk og Agerdyrkning, men har siden hørt at
 »her har været en Skomager af denne Religion og at
 »en Jøde har haft en Del Jorder her, hvis Dyrkning
 »han selv har paataget sig, men han har maattet ned-
 »lægge samme igen eftersom de dobbelte Helligdage
 »satte Arbejdet tilbage og det paa en Tid da Vejr-
 »liget og Aarets Tid udfordrede det som var tvert
 »imod. Aarsagen hvorfor deres Fattige, uagtet deres
 »Fattigdom, nogenlunde kan subsistere, har de selv

sagt mig at være følgende: Saa snart en Jøde er
 »geraadet i Armod, kan han hos deres Geistlige, af
 »den offentlige Kasse, laane saameget han nødvendig
 »behøver med Forskrivning at han selv eller i vidrig
 »Fald hans næste Arvinger, saa snart muligt skal
 »betale bemeldte Laan under Trusel af guddommelig
 »Forbandelse og Straf. Man forsikrer, at endnu ingen
 »herudi er befunden at være Bedrager«.

Wilse slutter denne Tirade saaledes:

»Saa meget formaar endog en vildfarende Religion!«

Det har vel heller ikke været saa nemt for anderledes
 Troende den Gang at faa Laan paa saadanne Ord eller
 paa saadanne Vilkaar, hvis man idetheletaget kan fæste
 Lid til, hvad W. fortæller herom.

Ved Circulære af 30. Marts 1726 gaves der jødiske
 Indvaanere, som havde boet i Byen i 6 Aar, Lov til
 paa Markeder i Jylland og paa Fyen at falholde deres
 Varer — navnlig Manufakturvarer — denne Tilladelse
 synes de at have benyttet i en meget udstrakt Grad,
 thi allerede 1631 ophævedes den paa Foranledning af
 Konkurrenter og hvem der ellers følte sig brøstholdne.

Vore Stammefrænder tiltrækker sig iøvrig stadig Op-
 mærksomhed ved deres Flid og Dygtighed; saaledes
 skriver Etatsraad Hans de Hofman, Byens Præsident,
 omkring ved 1760, i et Forslag til Byens Opkomst
 under § 1:

»At Jøderne, som daglig formere sig, lagde sig efter
 »flere Næringsveje end Handelen alene, da de ellers
 »fordærve Handelen for Kjøbmænd og ellers ere hver-
 »andre til Byrde, kunde de ikke antage sig Fabriker
 »og Manufakturvarer samt andre Ting, hvortil Nethed
 »og Skarpsindighed udfordres«,

som man ser i Samklang med Wilses tidligere omtalte
 Raad.

Jøderne boede rundt omkring i den vestlige Del af Byen, aldeles ikke ghettoagtig. Der var nemlig Plads nok. Endnu op til forrige Aarhundrede var kun en Fjerdedel af Byen indenfor Voldene bebygget. Byens Radius er 2300 Alen, Hovedgaderne ere 2000 Alen lange og 25-30 Alen brede, der findes ialt ca. 30 Gader, aldeles lige fra Nord til Syd og fra Øst til Vest. Naar man saa tager Byens Beliggenhed paa en Odde med i Betragtning, med Voldene som Værn, kan man nok forstaa, at sundere og bedre Opholdssted ikke let fandtes.

Jøderne befandt sig sikkert ogsaa godt i Fredericia, paa den Tid Menigheden var størst. De fleste ejede selv eget Hus. Grunden kunde de jo faa gratis ifølge Byens Privilegium (3000 □ Alen hver) samt Jord paa Byens Marker og Græsning til Kreaturer, hvilke sidste Indrømmelser først ophævedes d. 31. Marts 1858.

Næsten alle Fredericias Jøder vare efter Datidens Forhold godt situerede. Nogle holdt egne Lærere til deres Børn, f. Ex. Garver Wulff, andre holdt Tjenere, f. Ex. Abraham Cohn Dehn. — Samfølelsen var vel ogsaa større end nu. Man hjalp hinanden for at blive fri for at se sine Frænder nødte til at tage Fattighjælp, hvortil man alligevel i paakommende Tilfælde skulde give sin Skærv, og saa for Resten var der jo Menighedens Kasse, hvor Laan kunde faaes ifølge Wilse's ovenanførte Oplysninger, selv om disse nu ikke kan tages aldeles bogstaveligt.

Jøderne kom udmærket ud af det med alle anderledes troende. Fredericia havde jo allerede paa et meget tidligt Stadium et kosmopolitisk Præg, baade hvad Indvaanernes Nationalitet og Religion angik. Der synes aldrig at have gjort sig nogen synderlig Animositet mod vore Trosfæller gjældende.

At Ordet »Jøde« hængte ved Navnet eller at vedkommendes Navn slet ikke nævntes, men at han i Om-talen figurerede som »Jøden« kan ikke betragtes som Haan. Man nævnede i Fredericia Katholiker og Re-formerte paa samme Maade.

Hvad angaar Intolerancen fra de evangeliske Præsters Side, hvorpaa haves nogle Beviser fra det attende Aar-hundrede, saa var den ligesaa skrap overfor Lutheraner, der ikke holdt sig Kirkens Forskrifter efterrettelige, som overfor anderledes troende, hvilke de evang. Præster kun fordømte af den Grund, at de ikke hørte til deres Fold.

Her skal nævnes et Par Tilfælde til Illustration af ovenanførte.

Provst Pontoppidan fremstod saaledes for Fredericia Magistrat d. 3. April 1724 og klagede over Christian Hagelsten, der arbejdede paa Konrad Meinerts Værksted, om hvem han udsagde, at han ikke var at formaa til at bruge det højværdige Alterens Sakrament. I den An-ledning fordrede Provsten, at Magistraten skulde kalde Christian for sig og give ham Tilhold om enten at tage Sakramentet ved Paasketid eller at udvise ham af Byen.

Fra 1750 meddeles om en luthersk Kvinde, der fødte et Barn udenfor Ægteskab og som ved sin Kirkegang maatte staa Skrifte for sin Præst, hvem hun da med-delte, at Barnefaderen var en Jøde. Præsten holdt da en Tordentåle til hende og indberettede Sagen til Prov-sten, Bispen og Kongen, der reskriberede, at vedkom-mende Jøde bør arbejde et Aar i Jern og derefter ud-vises fra Rige og Land samt at Pigen stryges til Kagen og forvises. Vedk. Jøde flygtede til Hamborg, hvorfra han i 1761 søgte om Pardon paa Grund af sin store Ungdom den Gang Ulykken skete; denne blev ham saa indrømmet mod at han betalte 200 Daler til Raadhusets Opførelse.

At det ogsaa paa anden Maade kunde holde haardt nok for en Jøde i gammel Tid, beretter Hr. Berg i sine Meddelelser fra Fredericia (1886). Det er en Sag fra 1693 om Simon Hartvig.

S. H. havde været Borger i Ribe i over 20 Aar og havde drevet Handel der med Hield, saaledes at han var en af de største Skatteydere dersteds. Selv Kgl. Jægermester Gerhard Brockdorff indsatte en større Pengesum hos ham for at faa større Rente end andetsteds. Da det blev bekjendt for Jægermesteren, at S. H. havde mistet et Par Skibsladninger, man kjendte den Gang intet til Søassurance, vilde Jægermesteren have sin Kapital, derved ødelagdes S. H. fuldstændig. Han pakkede sine faa tilbageblevne Ejendele sammen og ilede til den ny By paa Østkysten. Den 21. Juli 1693 vandt han Borgerskab i Fredericia og mente sig nu sikret mindst til 1703. Men han havde ikke gjort Regning paa Jægermesteren, der endnu havde nogle Penge tilgode hos ham og derfor søgte alle Midler til at fortrædige ham for om muligt at opnaa sit Tilgodehavende fuldtud. Man fandt da ud, at Raadstueskriveren ved en Fejl havde optaget S. H. paa Borgerskabslisten som S. H. af Aarhus. En anden, nemlig Nathan Moses, havde samme Dag vundet Borgerskab og var bleven indført som kommende fra Ribe istedetfor fra Aarhus. Bythinget saa strax, at der kun var Tale om en Skrivefejl og frikjendte Simon Hartvig for Jægermesterens Tiltale i Henhold til Byens Privilegier og de S. H. derved og igjennem Borgerbrevet givne Rettigheder. Jægermesteren skrev imidlertid til Kjøbenhavn herom, og Magistraten modtog en kongelig Skrivelse med Paalæg om at gjøre Alt for at Jægermesteren kunde faa sine Penge. Magistraten fandt sig da forpligtet til at underkjende Bythingsdommen og dømte S. H. til at betale sin Gjæld.

Jægermesterens Prokurator havde udvirket, at S. H. strax, da Magistraten modtog den kgl. Skrivelse, blev sat fast, hvorover S. H. ved Dommens Afsigelse selvfølgelig beklagede sig, saa meget mere som han sad i den militære Arrest og der blev behandlet meget haardt; men han maatte vandre tilbage dertil igjen. Ni Døgn derefter opkaldtes han atter i Magistraten, men da han fremdeles ikke kunde give noget Løfte om Betaling af sin Gjæld, blev han ført tilbage til den militære Arrest. Han havde imidlertid gjort et saa godt Indtryk paa Magistraten, at denne skrev til Ribes Magistrat om hvad Slags Mand Simon Hartvig egentlig var, og fik derfra et i S. H.s Favør meget gunstigt Svar. De turde alligevel ikke løslade ham endnu, men henstillede ham til Kongens Naade, at han maatte blive forflyttet til Kjøbenhavn og der hensættes i civilt Fængsel.

Af andre Religionssamfund skal særlig nævnes det reformerte og det katholske.

Den reformerte Koloni kom til Fredericia i Begyndelsen af det attende Aarhundrede, ifølge Frederik den Fjerdes Dekret, og fik den østlige Del af Byen anvist, der bor endnu ca. 600 i Fredericia. Tidligere ernærede de reformerte sig mest ved Tobaksdyrkning, nu ved almindeligt Avlsbrug. De findes iøvrigt nu rundt i Byen i alle Stillinger og Descendenter spredte over hele Landet. De stammede hovedsagentlig fra Frankrig, men havde opholdt sig en Tid i Brandenburg, inden de kom til Fredericia. Deres Sprog skal i Begyndelsen have været fransk, men tydsk fik meget hurtig Overhaand, det vil sige, det blev et Slags tydsk-fransk-dansk, de talte, et af Sprogenes vilde Skud ligesom jødisk »Jargon«, hvilket sidste, lige op til 1860—1870, saalænge der endnu boede ældre Jøder i Fredericia, disse benyttede sig af i daglig Tale, imellem dem selv.

Den katholske Menighed startedes af et Par jesuitiske Patere, omtrent samtidig med, at de reformerte kom til Fredericia.

Katholikerne synes at have foranlediget nogen Propaganda, især ved at overtale Jødinder til at gaa over til deres Tro. Kateket Cøhen nævner saaledes et Tilfælde fra 1742. Det paabødes da den katholske Menighed at skaffe vedkommende Jødinde til Stede og aflevere hende til hendes Familie, da deres Kapel ellers vilde blive lukket.

I 1866 skete noget lignende med to unge Jødinder, som bleve Nonner. Disse unge Pigers Brødre vare for Resten samtidig efterstræbte fra evangelisk Side, og umuligt er det ikke, at en af dem blev døbt. Disse Børns Fader døde tidligt, Moderen gik stadig omkring paa Landet og handlede, saa Børnene manglede fornøden Opsigt; hvilket maaske var Hovedgrunden til, at det blev muligt at faa dem fra deres Fædres Tro.

Af fredericianske Jøder vides ellers kun ganske enkelte at være gaaede over til en anden Tro, ligesom kun meget faa Ægteskaber fandt Sted imellem Jøder og anderledes troende dersteds.

I »Livet i en Provinsby« af O. Lund, hvilken Bog handler om Fredericia fra Midten af forrige Aarhundrede, siger Forfatteren:

»Der var intet videre Procelytmageri. Ethvert Samfund passede sit. Kort før min Ankomst var vel en Mosait gaaet over til den kristelige Trosbekendelse, men det var en saadan Undtagelse, at man ikke mindedes noget lignende. Det gav imidlertid Anledning til, at en ung Officer fik et meget bidende Svar, thi da han i den Anledning vilde slaa sig til Ridder paa en gammel, agtet Mosait og udtalte sin Beklagelse over det Tab, som Mosaiterne derved havde lidt, og den Sorg, det maatte forvolde deres lille Samfund,

»fik han det tørre Svar: »Aa! Calculen er endda ikke
 »saa ilde, thi den udviser kun, at vi Mosaiter have
 »mistet en Kjeltring, og at de Kristne have faaet en
 »saadan.«

Navnene paa Medlemmer af Fredericia mosaiske Menighed maa jo nu desværre, paa de Personers nær, som ere flyttede til København, søges paa den mosaiske Kirkegaard derovre.

Blandt de, hvis Efterkommere endnu lever, eller hvem der var mere bekendt og som ikke torød ere nævnte, skal efter H. L. Hirschs Bog bemærkes:

Joseph Meyer Levy, død 1803, gift med Réche, født Trier. Børn: Meyer Levy, Bager i København, Skræder Levy, (Forfatteren Louis Levys Oldefader), en Datter gift med S. L. Nathansen, Voxelerer i Helsingør, en do. gift med Abraham Heymann, Købmand i Assens.

Abraham Carl Wulff, død 1848, Garver i Fredericia. Garveriet gik i Arv til hans Søn, Carl Abraham Wulff, og dennes Søn, Isaac Carl Wulff, død 1879.

Raphael Cohu, Talmudist, død 1848, Fader til Albert Raffel, Købmand i Aalborg.

Joseph Salomonsen, Købmand, død 1862, Fader til Overretsprokurator Salomonsen i København.

Af Medlemmer, som i den senere Tid ere flyttede fra Fredericia, de fleste til Kjøbenhavn, skal nævnes:

Bundtmager I. Piora.

Cigarfabrikant F. Schweichtzer.

Handlende Philip Nathan.

Isenkræmmer Salomon Hirsch.

Kjøbmand Adolp Goldschmidt (Kolding).

do. H. W. Meyer og Sønner (Kolding).

Handlende David Nathan.

Kjøbmand Samson.

Sadelmagermester Henrik Heymann.

Manufakturhandler L. J. Hertz.

Nedenanførte, boende i jyske og fynske Byer, hørte til Fredericia Menighed og ligger for Størstedelen begravede i Fredericia:

Hartvig Philip Réé, Aarhus.

Marcus Dessauer, Kolding.

Wulff Meyer, Kolding.

Hartvig Meyer, Vejle.

Wulff Salomonsen, Odense.
 Bendix Koppel, Nyborg.
 Salomon Ballin, Middelfart.
 Isaac Bonnemann, Bogense.
 Wulff Jonas, Assens.
 Jonas Wulff, Assens.
 Salomon Heineman, Assens.
 Hertz J. Levy, Assens.
 Nathan Jacobsen, Assens.
 Benjamin Samuel, Assens.
 Abraham Heymann, Assens.
 Moses Herschel, Haderslev.
 Joel Ballin, Horsens.
 Abr. Hartvig v. Essen, Horsens.
 David Davidson, Horsens.
 Isaac Dessauer Salomon, Horsens.
 I. B. Cohn, Horsens.
 Philip Berendt, Randers.
 C. Curiel, Horsens.
 Moses Abraham Cohn, Ringkjøbing.
 Moses L. Kleisdorff, Ribe.
 Ruben Lorenzen, Ribe.
 Isaac Abraham Cohn, Varde.
 Alexander Magnus, Aabenraa.
 M. Lemle, Kjertemind.
 Z. J. Levy, Horsens.
 Skræder Jacobi, Middelfart.

Afgifterne til Hovedmenigheden i Fredericia var for udenbys boende fra 4 til 8 Kroner aarlig, hvilket Kontingent sjældent blev punktligt betalt. H. L. Hirsch bemærker i sin Bog, at Provindsernes Døde ikke blev begravede før, skyldigt Kontingent var betalt.

Menigheden i Fredericia havde ogsaa med Ordningen af Medlemmernes Dødsboer og Forvaltningen af deres Umyndiges Midler at gjøre, saavel udenbys som indenbys.

Af Mænd, som i vor Tid har virket for Opretholdelsen af Fredericia Menighed, skal nævnes H. L. Hirsch.

Han afrede sig for de kirkelige Sysler og indehavde i over 50 Aar forskellige Tillidsposter baade i og udenfor Menigheden. Han, der havde set Menigheden blomstre, døde for en halv Sned Aar siden som en af de sidste, efterat Medlemmerne havde forladt ham, enten af gyldig Grund ved Dødsfald eller ved Bortrejse. Kjøbenhavn drog stadig Flere og Flere til sig, og har jo efter Haanden faaet ikke alene Fredericia's, men næsten alle Provindsbyernes Jøder som Medlemmer af sin Menighed.

Den jødiske Kirkegaard i Fredericia.

Heller ikke maa forglemmes Redaktør J. M. Eibeschütz, der sidst i Fyrrerne i forrige Aarhundrede startede den første Avis i Fredericia. Han flyttede til Kjøbenhavn i Begyndelsen af Firserne. Betænkte Fredericia i sit Testamente med nogle Legater og til Erindring herom er hans Billede indhugget i en Marmortavle paa Raadhuset. Han døde i Kjøbenhavn 1884.

Saavel H. L. Hirsch som J. M. Eiberschütz vare i en Aarrække Medlemmer af Fredericia Borgerrepræsentation,

hvori Lutheraner, Reformerte, Katholiker og Jøder sade i god Samdrægtighed.

Af sædvanlig Pietet, og eftersom der findes nogle Midler dertil, vil saavel Kirkegaarden som Synagogen i Fredericia vel nok blive ordentlig vedligeholdt i Fremtiden.

For Øjeblikket siges Forholdene at være nogenledes, men umuligt er det ikke, at der ad Aare behøves et bedre Værn omkring Kirkegaarden.

Til Vedligeholdelse af et Hegn om Kirkegaarden er der iøvrigt i sin Tid skænket et Legat af Marcus Koppel. Men man mener, det vil være nødvendig at bygge en Mur derom. En saadan Mur, meddeler den nuværende Forstander for Fredericia Menighed, Hr. Direktør Samson i Vejle, vil koste ca. 400 Kroner.

Disse faa Oplysninger, samlede fra Bøger samt hos Familie og Bekjendte, har jeg tænkt mig kunde have Interesse for et større Publikum, i hvilken Anledning jeg henvendte mig til nærværende Tidsskrifts Redaktion, som jeg herved takker for Optagelsen.

Kalkmalerierne i As Kirke.

Af Sognepræst Fr. Meibye, As.

I BJERRE HERRED i Vejle amt yderst ude mod øst ligger det lille sogn, tidligere kaldet »Assens sogn«, men ved kgl. resolution af 23. April 1896 forandret til »As sogn«, fordi det i folkemunde gik under dette navn. Sognets østlige grænse er Kattegat — eller rettere 2 vige deraf, Asvig og Sandbjergvig; den vestlige derimod det store Raarup sogn, dog saaledes, at skellet drages af det store mose- og engdrag, der med undtagelse af et kortere stykke strækker sig fra Sandbjergvig og helt om til Asvig. Denne strækning har i længst forsvundne tider været overflydt af havet, hvorom vidner skaller af visse skal-dyr, der leve der; men tillige har her ogsaa fordom været store skove med mægtige træer, hvorom vidner de i moseengene ofte i store mængder fremdragne træstammer særlig af eg. I moserne er ogsaa funden enkelte levninger fra fortiden, saaledes kender jeg bestemt, at der i 1904 ved tørveketchning blev funden to urner — rimeligvis fra den senere oldtid, — som nationalmusæet antog havde været anvendt til at hensætte offergaver i. I sognet findes en stor høj — kaldet As-høj, — som dog nu til dels er udgravet, da sogneraadet har taget grus herfra,

dog er der saa meget tilbage, at staar man her en sommeraften, naar mosekonen har travlt med sin brygning, og ser sig omkring til alle sider, maa man tro sig staaende paa et lille land, omflydt af vandet, saaledes som ogsaa virkeligheden har været i fordums dage, hvorlænge det saa end kan være siden. Sagnet gaar, at her i As-høj skal kong As være begravet, men, saavidt mig bekjendt, har her aldrig været fundet noget, som kunde tyde paa en høvdings begravelse. I marken deromkring er der nok fundet urneskaar, som ogsaa et andet sted lidt mere fjernet fra højen. Ikke saa langt herfra er fundet en mærkelig sten — som en lænestol af granit; sædet i passende højde og ryggen i lidt skraa stilling, saa stolen af sit slags afgiver et bekvemt sæde. Saavidt mig bekjendt, har stenen aldrig været undersøgt af nogen lærd, og om den har kulturel interesse eller blot er mærkelig, tør jeg ikke afgjøre. — Et andet sted i sognet har man en veritabel kæmpehøj med en grav fra stenalderen, hvor man øverst i højen ser sidestene og ovenpaa dem overliggeren. Denne høj ligger i det nordvestlige hjørne af sognet ved avlsgaarden Ringstholm. Denne hører under herregaarden Palsgaard, som gaar tilbage til Valdemar Atterdags dage, da Axel Kalv skal have opført den endnu staaende hovedfløj i aaret 1512, hvis store kjeldere med næsten 4 alen tykke mure og flade hvælvinger vidne om den høje ælde. — Tidligere endnu har borgen maaske nok ligget helt ud til havet mod øst, der hvor den nuværende saakaldte Ashoved skovmølle ligger, thi her er en høj, hvor der ofte er fundet murbrokker, og som bærer vidnesbyrd om, at her kan have ligget en borg, herfor har da, saavidt mig fortalt, ogsaa en af vore videnskabsmænd udtalt sig. — Naar jeg endnu nævner en mægtig stor granitsten i Ashoved skov, vil man sikkert forstaa, at det lille As sogn

herude mod øst ikke er uden interesse, ydermere naar man ser tilbage til de længst forsvundne tider, da her endog nede i Kirkholm ved Asvig var et krosted og i vigen en havn, hvoraf man ved lavvande ser tydelige spor. Ogsaa i vor tid er her noget at nævne om det lille sogn, som kan fængsle: dets smukke beliggenhed og dets skønne frodige natur; men hermed knytter nutiden sig til fortiden — men det egentlige ny, som er omtale værd, er sognets i 1904 af herren til Palsgaard (hr. gesandt baron Wedel Jarlsberg, som i 1898 købte gaarden) saa smukt restaurerede kirke. Saadan burde enhver kirke restaureres, — saaledes burde enhver kirkeejer have hjærtelag til at tage fat, at smykke gudshusene, at de kunde blive vor Gud værdige og folket tjenlige. Det er dog ikke saa meget hele restaurationen, jeg vil behandle, skjønt den fortjener det bedre, end jeg gjorde det i Højskolebladets julenummer i 1904, men derimod den del deraf, som sætter nutiden i forbindelse med fortiden; jeg tænker paa de fremkaldte kalkmalerier. Forinden jeg gaar over til en nærmere skildring af disse, skal det dog bemærkes, at kirken hører, om just ikke til de ældste, saa dog til de ældre, rimelig til Valdemarstiden. Dens første begyndelse har antagelig været bygget af kampesten, thi at kirken i sin nuværende skikkelse er bygget af flere Gange er øjensynligt, thi endnu bestaar korets vægge tildels af kampesten. Det er kjedeligt, man ved saa lidt om de fleste af de gamle kirkers oprindelse.

I sidste halvdel af det 15de aarhundrede eller begyndelsen af det 16de aarhundrede er kirkens piller og hvælvinger rimeligvis byggede, saa kirken fra at være fladloftet er bleven hvælvet. Dette kan man slutte af, at Jens Iversen Langes (biskop i Aarhus, † 1482) vaabenskjold findes i kirken tilligemed aastallet 1515. Skal man tale om kalkmaleriernes betydning, maa det ærligt

indrømmes, at det er disse nævnte 2 ting, der giver dem værdi, thi som man skrev fra nationalmusæet: »Daterede kalkmalerier fremkomme saa sjældent, at hvert enkelt nyt fund har værdi«. Om biskop Lange af Aarhus ved man, at han forskjønnede og udvidede Aarhus domkirke, og at han tog sig af forskjønnelsen af hans stifts kirker. Naar hans vaabenskjold med 3 roser findes i As kirke, som for Ex. ogsaa i Hedensted kirke, ligger det nær at antage, at hvælvingernes opførelse i det mindste er begyndt, mens han var biskop, og at man til 1515 har været færdig med ogsaa at dekorere de opførte hvælvinger, da aastallet findes paa en hvælvingkappe i den da rimeligvis sidste hvælving i kirkeskibet. Bogstaverne, hvormed aastallet er skrevet, er behandlet meget skødesløst, saa der var maaske en mulighed for, at det blot var en haandværkerprøve, som skulde have været kalket over igjen, men da kalkmalerierne i det hele ikke er af videre kunstnerisk værdi, ligger det nærmere at antage, at det alt sammen er malet op for at bryde de store flader, og at man ikke har taget saa meget hensyn til, om det blev saa smukt udført. Vedkommende maler har maaske hørt til de ringere af sit slags, der ikke har mægtet at binde an med saa store arbejder, eller midlerne, der maatte anvendes, har maaske været begrænsede. Om alt kan man kun gøre sig gisninger, men jeg synes det rimeligt, at hvad der findes i kirken af kalkmalerier er malet for at pynte op eller forskjøne, eller hvordan man nu har tænkt sig det den gang. — Som kalkmalerierne nu findes i As kirke, er jeg meget glad ved dem. For mig forskjøner de kirken, selv om jeg godt kan indse, de er uden synderlig værdi. De virker oplivende i det mindste paa mig, saa kirken i sin nuværende skikkelse for mig bliver et sted, hvorom jeg maa sige »her er godt at være«. Ja alene det at dvæle i rummet i stille

andagt eller givende sig hen i bøn eller lovsang maa uvilkaarligt virke paa et menneskes »bedre jeg«. Jeg har ogsaa paa fornemmelsen, at der er mange, der med mig er enige i, at kalkmalerierne forskjønne vor kirke.

Ville vi saa nærmere skildre malerierne, bliver det bedst at gaa frem fra en ende, og derfor begynde med koret og saa fortsætte med første, anden og tredje hvælving i kirkeskibet, indtil den sluttes af med fjerde hvælving, som er noget for sig selv, da den er kommen til paa et senere tidspunkt, hvad baade fremgaar af en gavlmur, der er gennembrudt, og af, at hvælvingens ribber ikke gaar ud fra eller hvile paa piller, men derimod paa selve muren, og endelig af, at kalkmalerierne er en tarvelig efterligning af dem i den øvrige kirke. -- Kirken ligger øst-vest, som kirker i almindelighed, hvorfor jeg i det følgende vil benytte mig af verdenshjørnerne i stedet for højre og venstre.

Koret: Dette er meget sparsomt dekoreret, men hvad der er, findes at være kønt og stilfuldt, nemlig i østre hvælvingkappe biskop Jens Iversen Langes foran nævnte vaabenmærke, et liggende trekantet skjold med 3 roser og et lille bomærke. Ved siden heraf til nord ser vi en stiliseret lilje. Den staar temmelig umotiveret, mente nationalmusæets sagkyndige udsending; men naar det i Traps Danmark hedder: »Efter Axel Kalv var flere familier lodtagne i Palsgaard, blandt hvilke de vigtigste var Galterne og Rosenkrandserne«, var det saa helt urimeligt, at liljen ogsaa mulig kunde forestille et vaabenskjold, naar man husker, at det var i disse aar, malerierne maa være maalede, nemlig i slutningen af det 15de eller i begyndelsen af det 16de aarhundrede. Foruden dette findes endnu kun en simpel figur bestaaende af nogle røde streger, hvor hvælvingens ribber skære hinanden.

1ste hvælving i skibet: Her som i 2den og 3die hvælving bliver ribbernes dekoration den væsentligste og er ganske simpel, bestaar af pilefigurer, der vexle i farven, blaagraa og blegrøde, og forekomme paa ribbernes tre sider, uden at de dog naa hverandre, saa vi kunne ikke tale om zigzagbaand. I denne hvælving er der dog den forskjel fra de andre, at forneden og opad c. $\frac{1}{4}$ af ribben er figurene Rhomboider, der med hensyn til de nævnte farver skifte. — Over korbuen findes et ejendommeligt kors, malteserkorset. Paa den nordre kappe ser man et mindre af de saakaldte »indvielses-kors«. Endelig findes omkring de 4 huller, der er i hvælvingens 4 kapper til rummet bagved figurer, der kunne tænkes at være malede for ligesom at faa hullerne mindre synlige. Omkring de 2 huller, der er opad mod koret, ubestemmelige figurer, hvoraf det ene maaske skal ligne en krone, — om de 2, der viser nedad, figurer, der forestille hjortehoveder med takker.

2den hvælving: Ribberne som i første hvælving uden de rhomboide figurer. Derimod forefindes i denne hvælving en simpel, men køn bord over buen, der skiller første og anden hvælving, bestaaende af rhomboide figurer, vexlende i de alt tidligere omtalte farver. Paa østre kappe ser man et større og et mindre indvielses-kors, ligesom et lignende paa nordre kappe — dog dette kun optrukken med linjer, medens hine ere fyldte med de flere gange omtalte farver, at korset rigtig kan træde frem. Det mindre kors er fortegnet saaledes, at de to nederste farvede figurer komme til at ligge sammen, hvorved korset kun faar 3 arme. — I søndre side forneden omkring hullet i hvælvingen findes et oxhovede.

3die hvælving: Denne har i sin tid været den nederste, hvorfor ogsaa indgangen fra vaabenhuset i syd ligger her. Overfor indgangen paa nordre hvælving atter et

indvielseskors. Omkring de 2 huller, der viser nedad mod vest, henholdsvis et vædder- og bukkehoved, som omkring hullet opad paa nordre side et faarehoved.

Som en mærkværdighed ser vi her paa nordre kappe Æsops kjendte fabel om ræven og storken, der gjensidig har hinanden til selskab, fremstillet gjennem 3 figurer: i midten en krukke, omslynget som af en slange, og paa hver sin side en ræv og en stork, som maaske mere ligner en tran. Jeg har ladet mig fortælle, at denne fabel findes ofte fremstillet i gamle kalkmalerier. Meningen dermed har ingen forklaret mig. Frelseren taler til sine Disciple om, at de skulde være snilde som slanger og fromme som duer! — I fabelen fremstilles dog en vis snildhed, selv om den gaar ud over næsten. Storken under ikke sin gæst, ræven, noget, siden den byder madden i en langagtig krukke eller vase. Man har jo saa tit ironiseret over kirken, der tænkte paa sig selv. Kunde det ikke tænkes, at denne ironi havde faaet plads gennem denne fabel? — Mening maa der dog være i galskaben, skulde man synes!

Den eneste menneskelige figur blandt kalkmalerierne findes paa søndre hvælvingkappe — og er i højeste grad tarvelig, ligner meget et billede, som man tegner for smaabørn. Skikkelsen er mandlig med en spidshue paa hovedet og i haanden noget, som kan forestille en fakkell eller ketcher. Det kan se ud, som skikkelsen er udstyret med benskiner og brystharnisk, hvorfor jeg har tilladt mig at anse den for en »herold« i modsætning til en betragtning, som i menigheden gjorde sig gældende og til forargelse: at det var en mand med en klatteradask, der stod over indgangsdøren. — At anse ham for en herold, der lyser eller baner vej for sin herre, synes mig, giver god mening og forsoner en med den mildest talt tarvelige skikkelse. — I midterkappen

mod øst forneden til højre har vi saa maaske det mærkeligste af det hele, nemlig aarsangivelsen med bogstaver, og der staar efter nationalmuseets udtydning: Anno domini 1515. Hvad dette tal saa fortæller, kan jo være gjenstand for forskellige gisninger, men det fører da i det mindste tankerne tilbage til 1515, saa man ved ophold i kirken ligesom kommer til at færdes med mennesker, der levede for fire hundrede aar siden. Fortid og nutid mødes. Samtidig hermed kan omtales, hvad tidligere er forbigaaet, at der oppe i koret paa den nordøstlige pille fandtes en datering med nogle bogstaver i en skjoldlignende figur. Aarstallet er enten 1570 eller 1470. Det andet tal er utydeligt, hvorimod 1ste, 3die og 4de er meget tydelige. — Bogstaverne er K. R. V. og nedenunder K. B. Hvad disse bogstaver betyder, har man ikke spor af anelse om. I As kirke har man saaledes 3 dateringer: Jens Iversen Langes vaabenmærke, 1515 og 1570 eller 1470. — Hvorledes faa disse tal til at rime? Staar der 1470, kunde det saa ikke tænkes: Man er begyndt at restaurere kirken — faar hvælvinger bygget 1470 under biskop Lange — og arbejdet er saa fuldført 1515. Eller staar der 1570, betegner dette saa maaske, at kirken har gennemgaaet en restaurering ved denne tid. Dette kan maaske mere kvalificerede oplyse os om; nu har jeg givet mit bidrag til oplysning om kalkmalerierne i As kirke. — Dog endnu har jeg at tilføje, at i den 4de hvælving, som senere maa være bygget til ligesom taarnet, fandtes paa ribberne en efterligning af malerierne paa ribberne i de andre hvælvinger — men en daarlig efterligning, — figurerne paa de 3 sider mødes, saa det bliver zigzagbaand, og formerne er helier ej tilfredsstillende. Paa gavlen fandtes en geometrisk figur, som kunde synes at skulde være en efterligning af indvielseskorsene, men samtidig viser, at man ikke har

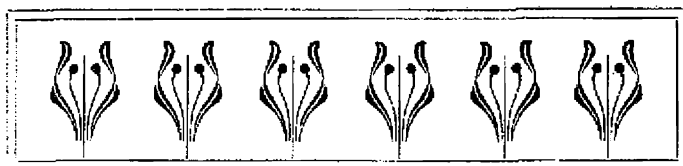
haft øje for korset. Til den anden side fandtes en slags vase, hvori staar en blomst. Denne figur ser ret dekorativ ud. — Hermed er nu nævnt, hvad der af kalkmalerier findes i As; dog fortjener maaske endnu at anføres, at der i 2den og 3die hvælving forskellige Steder findes en del mærker, som ere anbragte uden nogen orden hist og her, hvilke ere bleven forklarede som bomærker. Om denne forklaring er rigtig, indestaar jeg ikke for, men den kan muligen have en del sandsynlighed for sig, sammenlignet med bomærket i biskoppens vaaben. — Som uskjønt blev overkalket 2 sammenløbende parallelle linjer, der gik over korbuen og buerne til nord, syd og vest i første og over de 3 buer mod nord, syd og vest i 2den og alle 4 buer i 3die hvælving, ud fra hvis øverste linje udgik streger i form som hønsfødder.

Hvorvidt det var fejl, at disse streger ikke bibeholdtes, skal jeg ej dømme om, — men vare de bibeholdte, havde man bevaret mere samlet alt, hvad der var funden af gamle kalkmalerier, og jeg, antager ikke, at de simple streger havde fordærvet helhedsindtrykket. — Dog, hvad der er bevaret, lad os være glade for det. Og lad os paaskønne, at kirketiende-ejeren tog nationalmuseets henstilling selv at sørge for kalkmaleriernes bevarelse til følge.

As præstegaard, i Maj 1905.

Fra Almind.

Ved Filialbestyrer P. Eliassen, Kolding.

ALLEREDE for Navnets Skyld er Almind i høj Grad interessant. Byen har jo givet Navn til det gamle »Almind Syssel« og »Almind Herred«. En Høj sønden for Byen, »Sysselbjerg«, minder om hine Tider. Paa denne Høj skal der have været Tingsted. Generalstabskortet anbringer Navnet »Sysselbjerg« ved en Bakke mellem Almind og Møsvraa, men Egnens Folk holder paa, at dette er forkert, idet »Sysselbjerg« ligger sønden for Byen og vesten for den gamle Landevej, der som bekendt gik gennem Bramdrup og naaede Almind ved Præstegaarden.

Valdemar den andens Jordebog kalder Byen »Almundæ«, og Jacob Langebek mener^{*)}, at det kommer af »Alminding«. I Fortegnelsen over Ribe Stifts Kirker^{**)} omkring 1350 staves Navnet Almynd og Almind. Det er en senere Tid, der, ladende haant om gammel Sæd og Beboernes Udtale, har fundet paa at skrive »Alminde«.

^{*)} Script. R. D. VII 573.

^{**)} Ribe »Oldemoder 109.

Flere Gange har Almind været nævnt i Danmarks Krigshistorie. Første Gang var 1644 under Krigen med Sverig. I Januar Maaned havde Torstensions Tropper paa Koldingbjerget slaaet en dansk Rytterafdeling under Oberst Buchwald, og havde derefter været Herrer over Jylland. Men Rigsmarsken Anders Bilde gjorde 1. Maj (gl. Tid) et Strejftog og slog da paa Almind Mark de svenske Tropper. Om dette Slag ved Almind fortælles der i et samtidigt Flyveblad, der nu kun eksisterer i et enkelt Exemplar i det store kgl. Bibliothek*):

»Eftersom hans Excellenz, Velb. Anders Bilde, Danmarckis Rigens Marsch nu fuldkommeligen all Leiligheden omkring ved Kolding haffde udkundskabet oc forfaret, hafuer hand aff synderlige Forsictighed, for Raadsomt oc got anseet, en Parthie Folck at offuersende, deres Mact oc Mod, imod de Svenské der liggendis, at forsøge huorfor hand sielffer personlig d. 1. Maij med 900 Mand fra Fyn til Kolding er opgange, oc de Svenskes Infanteri der sammesteds**) uformodentlig ruineret, slaget oc offuer-rumplet, som bestod udi 4 Regimenter ohngefehr 1000 Mand, meste Parten aff dennem nedmaset, henved 100 Soldater, oc mange Høje Officerer som denne efterfølgende Designation oc Register videre udviser tagen tilfange«.

Der følger nu en Beskrivelse af, hvorledes Anders Bilde i Kolding lod ødelægge et Skib og en Mængde Baade, som Torstenson havde ladet bygge og samle »for dermed at bemægtige sig Danmarks Rige«. Det hedder derefter:

*) »Fuldkommen Sandferdig Relation Om det lykkelige Ofuerfald, som hans Excellenz, Velb. Andres Bilde Danmarckis Rigis Marsch oc Raad fra Fyn til Kolding udi Jylland den 1. Maij sidst forleden giort hafuer etc.: Præntet i Kiøbenhavn den 5. Maij Anno MDCXXXIV.

**) d. v. s. paa Almind Mark.

»Item hafuer hans Excell. udi samme lykkelige ofuerfald og Scharmytzel 5 af deris fornemste oc eldste Fahner som igaar Aftis, som vaar d. 4. Majj, blef her udi Kjøbenhafn indført oc straxen Hans Fürstl. Naade Printzen; samt nogle Brefue, hans Kongl. Mayst. tilskrefuen, ofuerlefueret oc til Hande stillet, oc er her udi Dag efter Høje Øfrigheds Befaling, for samme lykkelige Ofuerfald oc Seyrvinding, gjort almindelig Tacksigelse udi alle Kircker i Kjøbenhafuen. Gud bevare fremdelis naadelig voris Kjære Øfrighed, oc gifue os end ydermere lykkelige fremgang oc Seyrvinding ofuer alle vores Fiender oc Fredtzforstyrre, Amen, Amen.«

»Designation paa de fornemmeste oc Nafnkündigste som udi denne Scharmytzel er slaget oc taget tilfangen:

1 Offuerst Lytenant med 150 Mand, slagen. 1 Offuerste Vactmester vnder Offuer, Plastenbergs fangen. 2 Capiteiner vnder Offuerste Paich fangen. 5 Leutenanter. 3 Fendricher. 4 Regiments Quartirmeister. 4 Captainer . . . . .
4 Schorsianter. 2 Furierer. 2 Feldscherer. 2 Corporaler.
11 Gefreider. 1 Rytter. 2 Trommelslaer. 61 Soldater.
2 Quinder.«

Paa Almind Kirkegaard har der ind i det 19. Aarhundrede ligget en Høj, »Svenskhøjen«, der viste de faldne Svenskeres Grav. For ca. tredive Aar siden lod Kirkevægerne imidlertid Højen jævne for at skaffe mere Plads.

Endnu en Gang i samme Aarhundrede blev Almindegnen gæstet af Militær. Det var 1674, da Frederik V holdt en større militær Generalprøve, inden den skaanske Krig blev erklæret. Biskop Bircherod fortæller derom i sine Dagbøger*): »Den 11. Maj lod hans kgl. Majest. 1½ Mil fra Kolding en Feltiejr slaa for de forsamlede

*) Molbechs Udtog af Bircherods Dagbøger, Side 151.

Krigsfolk og dennem udi 5 Uger dagligen exocererede.« Den opførte Stjerneskindse blev gentagende stormet. Af Skandsen findes der — mellem Almind og Dons Mølle, nord for Møllevejen — betydelige Spor. Skandsen er afmærket paa Generalstabens Kort og ligeledes paa Kortet til Bechs Bog om Ryes Tilbagetog. Paa dette Tilbagetog forefaldt der 9. Maj en Træfning ved Almind, og endnu den Dag i Dag findes der af og til paa Markerne Minder derom i Form af Granater.

I Indberetningerne til Ole Worm i 1638 (trykte i Danske Samlinger, 2. Række IV, om Almind S. 83) omtaler Præsten Jens Hundevad to Slotte. Det ene menes at have ligget »tuers offuer for Kirchen i en schow paa et smuct Bierg, kaldis Kongens Holm« og det andet, Hr. Lendis Borg, skal have ligget i Dons Sø. Det er dog næppe muligt at finde paalidelige Optegnelser derom. Pastor Hundevads gør ikke noget synderligt sagkyndigt Indtryk. Paa Kongens Holm, en større Bakke i Almind-dalen, har man, fortæller gamle Folk, fundet store Grundsten.

I 1641 afhændede Frederik III ved et Mageskifte Almind By til St. Jørgens Hospital i Kolding. Det kgl. Brev herom er dateret København 27. Maj, og det hedder deri bl. a.:

«Vi Frederick søn Tredie Med Guds Naade Danmarckis, Norgis, Wendis etc. Giøre Alle vitterligt, att eftersom Vi Naadigst haffuer bekommet til Mage Laug en deel af Hospitalet Vdi Colding detz vnderliggende goedt, liggendis uden for Vildbanen, som til Cronens gjeld at affbetale er vdlagt . . . . da haffuer Vi for^a: Hospital igien til fyllist Vederlaug Naadigst vdlagt efterskrefne Vor oc Cronens gaarder oc godtz Liggendis vnder for^a: Coldinghuusz Lehn, Brusk her rit Almind Sogn og bye Lauridtz Pedersen,

skylder Aarligen 1 Ørt Rug, 1 Ørt biug, 2 tønder Malt, 1 Ørt Haffre, 1 fjerding Smør, et brendsviin; Lauritz Maesen skylder Aarligen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Biug, 2 tønder malt, 1 Ørte Haffre, 1 fjerding Smør, 1 brendsviin; Jens Gregersen skylder Aarligen 1 Ørte Rug, 1 Ørte biug, 2 tønder Malt, 1 Ørte Haffre, 1 fjerding Smør, et brendsviin; Olluf Sørensen skylder aarligen 1 Ørte Rug, 1 Ørte biug, 2 tønder Malt, 1 Ørte Haffre, 1 fjerding Smør, 1 brendsviin; Andersz Jensen Skylder Aarligen 1 Ørte Rug, 1 Ørte biug, 2 tønder Malt, 1 Ørte Haffre, 1 brendsviin, 1 fjerding Smør; Morten Jensen skylder Aarligen en Ørte Rug, 1 Ørte biug, 1 Ørte haffre, 2 tønder Malt, 1 fierding Smør, 1 brendsviin; Peder Jensen skylder Aarligen 1 Ørte Rug, 1 Ørte biug, 2 tønder Malt, 1 Ørte Haffre, 1 fierding Smør, 1 brendsviin; Peder Pedersen skylder Aarligen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Biug, 2 tønder Malt, 1 Ørte Haffre, 1 fierding Smør, 1 Brendsviin; Hans Nielsen skylder Aarligen 1 Ørte Rug, 1 Ørte biug, 2 tønder Malt, 1 Ørte Haffre, 1 fierding smør, 1 brendsviin; Hans Jensen skylder Aarligen 1 Ørte Rug, 1 Ørte biug, 2 tønder Malt, 1 Ørte Haffre, 2 fierding smør, 1 brendsviin; Olluf Povelsen skylder Aarligen 1 Ørte Rug, 1 Ørte biug, 2 tønder Malt, 1 Ørte Haffre, 1 fierding smør, 1 brendsviin; Hans Gregersen Huille skylder Aarligen 10 skilling 2 alb.*

St. Jørgens Hospital har ejet Almind By lige ind i det 19. Aarhundrede. Omkring 1800 blev Ejendomsforholdet kapitaliseret, og i Stedet for Naturalydelsen traadte en Rente. Efterhaanden har Gaardene saa købt sig fri, hovedsagelig efter Treaarskrigen.

Almind By var en af de sidste Byer i Herredet, der udskiftedes, nemlig i 1783. Til Sammenligning anføres

efter H. de Hoffmans Manuskript i det kgl. Bibliothek*), at de omliggende Byer udskiftedes: Viuf 1770, Dons, Vilstrup og Eltang 1772, V. Nebel 1774, Møsvraa 1774 og 81, Starup 1775, Bramdrup 1780 og Harte først 1788. Ved Udskiftningen var der til Almind By af Hartkorn 66 Td. 4 Sk. 2 Fdk. 2 Alb. fordelt paa 16 Gaardmænd og 8 Boelsmænd. Oprindelig var der 13 Gaarde.

Straks efter Udskiftningen blev en enkelt Gaard udflyttet, medens alle de andre laa samlede i Byen. Paa Almind Hede blev der bygget et Hus, der fik det passende Navn »Prøbérhuset«.

Ejendomsforholdet til Hospitalet, og sandsynligvis ogsaa den alvorlige Kvægpest i det 18. Aarhundrede har vel bidraget stærkt til at forhale Udskiftningen. I Almind rasede Kvægpesten haardt. Et Minde fra denne Tid har man i »Rakkerkulen« (nordvest for Almind i den sydlige Kant af Almind Dal). Her nedgravedes de døde Kreaturer.

Faa Aar efter Udskiftningen ramtes Almind By dog af en endnu større Prøvelse end Kvægsygen. Onsdag den 14. Juni 1786 morede nogle Drengene sig med at skyde med Nøglebøsse. Legen gik for sig hos en Snedker, der boede neden for Skolen i Nærheden af den nu forsvundne Smededam, og Resultatet af Legen var, at der gik Ild i nogle Høvlspaaner. I rivende Fart greb Ilden om sig, og snart stod ikke blot Huset, men en stor Del af Byen i Flamme. Der findes en meget interessant Sang om denne Brand. Forfatteren er Lærer Jacob Brøndum, der 1784 var kommen til Almind fra Aulum i Hammerum Herred. Sangen er trykt, men Exemplarer af den er saa yderst sjældne, at ialtfald enkelte Vers fortjener at optrykkes for ikke at gaa tabt.

*) Uldall, 192 Fol. En Afskrift deraf ejes af »V. A. hist. Samf.«

Sørge Betragtninger over den ulykkelige Ildsvaade, som skeede i Alminde Sogn og Bye Onsdagen den 14de Junii 1786. Sangviis forfattet med denne Begyndelse: O Herre! dine Domme etc. Eenfoldig componeret af den, som i al Nød og Fristelse søger sin Tilflugt til Gud. Jac. Broadum, Alminde Skole, den 15de Junii 1786.

Haderslev, trykt hos Hinrich Luckander.

Mel. Hiertelig mig nu længes.

O Herre! dine Domme		Du selv har os befalet:
Er vransagelig,	Rom. 11, 33.	Kald paa mig i din Nød,
Din Hielp du lader koume,		Og venligt til os tælt,
Og viiser naadelig		O milde Fader sød.
Mod dem, som ingen Fader		Med Løfte om din Naade,
Og Forsvar have maac,		Saa vi dig takke bør,
Du dennem ey forlader,	Joh. 14, 18.	Og prise overnaade,
Men troelig bi vil staae.		for alt det som du gjør.
Her lodst du dette kiende,		Thi det var dog en Lykke,
Som et Mirakel stoer,		At Herrens Tempel maae,
Din Magt er uden Ende,		Det allerbedste Stykke,
Naar Straffens Engel foer	2. Mos. B.	Dog uforandret staae,
Med Ildens Sværd omfaret	12, v. 13, 27.	Samt Skolen, hvor de Unge
Mit Hus og gik forbi,		Paa deres Børneviis,
Din Haand selv det bevarer	1. Mos. B. 32.	Skal røre deres Tunge,
Saa Israel blev frie.	v. 27, 28	Til Herrens Lov og Pris.
Saa Enkens Hus og flere,		Gid vi da ei forglemme,
Der ogsaa frelset blev;		De store med de Smaae,
Du selv det Tal formere,		At røre vores Stemme,
Som Æren dig tilskrev.		Alt hvad vi kan formaae,
At noget blev tilbage,		Til Herrens Lov og Ære,
Hvor: de huuses kan,		Hvor vi i Verden gaaer,
De ikke maae forsage,		Hans Navn velsignet være,
I den bedrøvet Stand.		I høye Himmel-Chor.

Byens Tildragelse.

See! om jeg skal opregne	Det ei en Time været,
Hvorledes det tilgik,	Fra Ilden der opkum,
Vil jeg sandfærdig tegne	Før det, som ej blev sparet,
Hvad Ende som det fik.	Var ganske styrtet om,
Byen blev lagt i Aske,	Og laae i Ild og Lue;
Den bedste største Part,	Det gyse kan i mig.
Med Taarer de sig vaske.	Enhver derfor maae grue,
Som huusvild bleve snart.	Lad det erindre dig.

O Almind! din Plage
 Er kommen af dig selv,
 Du ej paa Gud tør klage,
 Han vil os altid vel.
 Thi han en naadig Fader
 sig altid lader see,
 Afvender mange Skader,
 Som ellers kunde seee.

Tolv Gaarde var derinde
 Og femte Eiere.
 Den sextende vi finde
 Paa Marken, som kan see
 Den meget store Vaade,
 Og takke maa sin Gud,
 Som frelste ham i Naade,
 At han var flyttet ud.

Syv heele Gaarde brændte,
 Dertil et Cassebus,
 Hvor Ilden den optændte
 Med Bragen, Knaid og Suus,
 En Lade derforuden
 Ud af den ottende
 Af Ildens stærke Spruden
 Man maae i Aske see.

Den Dag, som dette skeede,
 Snart ingen var ved Sit,
 Men udi Skov og Heede,
 Omkring i Marken vidt,
 Hver ilede det meeste,
 At komme hastig hjem;
 Men da de kom de Fleeste,
 Brød Luen grusomt frem.

Derefter følger »Min egen Tildragelse og Bøn i Nødens Tid, paa den trange Vey, jeg med Angest maatte løbe, næsten en Miil«. Det fortælles, at Jacob Brøndum havde været i Brakker og var naaet Sletmadsbro, da Ilden opkom. De følgende 14 Vers er overvejende gudelige Betragtninger. Et enkelt af Versene, hvor han beder om, at hans Hus maa blive frelst, skal anføres:

Gud som i Ildens Stytte. 2. Mos. 14.
 For dine Børn vil gaac, v. 24.
 Du Jacobs Hus beskytte,
 Lad det omgierdet staae,
 Samt krone Enkers Boelig,
 Vor Hoved-Hjørnesteen.
 Lad dennem leve roelig,
 Foruden Bræk og Meen.

Assurance var den Gang ikke almindelig, saa en Brand betød ofte det samme som økonomisk Ødelæggelse i Bund og Grund. Anders Jessen paa Stagebjerggaard, der har været mig behjælpelig ved disse Optegnelser, har om Tiden efter Branden følgende Beretning:

Efter Branden drog en Del af de Brandlidte efter Tidens Skik ud og tiggede til »Braandstej«. Der var navnlig en Mand — Knud Rasmussen — som ved denne Lejlighed udviste mere end almindelig Udholdenhed. I flere Aar blev han ved at gaa »saa langt som Stakler gaar«. Naar han saa kom ind, og Folk spurgte ham: »Hvor er I fraa, mi' Faa'r?« svarede han altid: »A er saamænd fra Almind — Gud bejr et!«

Interessant er det at mærke, hvordan denne Talemaade har holdt sig til vore Dage. Navnlig i den rige Østeregn mellem Fredericia og Vejle hænder det ofte, naar en Mand fra Almind præsenterer sig, at Østboen først er lidt usikker, men pludselig lyser det op, og han udbryder: »No' — fra Almind Gud bejr et!«

Som det fremgaar af Sengen, skaanede Ilden baade den gamle, nu nedbrudte Kirke og Skolen. Den sidste var teglhængt. Et Udhus til Skolen reddedes ved vaade Lagener.

Jacob Brøndum maa være død i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede. Han døde efter et Fald ned fra en Stige op til Høloftet.

Hans Søn, Chr. Brøndum, blev meget navnkundig paa sin Egn som lægekyndig. »Den gamle Almind Degn«, som han endnu kaldes paa Egnen, var født 1775 og blev som ganske ung Hjælpelærer hos Faderen og 1802 dennes Efterfølger i Embedet. Han levede til 1841. Langvejs fra kom man dragende til Chr. Brøndum, men naturligvis saa Lægerne ikke venligt dertil. En Gang blev han for Kvaksalveri idømt en Bøde af 20 Daler. Men saa indtraf et Tilfælde, der ganske forandrede Stillingen. Der fortælles nemlig:

Amtmand H. G. Treschow (i Vejle 1819—1826) var engang i Besøg hos Præsten i Starup, og her kom Sønnen ved Leg tilskade paa en Arm (eller et Ben) og

maatte lægges til Sengs, hvorefter der blev hentet Læge fra Vejle. Efter at denne havde tilset Drengen og atter var rejst, blev Smerterne værre, hvorpaa der paa Foranstaltning af Præstekonen og med Billigelse af Amtmandinden, der var bleven for at pleje Sønnen, blev sendt Bud efter »Almind Degn«. Under hans kyndige Haand stillede Smerterne straks.

Den Vejle Læge vedblev dog fremdeles at tilse Patientten, men efterfulgtes hver Gang (i Smug) af Chr. Brøndum.

Da Drengen saa blev rask, og Amtmanden kom for at hente ham, sagde Præstens Kone: »Ja ved De nu, hvem der har kureret Deres Søn, Hr. Amtmand?« — Ja, det havde jo da Dr. N. N. — »Nej, det har saamænd »Almind Degn«!»

Amtmanden summede lidt paa dette her, som jo var noget ved Siden af det lovlige; men der var jo to mod en, og det blev siden tilkendegivet Degnen, at han kunde vente at faa bevilget et Andragende om Lov til at praktisere paa Landet, men ikke i Købstæderne.

Chr. Brøndum var en ganske udmærket Fortæller. Ved Bondegilderne kunde han sidde ved en Kaffepuns i Timevis — han drak aldrig for meget — og fortælle, og naar han saa ikke »kunde« flere Historier, digtede han nogle selv.

»Almind Degn« var en dygtig Renbrudslæge, men kunde ligesom Degnen i »Æ Bindstov«, meget mere end det, og naar de haandgribelige Lægemedler ikke slog til, kunde han jo ogsaa nok benytte »Sympati-Kunster«. Saaledes var der en ung Karl i Dons, der undertiden led af pludselig og meget voldsom Næseblodning. Naar det kom paa, maatte en Rytter i Firspring om til Degnen, og saasart han var der, standsede Blodet(!). Siden aabenbarede Brøndum Hemmeligheden for

er Slægtning af Karlen, og derefter kunde Folkene selv høre Sagen.

Flere af Chr. Brøndums Børn arvede Faderens Lægekundskab, saaledes Sønnen Jacob, f. 1817, d. 1901, og Datteren Ane Marie, f. 1805, bosat paa Nebel Mark, 1874 flyttet til Odense, hvor hun er død. En af Chr. Brøndums Børn, Jørgen Peter Brøndum lever endnu, i St. Jørgens Hospital i Kolding, ca. 81 Aar gl. Et Par andre Sønner lever paa Fyn som pensionerede Lærere. Slægten er forøvrigt stærkt udbredt og er ved Indgiftc knyttet til flere Familier.

Om Jacob Brøndum fortælles:

Kort efter 3-Aars Krigen bistod han tilfældigvis en Læge ved et meget alvorligt Ulykkestilfælde. Efter at Forbindingen var tilendebragt, sagde Lægen: »De har megen Øvelse! Har De været paa Lazaret i Krigens Tid?» — J. Br., der ikke turde røbe sig, svarede, at det havde han ikke, men derimod ved en enkelt Lejlighed været med til noget lignende. »Ja, men det er jo virkelig ganske mærkværdigt!» udbrød derefter Lægen.

En Mand fra Østeregnen havde haft et Uheld med en Skulder og søgt Jac. Br., som efter at han havde tilset ham paalagde ham at holde sig i Ro en vis længere Tid. Efter nogen Tids Forløb tyktes Manden imidlertid, at det trak vel længe ud og drog derfor hen til en bekjendt og meget anerkjendt Specialist. Efter at denne havde undersøgt ham, sagde han: »Hvem er Deres Læge?» — Nu vilde Manden ikke nævne J. B. og sagde derfor at det var Dr. N. i X. »Ser vi det!» sagde derefter Specialisten — »det er han s'gu kommen godt fra! Reis De kun hjem min gode Mand og gjør som Deres Læge har sagt, De fejler ikke andet, end hvad Tiden vil rette.«

Det i Sangen omtalte »Casschus« er nu ikke mere til. Derimod er der de saakaldte Kassehuslodder, der til Almind Mortensgilde svarer en bestemt aarlig Afgift, ialt ca. 12 Kr. Paa dette Mortensgilde ordnes der forskellige Fællesanliggender. Sognet har flere Moser, hvoraf nogle dog er tildels opspiste, saaledes Kluntmose, Elbæk-mose og Hessel-mose (i gammel Tid har der ogsaa ligget en Mose i Almind By). De fleste af Almind Moser ligger endnu i et Slags Fællesskab. Ifølge Foreningen af 1845 — gældende for 500 Aar — har dog nu hver Mand sine Skifter afgrænsede til frit Brug, og Ejerne af bestemte Matrikelnumre afholder saa paa Foreningernes Vegne Udgifterne ved hver af Moserne, samt forestaar disses Pasning med Afranding o. l. Alt dette ordnes ved Mortensgildet, hvis vigtigste Person er Oldermanden.

Stillingen som Oldermand er særdeles betydelig. Foruden at give vægtige Bidrag til Underholdningen er det bl. a. navnlig hans Hverv at »indsætte« nye Mænd, samt faa fastslaaet, hvor Gildet skal være næste Aar. Oprindeligt paahvilte Bestillingen Byens Snefoged, men i den sidste Menneskealder var Indehaveren en af Byens mest ejendommelige Mænd, Husmand Zakarias Christensen, en ualmindelig god Fortæller og ret en Type paa den gamle Tid. Gildets Glanspunkt var, naar han ved den 3die »Omgang« stod op, hævdede sit Glas og satte en ny Mand ind med følgende Tale:

»Nu sætter a Dig saa, N. N., ind i vort Lav. Agtet og æret skal Du være iblandt os. Du kan gøre og lade akkurat som Du vil. Ordet staa Dig frit til enhver Tid, helst naar der er ingen af vi andre, der vil have det, men Du skal selv staa til Ansvar for, hvad Du siger.«

Et Par Aar før sin Død udpegede han sin Eftermand til Bestillingen.

Paa den gamles Grav ligger nu en Marmorplade med Indskrift:

Zakarias Christensen Grøn
Mortens-Gildets Oldermand
*1817 † 1901.

Sat af Gildesbrødrene.

Ved Indsættelsen skulde en Gaardmand tidligere give en Kande og Husmændene en Pot Brændevin, men nu gaar det ikke efter den Regel mere. En Gaardmand betaler nu en Krone og en Husmand 50 Øre. Brændevinsdrikingen forsvinder mere og mere, og mange er Afholdsmænd. Der holdes saaledes heller ikke længere strængt over, at kun Jordejere deltage i Gildet.

Almind Sogn var gennem Aarhundreder knyttet til Kolding som Anneks, medens det nuværende Anneks Viuf hørte sammen med Herslev. Skøndt Almind ikke før 1859 havde egen Præst, manglede det dog ikke en Præstegaard, Anneksgaarden, hvis Hovedlod nu ejes af H. P. Povisen. Om denne Gaard findes der en kongelig Skrivelse, dateret 22. Marts 1558 og skrevet til Lensmand paa Koldinghus, Jørgen Rosenkrands, der opfordres til at udlægge til M. Niels Kapellan i Kolding en Præstegaard i Almind, som beboes af Niels Larsen og har ligget til Skrivervend paa Slottet. I 1771 fik Biskop Bloch og Stiftsbefalingsmand Levetzau Bevilling paa mod nærmere Approbation ved Auktion at bortsælge Gaarden, saaledes at Renterne af Summen blev givet til Vederlag for den Landgæld. Gaarden var ansat for. Gaarden blev saa samme Aar købt af Henrik Mortensen af Starup Grunden til, at Anneksgaarden netop paa dette Tidspunkt blev solgt, var uden Tvivl den, at Gaarden brændte 1770. Gaardens Hartkorn var den Gang 5 Tdr. 2 Skpr.,

hvoraf Landgælden, som aarlig burde svares, var i Henseende til de tre Tienders Frihed: 14 Skpr. Rug, 16 Skpr. Byg, 14 Skpr. Havre, 1 Skp. Boghvedegryn, 2 Lispund Smør og to Slettedaler i Penge.

Men endnu længe efter Præstegaardens Salg vedblev den uheldige Forbindelse mellem Kapellaniet i Kolding og Almind. Pastor Garnæs (Præst i Almind 1804—1813, derefter Sognepræst i Kolding) skriver derom i 1813: »Den Tyngsel, der hviler paa Almind Sogn, at hente sin Præst saa langt borte, har givet og vil give Anledning til Uoverensstemmelser, der kun kan jævnes og afværges ved Opofrelse og det fredeligste Sind hos Præsten«. Almind Menighed udmærker sig — skriver han — fremfor mange andre Landsbymenigheder i flere Henseender, særdeles for en god Stemning for Ungdommens sande Dannelse og Oplysning. Derfor beklager han dobbelt, at han selv ingen Befordring kunde holde og derved ingen Adgang havde til Sognet, undtagen naar han hentedes paa Søn- og Helligdage og ved overordentlige Lejligheder.

Den uheldige Ordning vedvarede, som ovenfor nævnt, til 1859.

Nu er der et meget venskabeligt Forhold mellem Viuf og Almind. i gamle Dage var det ikke al Tid saa godt. Det gav sig navnlig tilkende, naar Ungdommen kom sammen, men kunde ogsaa nok spores mellem Mændene. Da saa Sognene i 1859 skulde være ét Pastorat, anstrængte enhver af Byerne sig for at faa Præsten boende hos sig, og i Almind gik man rundt og samlede Underskrifter med dette Maal for Øje. Nu var der i Møsvraa en større Gaardmand, født i Sønderjylland, en noget ejendommelig, udpræget Personlighed og ret selvstændig Mand, som Bønderne i Møsvraa frygtede, det vilde knibe at faa med. Det blev da overdraget til Jes Jessen fra

Stagebjerggaard at tale til »gamle Just«, som han mest kaldtes, og de to traf saa sammen en Dag i Borchs Gaard i Kolding. Der udviklede sig følgende Ordskifte:

J. J.: »Ja, I ved jo nok, vi haar den hjæe List, den vild' vi jo gjaen ha Jer te' og skriv under.«

Just: »De' vil æ misæl it ha' en Smul mæ aa gjør'; di Præest og Dien æ di støest Kjæltringer, der ka go o æ Jurd.«

J. J.: »Ja, de ved a nok, men a ska' sej Jer jen Ting, Just, desomensinnesti vi ett for ham, saa taar di ham sgu i Vyv.«

Just: »Ja, de er en anden Sag — skriv! skriv!«

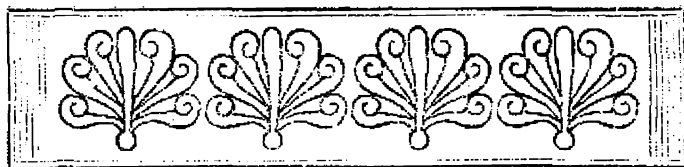

En Markedsrejse i gamle Dage.

Chr. P. Duus i Dallover fortæller, at da han var 15 Aar gl., boede hans Forældre paa Kurvehøjgaard. Hans Fader var den Gang syg og sengeliggende, hvad han var i flere Aar, før han døde. saa Christen kom i en ung Alder til at køre og tage sig af Sagerne. I 1843 kørte han for Hans Amhede og Skræder Peder. Peder var ikke Skræder af Profession, hans Fader havde været det, men havde til den Tid en af Gaardene i Røgbjærg. Christen kørte for dem til St. Hans Marked i Odense med et Læs Limer, Revlingriskoste. Det var et stort Læs, de havde baade Reb og Læssetræ paa. Turen varede 8 Dage. De kørte hjemmefra Søndag Aften og kom ikke hjem igen før Mandag en Uge efter. Mad havde de med hjemmefra, saa de tog ikke meget ind i Kroer og gav Penge ud. Hans og Peder var hjemmehørende i hver sin Gaard i Kolonien, hvilke Gaarde de med Tiden bleve Ejere af. De opnaaede at blive velstaaende Mænd med Penge paa Rente; men de forstod ogsaa fra deres unge Tid af at tage al Ting i Agt. Paa denne Markedstur tog de det ogsaa sparsommeligt. En enkelt Gang var de inde i en Kro og fik Kaffe; men deres Kusk, Christen, spenderede de ikke Kaffe paa. De blev sat over Lillebelt med Færge fra Snoghøj til Middelfart. Paa Fyn blev det galt, for der var der Bomme paa Landevejene, hvor der skulde betales Bompengene. Hvem skulde nu betale Bompengene, Kusken eller de to han kørte for? Efter nogen Forhandling bleve de enige om at skiftes til at betale Bompengene alle tre. Christen Duus tog det ogsaa sparsommeligt paa Turen. Da han havde faaet Vognen med Kostene til Odense, fik han Hestene uden for Byen til en Bonde, hvor han kunde have dem billigere end inde i Byen. Selv hjalp han til ved Arbejdet hos Manden og tjente de Penge, han gav ud paa Turen. Fire Specier var den akkorderede Betaling, og disse Penge havde han i Behold, da han kom hjem; men da han kørte ind i Gaarden hjemme, søllede Følgene af det ene Forhjul. Han har maaske da ret kørt til, for at vise, at han var en Karl. Det fik han dog ogsaa senere Lov til at vise i Trearskrigen, da han maatte med det sidste Aar. Den 16. Februar 1850 havde Kristen Duus og hans Hustru, Maren, Bryllup. Dagen efter rejste Christen til København for at melde sig til Seidat.

Der var af Folk i Sognet tænkt paa, at der skulde have været lidt Festlighed i Anledning af de gamles Guldbryllop og der blev samlet Penge ind til en Gave. Men paa Bryllupsdagen blev det saa voldsomt en Snestorm, at det var ikke muligt for Folk at komme frem.

Fr. Bennetsee, Frederikshaab.

Den jydskes Slavekrigs Begyndelse.

Al Cand. mag. S. Hansen i Vejle.

DET er bekjendt nok, hvorledes de sidste Dage i Marts 1848 det Rygte pludselig som en Løbeild fløj ud over næsten hele Jylland, at de rensborgske Slaver (Tugthausfanger) vare blevne løsladte af Oprørerne, og at de nu i et Antal af 600 eller flere drog plyndrende og brændende op gjennem Landet. Rygtet blev den Gang troet af næsten alle. Den, som tvivlede, udsatte sig stærkt for at blive anset for Landsforræder. Man var i det hele ret tilbøjelig til at se eller i det mindste befrygte Landsforrædere alle Vegne. I utrolig kort Tid kaldte Rygtet næsten hele den voxne mandlige Befolkning*) under Vaaben, — hvis man tør bruge Ordet »Vaaben« om de mærkelige Redskaber — hjemmelavede Spyd, skaftsatte Høleer, Øxor, lange Brodknive o. s. v. —

*) Et Sted oppe i Jylland modte ogsaa en betærbet Kvinde mellem Kriegerne. Hun var »Stillingsmand« for en mindre modig Gaardmand. »De va den Gaang, a va Krigskaal ve a Gierhus« plejede hun senere at sige. (Vejle Amts Folkeblad den 29. Jan. 1883).

hvormed denne Krigerskare var udrustet. Af virkelige Skydevaaben fandtes kun meget faa; nogle af disse var tilmed ret mangelfulde for ikke at sige helt ubrugelige. Men Krigerne var modige. Den rette patriotiske Aand besjælede alle.

Heldigvis blev der ikke Brug for disse væbnede Skarer. Rygtet om de fremrykkende Slaver viste sig at være et Fantasifoster. Men i Aarhundreder har Jyllands Befolkning næppe nogensinde gennemlevet saa bevægede Dage, som da »Slavekrigen« rasede i Slutningen af Marts 1848.

Mange Smaabidrag — personlige Erindringer — til denne »Krig«s Historie ere efterhaanden fremkomne i Aviser og Tidsskrifter, og flere ville sandsynligvis komme, da der jo endnu lever mange, for hvem hine Dage vare de mest bevægede i deres Liv. Ogsaa sammenhængende Skildringer af den hele Krig findes^{*)}. Dog er det aldrig lykkedes at faa Klarhed over Krigens Oprindelse. Hvordan opstod Rygtet om de 600 rensborgske Slaver? Det er en gammel Tradition, at det opstod i Vejle-Egnen. Lønborg Friis har imidlertid godtgjort, at der den 24de Marts i Egnen mellem Haderslev og Kolding gik Rygte om, at tyske Friskarer, bestaaende af al Slags sammenløbet Pak, nærmede sig. Dette Rygte fremkaldte dog ingen Panik, og da 12te Bataillon fra Fredericia den 26de Marts drog ind i Kolding, nærrede ingen mere nogen Frygt for »Slaverne«^{**)}. Hvad var da Grunden

*) Af Overbibliotekar Chr. Braun i Tidsskriftet »Museum« 1897 og af Dr. Chr. V. Christensen i Tidsskriftet »Jylland« 1892; desuden en Bog af Tandlæge Lønborg Friis: Den jydsk Slavekrig, 1898.

***) Lønborg Friis: Den jydsk Slavekrig S. 149 ff. — Et Rygte om Marodører i Hertugdømmerne var ogsaa den 24de Marts kommet til Randers (se Chr. V. Christensens Artikel i »Jylland« 1892, S. 364).

til, at dette Rygte Onsdag den 29de Marts om Morgenen tog Fart vest for Vejle, fremkalder Panik og i Løbet af mindre end 3 Døgn kalder Jyderne under Vaaben lige til Skagen?

Her er et Punkt i Slavekrigens Historie, tilmed et meget betydningsfuldt Punkt, som hidtil ikke er oplyst. Det er for at kaste nyt Lys over dette Punkt, at efterfølgende fremkommer, samt for at meddele nogle efterladte Optegnelse af daværende Lærer Smith i Vonge, senere i Hoyer*), hvorved der tillige bliver Lejlighed til at meddele rigtigere Oplysninger end tidligere om Tabet af Menneskeliv i Slavekrigen.

For at forstaa tilfulde, hvorledes Rygtet om de løsladte og fremrykkende Slaver i den Grad kunde sætte hele Jylland paa den anden Ende, maa man først og fremmest huske, at der den Gang hverken fandtes Jernbaner eller Telegrafledninger og endnu langt mindre Telefoner. Et raskt fremadgående Rygte, som havde faaet nogle Timers Forspring, kunde derfor ikke indhentes og standses, før det stødte paa uoverstigelige Hindringer eller døde hen af sig selv. Dernæst maa man huske paa, i hvilken forbausende høj Grad Jordbunden var forberedt til Modtagelse af et saadant Rygte. Selv om vi se helt bort fra de talrige og betydningsfulde Efterretninger, som dels fra vor egen Hovedstad dels fra alle Kanter af Udlandet i de sidste 2 Maaneder vare strømmede hen over Landet, saa maatte de Efterretninger og mere eller mindre sande eller usande Rygter, som i den sidste halve Snes Dage før den 29de Marts

*) Den Del af Lærer Smith's Optegnelser, som angaar Slavekrigen, er skrevet den 25de, 26de og 29de Jan. 1883, da han som pensioneret Lærer boede i Vejle. Optegnelserne tilhøre nu hans Datter Fru Marie Asmussen (Enke efter Kjøbmand P. Asmussen) i Vejle. Slavekrigsstykket offentliggjøres her med hendes Tilladelse.

vare væltede ind over Jylland fra Rensborg og Kiel, Oprørets Udbrud og den derpaa følgende hurtige Udskrivning af Tropper, være nok til at bringe Stemningen paa Kogepunktet. Hertil kom saa, at Embedsmændene mange Steder i Jylland kaldte Befolkningen sammen til Møder dels for at opfordre til Offervillighed for Fædrelandets Sag, dels for at anbefale Indøvelse i Vaabenbrug og patrouillerende Nattevagter. Dette sidste stod aabenbart i Forbindelse med de nævnte Rygter om tyske Friskarer, Marodører, Slaver eller hvad man nu kaldte dem. Man frygtede for, at disse i Smaaafdelinger eller enkeltvis skulde snige sig ind i Landet og volde Ulykker ved Spionering og Brandstiftelser.

Et saadant Møde holdtes den 28nde Marts i Jelling. Om dette siger Lærer Smith i sine Optegnelser, at det var »sammenkaldt af Herredsfoged Stockfleth^{*)}, Pastor H. Sveistrup^{**)} og andre danske Mænd i Omegnen, og der lød glødende Ord om, at hver dansk Mand skulde være paa sin Post, og der lød saadanne Ord som: Kan man skyde en Ræv, saa kan man og skyde en Tysker!« Det vides ad anden Vej, at Herredsfogden paa dette Møde opfordrede Befolkningen til at holde Vagt.

Saa er det den følgende Formiddag, den berømte »Slave-Onsdag« den 29nde Marts 1848, at den Efterretning pludselig slaar ned som et Lyn i let fængeligt Materiale: 600 rensborgsske Slaver og tyske Røvere ere i Anmarsch. De ligge i Kjeldkjær Skov! Manden, som bragte den fra Ollerup, nordligst i Bredsten Sogn, til Vejle og sagtens udsprede den undervejs, var Fæstehusmand Lars Jensen fra Faarupgaards Mark. Han var en ældre Mand, som i over 30 Aar dels havde tjent,

*) William Walcker Stoskfleth var Herredsfoged i Nørvang og Tørrild Herreder fra ²⁰/₁₂ 1845.

***) Hans Sveistrup var Præst i Nørup 1840-1861.

dels gjort Hovarbejde for Proprietær Kirstein paa Faarupgaard*). Om Morgenen den 29de Marts omtrent Kl. 9 red han fra Gaarden for at føre Kirsteins Lansenerhest til Kolding, hvor den skulde møde ved Regimentet. Paa Ollerup Mark mødte han Bolsmand Søren Sørensen fra Ollerup og indlod sig i Samtale med ham. Af ham fik Lars Jensen at vide, at der laa 400 Røvere ved Kjeldkjær; det var nylig blevet meldt ved Bud; nu var Søren Sørensen paa Vej til sin Broder for at hente et Gøvær. Saa red Lars Jensen hen til Niels Knudsen i Ollerup, af hvem han fik Efterretningen bekræftet; et ridende Bud — som Lars Jensen selv havde set, men ikke talt med — havde nylig bragt Efterretningen. Under saadanne Forhold var det haabløst for Lars Jensen at tænke paa at naa frem til Kolding; Vejen førte jo forbi Kjeldkjær midt gjennem det tyske Røverpak. Han vendte derfor om og red skynsomst tilbage til Faarupgaard. Undervejs fik han yderligere Efterretningen bekræftet af en bondeklædt Mand ved Faarup Mølle. Denne sagde, at Røvernes Tal var 603. Da Lars Jensen var kommen hjem, fortalte han Jomfruen paa Gaarden, hvad han havde hørt. Hun paalagde ham at ride til Vejle for at bringe Efterretningen til Proprietær Kirstein, som var inde i Byen den Dag. Han tog en hurtigløbende Hest og red alt hvad Hesten kunde strække gjennem Hovs Sogn til Vejle, sandsynligvis udsprende Efterretningen undervejs. Galoperede op ad Vejle Gade udraabte han den frygtelige Efterretning og tabte sin Hovedbedækning i Farten. Dernæst meldte han Sagen

*) Det er altsaa urigtigt, naar L. Kragballe i »Gamle Mindre« S. 72 siger, at Efterretningen bragtes vestfra af en 15—16aarig Dreng. At Lars Jensen kom barkovedet, er derimod rigtigt nok. Hans Forklaring til Vejle Politirets Forhørsprotokol er aftrykt i Lønborg Friises Bog S. 152 ff. Derfra er ovenstaaende taget.

til Herredsfogden, som strax sendte ham sydpaa for at indhente Vejle Borgervæbning og frivillige Korps, som paa Vogne vare paa Vej til Kolding.

Hermed var Slavekrigens Brand tændt langs hele Vejledalens Nordside, og den greb om sig med forbausende Hurtighed. Nærmere ved Vejle var den, som vi snart skulle se, aabenbart tændt et Par Timer tidligere.

Hvem udkastede den første Gnist? Den udkastedes, da man nede i Sønderjylland fortalte, at der i Holsten samledes Friskarer, bestaaende af al Slags Pak, Tugthusfanger og lignende, mener Lønborg Friis. Aa ja! Betegnelsen »rensborgske Slaver« stammer jo nok fra disse Rygter. Men disse vare flere Dage gamle, ja vare allerede den 24nde Marts naaede til Randers uden at fremkalde nogen Panik. Hvad var det, som den 29nde Marts om Morgenen fremkaldte det Rygte i Bredsten Sogns nordlige Del (Ollerup), at Slaverne laa i Sognets sydlige Del (Kjeldkjær)? Dette Spørgsmaal er hidtil ikke opklaret. Hvem var den ukjendte Rytter, som bragte Efterretningen til Ollerup? Vi maa formode, at han er kommen sydfra, siden han kan fortælle, at der ligger Slaver ved Kjeldkjær. Han kan paa den anden Side ikke være komme ret langt sydfra; thi saa maatte han vide, at Efterretningen var falsk, da Kjeldkjær kun ligger en god halv Mil syd for Ollerup. Eller har han selv lavet Historien for at skræmme Ollerupmændene? Vi skulle snart se, hvordan det formodentlig forholder sig med ham og samtidig faa mere Klarhed over Slavekrigens Oprindelse.

Det fremgaar af »Vejle Amts Avis« for 30te Marts 1848, sammenholdt med det samme Dag afholdte Forhør over Budbringeren Lars Jensen fra Faarupgaard*), at Major Trepka ved 13de Bataillon havde sendt An-

*) Lønborg Friises Bog S. 146 og 153.

modning til Borgerkaptajn Kjær i Vejle om at lade Byens Borgervæbning drage til Kolding. En lignende Anmodning maa være bleven sendt til Horsens, fra hvilken By det borgerlige Jægerkorps og c. 100 Frivillige indfandt sig i Vejle, hvor de standsedes af Slavekrigen. Grunden til Majorens Anmodning var nok den, at den i Kolding samlede Del af Hæren afmarcherede sydpaa Natten mellem 28nde og 29nde Marts med Undtagelse af Overkommandoen. De tilkaldte Hjælpeandskaber skulde da midlertidig bevogte Grænsen, sagtens for at ikke Dele af de Friskarer, om hvilke Rygterne havde fortalt, skulde gaa over Grænsen i Ryggen paa de bortdragende Tropper*). Det er ikke lykkedes at finde noget Exemplar af Major Trepkas Opfordring. Dens Ordlyd kjendes altsaa foreløbig ikke. Men det maa antages, at den ogsaa er udgaaet til Landjurisdiktionerne. Forsaavidt der altsaa den 29nde Marts har været nogen Bevægelse sydpaa af bevæbnet Mandskab fra Herrederne syd for Vejedalen, maa det staa i Forbindelse med Trepkas Opfordring. Herom er dog intet hidtil med fuld Sikkerhed kommet Forfatteren af nærværende Artikel for Øre eller Øje**). Den Panik, som samme Dag (29nde Marts) fra Rødding i Sønderjylland forplantede sig over Nabosognet Hjerting til Ribe for saa at dø hen***), er vist et isoleret Fænomen uden Forbindelse med den øvrige jydsk Slavekrig.

Major Trepkas Skrivelse maa være kommen til Vejle tidlig om Morgenen den 29nde Marts. Hvis den ogsaa er sendt til Landjurisdiktionerne, maa Herredsfoged Stock-

*) Lønborg Friis's Bog S. 151 f.

***) Lønborg Friis siger (S. 158), at de nærmeste Sogne syd for Vejedalen alarmeredes nordfra, nemlig da Lars Jensen hentede Vejle Borgervæbning tilbage.

****) Chr. V. Christensens Artikel S. 365.

fleth i Vejle ogsaa havde faaet et Exemplar, men det findes ikke nu i Herredsarkivet. Herredsfogden paatog sig i alt Fald at skaffe Mandskab fra Tørrild Herred til Kolding, og han udsendte en Skrivelse, som nok var i Stand til at gjøre Landbefolkning vaagen, hvis Mødet i Jelling den foregaaende Dag ikke allerede havde været i Stand dertil. Herredsfogdens Skrivelse er endnu opbevaret i det Exemplar, som sendtes til Gadbjerg. Det er selvfølgeligt, at i det mindste de nærmere ved Vejle liggende Sogne maa have faaet tilsvarende Skrivelser, altsaa ogsaa Hover, Skibet og Bredsten Sogne. Muligvis ere ogsaa Skrivelse til de nærmeste Sogne i Nørvang Herred; men herom forlyder intet. Skrivelsen lyder saaledes:

»Igaar lovede I at offre Liv og Blod for Kongen og Fædrelandet. Idag er denne Eders Hjælp allerede fornøden. Vore brave Tropper kunne først imorgen være i Fredericia.

Men da Colding trues er det fornødent at enhver vaaben-dygtig Mand, der er i Besiddelse af en Bøsse, øieblikkelig begiver sig til Wiuf Kro endnu idag og der melder sig til den commanderende Capitain Meyer.

Krudt og Kugler Biye eller store Hagel maa medbringes. De Gamle laane deres Bøsser til de Unge. Nogle Hundrede Pund Krudt og noget Bly kan jeg opdrive heri Byen og det staar til Eders [Raadighed] og skal blive Eder sendt til Wiuf.

Det haster! Fædrelandet er i Fare.

Herredsfogderiet den 29 Marts 1848.«

Man vil kunne forstaa, at denne Skrivelse maatte vække Røre især blandt Folk, som i Forvejen vare for-tumlede af Rygter. Det er utvivlsomt den Skrivelse, som har givet Stødet til Slavekrigen nord

for Vejledalen*). Den nævnte Morgen, før Undervisningen endnu var begyndt, men da Børnene allerede vare samlede, traadte Lærer Nielsen i Bredsten i stærkt bevæget Sindsstemning ind i Skolestuen og sagde: »Børn! Gaa hjem!«, hvorpaa han igjen fjernede sig**). Børnene fik hurtigt at vide, at der var noget galt paa Færde; thi paa Landevejen uden for Kroen holdt en Befordring fra Smaakjær (i Nørup Sogn vest for Bredsten), som havde været paa Vejen til Vejle, hvor der den Dag skulde være Marked. Manden paa Vognen fortalte, at han paa Vejen til Vejle havde hørt, at Slaverne fra Hertugdømmerne vare trængte ind i Jylland og hærgede Egnen nord for Kolding, hvorfor han skyndsomt havde vendt om for at naa hjem. Kort efter kom Gaardejer Peder Christensen fra Ravning kjørende saa

*) Ikke blot sine lovlige Kommaer og et Ord i Teksten, men ogsaa Herredsfogdens Underskrift har Skrivelsen i Skyndsomheden maatte give Afkald paa. Den er dog ægte nok. Den tilhører Enken Grethe Bech i Gadbjerg og er gennem Pastor Kau stillet til nærværende »Aarbøgers« Redaktionsudvalgs midlertidig Raadighed. Under Teksten staar skrevet under hinanden Navnene paa de 3 Gaardmænd, som den Gang efter Pastor Kaus Sigende boede vestligst i Byen Gadbjerg, nemlig Peder Christiansen, Poul Madsen og Søren Christensen. Alle tre Navne ere skrevne med samme Haand. Det forholder sig hermed sagtens saaledes, at Sognefogden eller en anden i hans Sted har begyndt at bære Skrivelsen om i Byen og har noteret Navnene paa de Mænd, som lovede at sende en Mand til Vyv. Saa er denne Ombæren pludselig bleven afbrudt ved Meldingen om, at Slaverne vare ved (eller havde afbrændt) Kjeldkjær. Et ligelydende Brev skal være kommet til Lindeballet. Det var nok underskrevet »Stockfleth«.

**) Meddelelsen om Slavekrigen i Bredsten Sogn skyldes hovedsagelig Gaardejer og Sognefoged Søren Hansen i Balle, som har gjort Optegnelser for nogle Aar siden. Ogsaa forhenværende Gaardejer Hans Christensen i Stensgaard, nu bosat i Bredsten, har givet Bidrag. Begge vare i Skolen den Dag. Det er Skolediscipel Palmer Buch fra Bredsten, som har opsporet og skaffet mig disse Oplysninger.

stærkt, at Hestene vare hvide af Skum, og fortalte, at han paa Vejen til Vejle ligeledes havde mødt nogle, som havde fortalt, at Slaverne rykkede frem i Egnen mod Syd. Vi have i disse to Mænds Meddelelser aabenbart Frugterne af Herredsfogdens Skrivelser Udseende til Hover og Skibet Sogne. Da hans Opfordring lyder paa, at det væbnede Mandskab skal møde i Vyv, saa maa Fjenden jo være i Egnen nord for Kolding. At Skrivelsen blot lyder paa, at Kolding trues, have Sognefogderne maaske nok set; men dette Punkt er ikke kommet til Befolkningens Kundskab i Almindelighed. Nu er det jo klart, at som Tiden gaar, maatte Slaverne rykke nærmere, og Slavekrigens Historie viser, at man tænkte sig dem rykke meget raskt fremad. Naar man i Nærheden af Lerbæk (?) et Par Timer senere kunne fortælle Kromanden fra Tørring, at Slaverne vare i Vejle, saa maatte en Mand fra Bredsten Sogn — hver tænker jo under saadanne Forhold mest paa sit — nok have Lov til at drage den Slutning, at Slaver, der for nogle Timer siden nærmede sig Vyv, nu kunde være i Egnen syd for Vingsted.

De her nævnte Efterretninger kom til Bredsten Kl. 8 om Morgenen eller lidt senere. Sognefogden Niels Christensen i Balle har sagtens i Nærheden af samme Tid modtaget Herredsfogdens Skrivelse. *Den ridende Mand har været de ved Kroen forsamledes eller Sognefogdens Bud, som skulde kalde Beboerne sammen**). Hvis han

*) Der blev ringet med Kirkeklodden for at kalde Beboerne sammen; men det skete ikke efter Sognefogdens Foranstaltning, men af Gaardejer Hans Christensen i Bredstenlund efter Aftale med Gaardejer Hans Christoffersen sammesteds (den nuværende Sognefoged Søren Hansens Fader). De vare bleve standsede i Bredsten paa Vejen til Vejle. — Den Mulighed, at den ridende Mand i Ollerup kunde være Herredsfogdens Bud, som efter at

før eller under sin Ridetur har faaet fat paa det, at Slaverne nærmede sig Vingsted, saa begaar han ikke nogen stor Fejl ved i Ollerup at fortælle, at de nu vare ved Kjeldkjær. Saadan maa dette Navns Fremkomst sagtens forklares. I hvilken Grad den Tanke greb Folk, at Fjenden var dem saa at sige i Hælene, kan ses af følgende: En Husmand, Christen Brunknud, paa Bredstenlund Mark skulde til Vejle for at købe en Hest. Som hestekyndig Raadgiver medfulgte Gaardejer Simon Nielsen fra Bredstenlund. De vare til Fods og vare komne helt ind til Trædballe. Her standsedes de ved Efterretningen om Slavernes Fremrykning, vendte ufortøvet om og løb, alt hvad de kunde, tilbage. Husmanden havde naturligvis mange Penge hos sig til Hestehandelen. Da han, som var en ældre Mand og lille, ikke kunde følge med den høje og kraftige Gaardmand, opgav han Haabet om at frelse sit Liv. Af Hensyn til Kone og Børn vilde han dog, om muligt, hindre, at Pengene faldt i Slavernes Hænder. Han raabte derfor til Gaardmanden: »Simon! ta æ Pæng!« Men Gaardmanden svarede bestemt: »Nejl« »Ta da di håll a dem!« »Nej, a vil et (o: ikke) slaas ihjæl for dine Penges Skyld.«

Hidkaldet ved Sognefogdens Bud og ved Klokkeringning var snart Sognets hele mandlige Befolkning samlede under Vaaben. Kun fire vare forsynede med Bøsser. Jammer og Travlhed herskede i Hjemmene. Kostbarheder nedgravedes, Kvinderne græd og Mændene rustede sig. En Moder i Balle klædte grædende sin 13-aarige Søn*) i 2 Sæt Tøj paa en Gang, for at Tøjet ikke

---

have afleveret et Brev i Balle nu var paa Vej til Gadbjerg, udelukkes derved, at Lars Jensen saa ham tale med Niels Knudsen, som gik og pløjede paa sin Mark. Niels Knudsens Mark laa et betydeligt Stykke borte fra Landevejen, ad hvilken Herredsfogdens Bud skulde færdes, hvis han overhovedet kom derom.

*) Meddelelsen selv, Hans Christensen i Bredsten.

skulde brænde med Gaarden. Da Sønnen tillod sig at le ad denne Udstaffering, skammede hun ham ud, fordi han kunde le i et saadant Øjeblik, hvor de maaske saa hinanden for sidste Gang. Thomas Christensen i Lilfrost gravede 300 Rdlr. ned ude i en nærliggende Skov. Da han nogle Dage senere vilde grave Pengene op igjen, kunde han ikke finde Stedet. Heldigvis havde en Karl set ham færdes i Skoven den bevægede Onsdag, og ved Karlens Hjælp lykkedes det at finde baade Stedet og Pengene. En 85-aarig Kone (Sognefoged Søren Hansens Bedstemoder), som styrede Huset for sin Søn i Bredstenlund, var aldeles utrøstelig. Da Sønnen søgte at trøste hende med, at Gud nok vilde hjælpe dem, hvis Slaverne virkelig kom, erklærede hun fortvivlet: »Aa Malte! Han kan et (∴ ikke), for di æ saa maane!«

Fra den store Forsamling ved Bredsten Kirke sendtes Stafetter sydpaa. De kom tilbage med den Besked, at i den nærmeste Egn syd for Vingsted var der ingen Slaver; men de mentes at være nede ved Vyv, hvor Mandskab i høj Grad tiltrængtes for at standse deres videre Fremrykning. Saa sendtes 2 Vogne med de bedst væbnede og kraftigste Karle sydpaa; men de kom senere tilbage med den Besked, at Slaverne maatte være langt længere borte. Da man henimod Aften ogsaa fra Vejle fik beroligende Efterretninger, saa var Slavekrigen forbi i Bredsten Sogn. Dens Hovedresultat blev, at det bestemtes, at alle vaabenføre Mænd og Karle mellem 18 og 50 Aar skulde indøves i Vaabenbrug. I den Anledning inddeltes Sognet i 4 Distrikter saaledes: 1. Ravnings By og Mark, 2. Bredstenlund, Bredstengaaarde, Kjeldkjær og Vingsted, 3. Balle, Lilfrost, Søskov, Ollerup m. m., 4. Kjærbølling By og Mark, Kjærbølling Huse m. m. I hvert Distrikt valgtes 2 Mand til at lede Øvelserne, og til Øverstkommanderende over Sognets hele Styrke valgtes Gaardejer Jens Rasmussen i Kjær-

bølling. Det bestemtes endvidere, at der skulde være ridende Vagt i Vingsted ved Broen over Aaen, og at en Mand om Natten skulde gaa Vagt i hver af Sognets Byer^{*)}.

Var det galt fat ude i Bredsten Sogn, saa var det om muligt endnu værre i Vejle, hvor man jo i Henhold til Lars Jensens Melding troede sig i Begreb med at blive omgaaet af Fjenden. Byen lignede, er det blevet sagt, en belejret By paa Trediveaarskrigens Tid. Selv Kvinder mødte med Øxer og Knive under Forklæderne. Men man havde heldigvis Tropper at stille imod Fjenden. Det lykkedes den ihærdige Lars Jensen at indhente Borgervæbningen paa Koldingvejen ude i Højen Sogn og kalde den tilbage. Horsens Jægerkorps og omtrent 100 Frivillige ankom Kl. 12 paa Vejen til Kolding. Nu maatte de naturligvis blive i Vejle til denne Bys Forsvar. Bevæbnede Bønder fra Omegnen strømmede til. Det hed sig snart, at Fjenden havde afbrændt Haraldskjær; han var altsaa meget nær. Recognoscerende Patrouiller sendtes ud i alle Rethinger. Kjøbmand J. Chr. Bøegh, som var Officer i Borgervæbningen, red i fuld Uniform paa en hvid Hest i Spidsen for en Afdeling ud for at undersøge Forholdene ved Haraldskjær. Her fandtes ingen Slaver, og det forsikredes tilmed, at der heller ingen Slaver vare ved Kjeldkær. Saa nød Kriegerne i Ro og Mag deres medbragte (?) Frokost og droge hjem igjen. Skjønt de ingen Slaver traf, havde Bøegh dog nær sat Livet til paa den Tur. Han blev nemlig selv anset for at være Slavernes General og vilde maaske være bleven spiddet paa en Fork eller et Spyd, hvis ikke

*) De Vaaben, som denne Væbning benyttede, bleve senere beslaglagte af Preusserne, som gjorde dem ubrugelige og transporterode dem til Vejle, hvor de bleve nedsænkede i Fjorden, sagtens for at Jærndelene ikke senere skulde blive tagne i Brug igjen.

det var lykkedes ham ved sit gode Vejle-Dansk at overbevise sine tapre Angribere om, at han var en af »vore egne«.

Da Bøegh kom tilbage med den overraskende Efterretning, at der ingen Slaver fandtes vestpaa, kom Lars Jensen i en slem Klemme. Det var jo klart nok nu, at han havde ladet sig købe til at lokke Veile Bys væbnede Mandskab langt ud mod Vest, for at Fjenden imidlertid uhindret kunde tage Byen i Besiddelse! Han var, hvad »Vejle Amts Avis« den følgende Dag med et mildt Udtryk kalder ham, »en Ven af vor Fjende«. Altsaa — i Arresthullet med ham! Der fik han Lov til at sidde til den følgende Dag og anstille Betragtninger over, hvad man undertiden kan faa for sin Villighed. Efter afholdt Forhør over ham — et Hovedaktstykke i Slavekrigens Historie —, hvor han let gjorde det klart, at han havde handlet i god Tro, blev han »relaxeret og demitteret«.

Da de mod Syd udsendte Patrouiller vendte tilbage uden at have set eller hørt om Slaver, faldt Vejle efterhaanden til Ro, Bredsten faldt til Ro og de mellemliggende Sogne sagtens ogsaa. Men paa det Tidspunkt havde Bevægelsen fra Linien Bredsten--Vejle eller med andre Ord fra Vejedalens Nordside med rivende Fart udbredt sig i Vifteform nordpaa. Overalt var det brændbare Stof lagt til Rette paa samme Maade som paa Vejle-Egnen. Gnisten, som fik det til at fænge, var Lysrygtet om de 600 Rensborg-Slaver. Først paa Skagens Nordstrand satte Naturforholdene en Grænse for dets videre Fremtrængen. Her havde nogle skibbrudne svenske Søfolk, som vare landede i en Baad, ved deres fremmedlydende Tale nær skræmmet Livet af en skikkelig Bønde. Snart løb Rygtet gennem Skagen: »Tyskerne er her! De gaa paa Nordstrand!«*).

*) Lønborg Friises Bog S. 123 f.

Naturligvis udviklede Forholdene sig væsentlig ensartet paa de forskjellige Steder. I Vejle og den nærmeste Egn nord for Vejledalen blev man i Løbet af samme Dag klar over Rygtets Upaalidelighed. Kriegerne droge hjem. Beboerne fra Gadbjerg naaede frem til Gammelby i Nørup Sogn paa Vejen efter Kjeldkjær. Saa fik de at vide, at Rygtet var Fantasi, og vendte om. Herredsfogdens udsendte Opfordring til Fremmøde i Vyv tog næppe nogen Hensyn til nord for Vejledalen. Den var gaaet til Bunds i den nye Bevægelse.

Den, som mere end nogen anden bidrog til, at Rygtet med rivende Hast gik nordpaa, var Kromanden i Tørring, Søren Olesen, eller »Gammel Wollesen«, som han kaldtes. Herredsfoged Hundrup havde ved natlige Expresbud sammenkaldt Tyrsting og Vrads Herreders Beboere til Møde i Bredstrup Onsdag den 29de Marts*).

Alle Mændene i Tørring droge til Bredstrup; men Søren Olesen skulde nødvendigvis til Markedet i Vejle. Han maa have kjørt ad den vestlige Vej over Ilved og Fløjstrup og kom derved i Nærheden af Hover lige ind i Slavekrigens Rædsler.

At der maa have hersket stærkt Røre i Hover Sogn Onsdag Formiddag, kan man af flere Grunde slutte sig til. Om Morgenen havde Beboerne uden Tvivl fra Herredsfogden modtaget Opfordring til bevæbne at drage til Vyv. Kort efter maa Lars Jensen paa sit ilsomme Ridt fra Faarupgaard til Vejle have passeret Sognet i hele dets Udstrækning og altsaa have udspremt Efterretningen om Slaverne i Kjeldkjær Skov, og hvis ikke det vaabenføre Mandskab paa det Tidspunkt allerede har været undervejs sydpaa, maa det snart efter være blevet

*) Om Mødet i Bredstrup og Slavekrigen i Tørring-Eggen se en Artikel af pens. Lærer S. Weierse fra Hjortsvang i »Folkelæsnings Smaastykker. 13de Bind 3die Hefte (findes ogsaa som Særtryk).

kaldt til Vejle; thi det hedder i »Vejle Amts Avis« for den følgende Dag, at »Paa samme Tid« — som man i Vejle væbnede sig mod Slaverne — »indkaldtes Omegnens Landmænd, og i en saare kort Tid droge vore raske Bønder, tilhest, væbnede med Flinter, ind under jublende Hurra«^{*)}. Et Bevis paa, at der har hersket stor Bevægelse og Panik i Hoyer Sogn, er ogsaa den Omstændighed, at det, som vi snart skulle se, senere hed sig — iøvrigt med Urette —, at en Mand i Ure i Fortvivelse havde druknet sig i en Brønd^{**)}.

Ind i alt dette Virvar kom saa Søren Olesen fra Tørring kjørende uden at ane nogen Fare. I Nærheden af »Skoven ved Hoyer«^{***)} modtog han den rystende Efterretning om Slavernes Fremrykning. Han fik den ti Følge Weiersø) under den Form, at Vejle for længe siden var besat af Slaverne, og at de snart kunde ventes nordpaa. Ja han mente endog at have hørt Fjenderne larme i Skoven^{****)}. Følgelig vendte Søren Olesen om og kjørt, alt hvad Remmer og Tøj kunde holde, tilbage til Tørring. Undervejs tabte han sin Hat; men det var af underordnet Betydning. Da han kom hjem til Tørring Kro, lod han Heste og Vogn staa ufraspændte i Gaarden, kastede Frakken og løb saaledes uden Hat og Frakke

*) Hoyer Sogns Mandskab kan dog vist ikke have forladt Sognet uden først at have sikret sig, at ingen Fare truede fra Kiekkær-Kanten.

***) Kirkebogen viser, at Aftægtsmand Jens Skaksen i Ure (63', Aar gammel) »drukkede i en Brønd«; men den indeholder intet om Selvmord, og da Dødsdagen er Fredagen den 31te Marts, kan hans Død næppe skyldes Slavekrigen.

****) Saaledes udtrykker Weiersø sig. Der maa vel menes Skovene mellem Fløjstrup og Lerbæk.

*****) Det er aabenbart den ved Herredsfogdens Skrivelse fremkaldte Panik, ikke Lars Jensens Efterretning, som nu overføres paa Kromanden.

op ad Gaden, raabende, at Fjenden var ham i Hælene; de kunde ventes hvert Øjeblik. Snart fik han fat paa to øvede Ryttere og de to raskeste Heste i Byen, og nu gik Efterretningen videre til Bredstrup for at kalde de Tørring Mænd hjem. Den 2½ Mil lange Vej skulle Rytterne have tilbagelagt i mindre end en Time. Paa svedskummende og styrtefærdige Heste naaede de Bredstrup, netop som Herredsfoged Hundrup havde aabnet Mødet. »Fjenden er paa denne Side Vejle og marcherer mod Tørring!« lød Efterretningen. Efter kort Forhandling om dette nye Æmne spredtes den store Forsamling til alle Sider og bragte den frygtelige Tidende, der hurtig bekræftedes ved nye Ilbud, videre. Endnu inden Mændene fra Hjortsvang var naaede halvvejs hjem, mødte de den gamle Maren Mariagers fra Aale. Hun løb pustende og stønnende og med bare Ben for at komme hurtigere frem. Hun skulde hente de Aale Mænd hjem fra Bredstrup. I Forbifarten raabte hun til Hjortsvangerne: »For Gud i Himlens Skyld! Kjør da endelig, alt hvad Remmer og Tøj kan holde! Der staar 600 Slaver og ere ved at sætte Ild paa Stovgaard!«

Vest for Tørring Sogn, som hører til gl. Skanderborg Amt, ligger Øster Nykirke Sogn i Vejle Amt. I Hovedtrækkene var Slavekrigens Forløb her næppe anderledes end andre Steder. Men en enkelt Begivenhed har dog gjort Sognet sørgelig berømt i Krigens Historie. Der gik her et Meeneskeliv tabt, vist det eneste i den hele Krig. Dette skal ikke forstås saaledes, at en Mand faldt i »Kampen« eller bukkede under for Krigens Anstrængelser. Nej, han blev saa forskrækket, at han gik ud i sin Have og hængte sig i et Træ for at gjøre Pinen kort, da han ikke turde afvente den Jammer og Elendighed, som snart vilde komme*).

*) Det er Weiersø, som har bragt denne Mands Skjæbne ind i Slave-

Lærer Smith i Vonge og ved Tinnets Biskole har, som foran nævnt, efterladt sig nogle Optegnelser, i hvilke han om Slavekrigen siger i Tilslutning til Omtalen af Datidens mange Rygter:

»Hertil kan henregnes Rygtet om Slavernes Udbrud af Rensborg Tugthus den ulykkelige Onsdag den 29. Marts s. A. Denne »Slave-Onsdag«, som den almindelige kaldes i Historien, greb al Jyllands Befolkning lige fra Kongeaen til Skagen paa een Dag og tildeels den næste med^{*)} med en grænseløs Panik, da alle troede Sandheden deraf, saa at man i Jelling og dens Omegn og mange andre Steder saae Unge og Gamle bevæbnede med Bøsser, Høleer, Forke; ja Præsten i Kollerup (Scheving^{**}) saae man til Hest med en Plejel i Haanden, og mange andre kuriøse Scener saae man her og der.

Forskrækkelsen betog Enkelte deres Forstand, saa de aflivede sig selv. Saaledes hængte en Mand sig i Agerhuset (Vonge Mark) og en Mand i Uhre styrtede sig i Brønden paa denne Dag^{***}). Jeg glemmer ej heller

krigens Historie (se Weiersø's Artikel S. 150 — Særtryk S. 20 — og herefter Lønborg Friis S. 159); men Manden var ikke gammel og han boede ikke i Tinnets, som Weiersø siger. (Se nedenfor).

*) Dette er en Overdrivelse. Herredsfoged Stockfleth's Brev maa være bragt ud senest Kl. 7 Onsdag Morgen, siden Bevægelsen er i Gang før Kl. 8. Fredag den 31te Marts Kl. 6 Eftermiddag naaede Rygtet om Slaverne til Hjørring. Det hed sig da, at Slaverne vare ved Aalborg (Lønborg Friis's Bog S. 17). Der var altsaa forløbet 58 Timer siden »Krigens« Begyndelse. Hvo naar Rygtet naaede Skagen, vides ikke.

***) Benedict Gudmundsson Scheving, født i Bardastrand Syssel paa Island 1807, var Præst i Kollerup 1840—59.

****) Med Hensyn til Manden i Ure, da har Slavekrigen, som foran vist, næppe Skyld i hans Død. Anderledes med Mikkel Jensen Klovborg, Træskomand og Husmand paa Stougaard Mark. Hans Dødsdag er den 29nde Marts, selve »den gale Onsdag«, og Kirkebogen siger, at han »hængte sig øieblikkelig efter at have hørt

aldrig denne Dag. I Middagsstunden, som Skolen hævedes i Vonge, kom en Mand i fuld Karriere til Hest fra Alsted Mark med det Udbrud til mig: »Lad Børnene gaa! Slaverne ere brudte ud og brænde nu Jelling af«. Jeg lod Børnene gaa hjem, gik saa ind til min Husstand, Jfr. Sørensen og mine 2 kjære smaa Børn*). Der foregik nu en hjerteskjærende Scene, som jeg aldrig glemmer. De 2 kjæreste Smaa udbrød i et Jammerskrig eller Smertens og Angstens Graad, som næsten var ustandselig; jeg maatte bruge al min Kunst for at trøste dem en Smule og bede dem at gaa til Naboens, Christen Pedersens, en stor Gaard, hvor der var mange Børn og Folk. Dette hjalp lidt; især var min lille kjære Marie mindst fattet (8½ Aar gl.). Nu kunde Jfr. S. og jeg bedst overveje Situationen; men hvilket Røre blev der nu ikke i hele Byen! Alle troede Sandheden af Rygtet. Den ene Stafet ankom efter den anden fra Herredsfogden Stockfleth med Ordre om, at alle skulde være bevæbnede og rede til at gaa ud sydpaa for at møde og ihjelslaa Slaverne***). Hvilket Tankevirvar! At en Masse Slaver skulde komme saalangt herop i Jylland

det falske Rygte om de tyske Friskarers Nærmelse. Han var gift og 46 Aar gl. Agerhuset, hvor han boede, laa ikke langt fra Vonge Skole, dog ikke paa Vonge Mark, som Lærer Smith siger, men paa Stougaard Mark umiddelbart ved Vonge Skjel. Det kom derfor til at høre til Tørring Sogn, da al Stougaards gamle Mark 1853 indlemmedes i Tørring Sogn. Nu er Huset nedlagt. Det er Kirkebøgerne i Viborg-Arkivet, som ere benyttede.

* Foran nævnte Enkefru Marie Asmussen og hendes Broder Lærer Emil Smith i Jordløse paa Sjælland. Lærer Smith var Enkemand.

** At Herredsfogdens gamle gjengivne Brev skulde være bleven bragt af den første af disse Stafetter, er muligt, men næppe meget rimeligt, da det sandsynligvis vilde have været i Vonge noget tidligere paa Dagen. Det er snarest senere Bud, som udsendtes, da Vejle opskræmmedes ved Rygtet om Slavernes Nærhed.

uden forinden at paagribes eller massakreres, hvilken Urimelighed! Intet fornuftigt Menneske kunde tro sligt. Og dog troede Alle det fuldt og fast. Alle fulgte denne Tankestrøm og vare grebne af den. Øvrigheden, Læg og Lærd troede Rygtet fuldt og fast, skjøndt ingen Moders Sjæl havde noget Steds set en eneste Slave. Rygtet sagde rigtignok, at man havde set dem i Kjeldkjær Skov. Altsammen Chimaire! Henimod samme Dags Aften bleve Sindene lidt beroligede, da man ingen Slaver mærkede til; men den Nat gik Ingen eller Faa af Mændene i Seng. I de følgende Dage kom der Ordre fra Herredsfogden, at alle Mænd og Karle skulde anskaffe sig Vaaben, saasom Spyd, Høtyve og desl., og i Byerne skulde hver Nat patrulleres skiftevis af Mændene. Jeg tog Del deri med Bymændene, nærmest med Naboerne, hvilket de saae gjerne, da de syntes, at dette var en Hourø. og jeg tillige kunde meddele dem en hel Del af Aviserne (hvilke ikke Mange holdt derude den Gang), ej heller Skolen optog mig, da denne var ophørt, saa jeg kunde patrullere med mit Spyd paa en lang Garnstang baade ved Nat og Dag, hvilket sidste og var Tilfældet. da Pastor Birkedal en Gang mødte mig i Byen paa Iljemrejs fra Kjøbenhavn*). . . . . Til mere almindelig Sikkerhed i Huset havde jeg kjøbt en solid Hirschfænger af Poul Væver i Vonge Skov, og den stod nedstukken i min Seng baade i Vonge og i Hover. Vaabnet fik siden Jakob af mig**).

Efterskrift. Da det meste af foranstaaende var gaaet i Trykken, før Forfatteren af nærværende Artikel fik Lejlighed til personlig at tale med Sognefoged Søren

*) Den bekendte Vilhelm Birkedal var Præst i Sønder Omme 1810-49.

***) Cand. theol. Jakob Asmussen i »Vibo« i Hover Sogn ejer saavel ovennævnte Hirschfænger som den Spydspids, hans Bedstefæder brugte i Slavekrigen.

Hansen i Balle (Bredsten Sogn), hidsættes her nogle korrigerende og supplerende Bemærkninger paa Grundlag af de sidst indhentedede Oplysninger.

Sognefogden mener ikke, at hans Svigerfader Niels Christensen i Balle, som i 1848 var Sognefoged i Bredsten Sogn, har modtaget noget Brev fra Herredsfogden den omhandlede Slave-Onsdag, da Niels Christensen aldrig har omtalt noget saadant, medens han levede, og heller intet saadant Brev er fundet i hans Efterladenskaber. Hvis Herredsfogdens Bud er kommet til Bredsten, kan han kun have forevist Brevet, ikke afleveret det, og dets Indhold er forblevet uanset i Forvirringen. Han mener ikke, at Niels Christensen paa egen Haand har udsendt ridende Bud til Ollerup eller andensteds. Derimod saa Søren Hansen fra sine Forældres Have i Bredstenlund efter at være kommen hjem, at der snart var en stor Menneskemængde i Klynge henne ved Bredsten Kro, og snart saas der ridende Stafetter fra og til denne Folkehob i fuld Karriere. Det er en af disse, formoder han, som har været i Ollerup, hvortil Efterretningen iøvrigt i Forvejen kan være naaet ved Skolebørn^{*)}. En Frygt for eller Formodning om, at man kunde vente Slaverne over Vingsted, maa snart være opstaaet i Forsamlingen ved Kroen, eftersom en Stafet sendtes ned over Vingsted til Ammisbøl for at recognoscere. Han kom tilbage med Efterretning om, at Slaverne nok skulde være i Nærheden af Vyv. Sognefoged Søren Hansen mener ligesom nærværende Forfatter, at det har været denne Omtale i Forsamlingen ved Kroen af Egnen syd

*) Derved forklares det, at Søren Sørensen i Ollerup efter Lars Jensens Udsagn i Forbøret (Lønborg Friises Bog S. 153) havde sagt, at »der var kommen Bud senere, og det var derved, at han havde Kundskab derom: (o: om Slaverne). Den første Efterretning skyldes Skolebørnene, den »senere« Rytteren.

for Vingsted, som har bragt den ridende Mand i Øllerup til at nævne Kjeldkjær. Iøvrigt er Kjeldkjær sandsynligvis bleven nævnt i Forsamlingen som et Sted, hvor Slaverne muligvis vilde blive godt modtagne; thi Ejeren Wolgehagen ansaas for tysksindet^{*)}. Han var fra Aabenraa og theologisk Kandidat fra Kiel Universitet, desuden gift ind i en Familie, som ogsaa var indvandret sydfra. Da han senere paa Dagen kom kjørende til Bredsten, blev han reven ned af Vognen og var nær bleven mishandlet. Han maatte sværge paa, at han var en god dansk Mand, hvilket han vistnok ogsaa var.

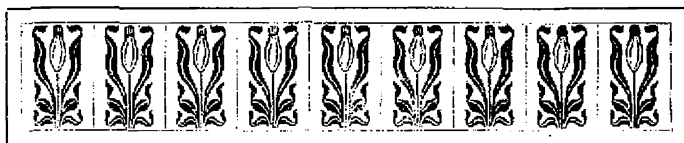
Fra Bredsten Sogn forplantede Bevægelsen sig mod Vest til Nørup Sogn, hvor Befolkningen samledes i Engelsholms Dyrehave. Her paa Dagen kom Præsten H. Sveistrup fra Nørup ridende i fuld Fart med ladet Pistol og Sabel ved Siden til Bredsten for at forhøre, hvordan Tilstanden var der.

Gaardejer Iver Koed, Bredstengaarde, var i 1848 hos sine Forældre i Vyv (17 Aar gl.). Han mindes, at man ogsaa i Vyv væbnede sig mod Slaverne, og at en Efterretning lød paa, at de vare ved Kjeldkjær, altsaa et godt Stykke Vej nordvest for Vyv. Denne Efterretning er aabenbart naaet til Vyv, efter at Lars Jensen havde indhentet Vejle Borgervæbning mellem Vejle og Vyv. Dette stemmer altsaa med, hvad Lønborg Friis siger, at Bevægelsen syd for Vejledalen fremkaldtes nordfra.

Mon da Major Trepka ikke kaldte den sydlige Befolkning til Grænsen? Det er vel snarere saaledes, at de standsedes nogle Steder ved Rygterne nordfra.

---

*) Lars Jensen hørte og sagde, at der var Slaver ved Kjeldkjær. Den Forbedring af Rygtet, at Gaarden var brændt, har han vist intet Ansvar for.

Smaastykker.

Altertavlen i Hejls.

DEN har et Midterparti, Hovedtavlen, og to Fløje — paa Hængsler — til at slaa sammen som en Bog. Og den var en Bog. I gamle Dage Menigmands Bibel.

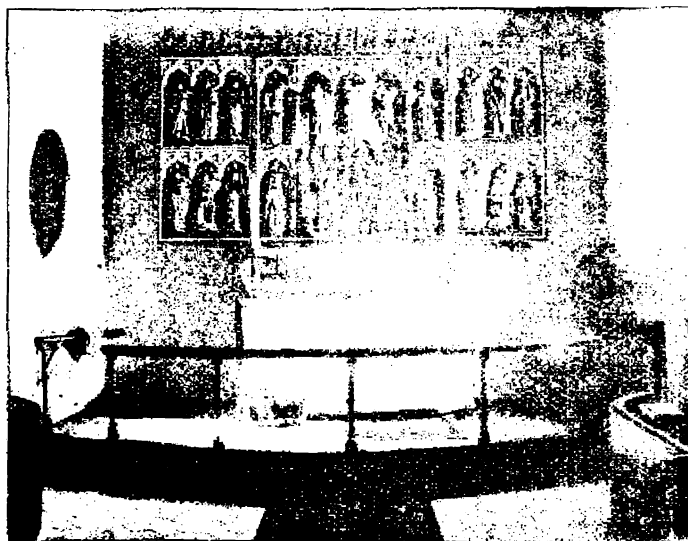
Kom Folk dengang i Kirke, var der ikke meget at hente til Næring for det aandelige Liv. Den katolske Messe og den latinske Salmesang skulde ikke virke syndelig til Opbyggelse. Enhver var nærmest henvist til sig selv, til at bede eller til at se paa Altertavlen.

For der var noget. Noget for Folket. Den prædikede bedre end nogen Præst, den opmuntrede mere end nogen Salmesanger. Her var det, som talte om Fred for Sjælen, og det, som drog — til at være med i Korsherrens signede Hær.

Øverst saas Korsfæstelsen, Kristus blødende paa Korsets Træ — det centrale i Evangeliet, fremstillet her i et Billede. Et Billede skaaret i Træ, med stærke Farver, talende til de gamle Bønder i Hejls, talende til Slægt efter Slægt om den gamle Sæge, at Jesu Kristi Guds Søns Blod renses fra al Synd. Saa kunde de sidde derude i Kirken, hver med sine aabenbare Misgerninger,

hver med sine skjulte Synder, sidde der raa og brutale, bange og skælvende, Billedet talte til dem alle. Hver kunde tage dette som noget personligt. Hver kunde sige: Det er mit Billede, for det er min Sag, det gælder. Og bøje sig i Anger og Tro -- og gaa bort med Fred.

Altartavlen gav det centrale: Guds Søns Død til Menneskenes Frelse. Men den er rig, den gav mere. Den

gav tillige Menneskeslægtens største historiske Øjeblik -- det store Drama paa Golgatha. Figurernes er ikke fine Kunstværker: det var heller ikke det, som det gjaldt om; det spurgte de ikke om, disse Bønder i gamle Dage, de, som stævnedes hid fra deres Hjem og Marker, uden Dannelse eller Kunstsans, for at læse i denne Billedbog. Men bredt og tydeligt har Kunstneren *fortalt* sit Billede. Her er de raa romerske Stridsmande, Verdensmagtens Repræsentanter ved det store Møde, i Panser

og Plade, med Hjælm og lange Spyd. Og der er Jomfru Marie, som daaner og støttes af kærlige Kvinder. Og hist flokker Ypperstepræsterne og de skriftkloge sig, peger mod den Korsfæstede og drøfter Sagen paa ny, som kan de ikke faa Ro i deres Samvittighed, en af dem har endog sat sig hen for at ransage Skrifterne igjen — det maa passe. Jesus af Nazaret kan ikke være Mesias.

Der er en vis haardhudet Stemning, ikke uden Kraft, i dette Optrin. Soldater, som staar barske og kolde i Jern; Folk af Mængden, som rækker Tunge og peger Fingre; de af den lærde Verden i maleriske Præstedrager; og saa de milde, troende Kvinder. Beskueren, den gamle Bonde, kunde ikke være i Tvivl om, hvad Meningen var med det hele, og denne Lyst vældede frem i hans Hjerter, Lysten til med Jesu Moder at synke ned ved Korsets Fod.

Men fra dette Midterbillede hævede Blikket sig, udvidedes og se, der paa begge Fløjene stod Apostlene, Menighedens første Mænd, og ligesom rykkede frem i Optog og kaldte paa dem dernede i Kirken, at de skulde være med paa det store Korsfarertog.

Hver stod med sin »Attribut«, sit symbolske Kendetegn, en Sav, et Sværd, en Kølle eller et Spyd, hvormed de i sin Tid blev dræbte.

Og det betød noget, noget, som kunde være til Nytte for den, der saa derpaa.

Thi de, som flokkedes i Kirken, havde jo hver sin Byrde, sin lønlige Sorg eller aabne Vunde — og hvorfor skulde de som Guds Børn lide saa ilde?

Men her fik de at se: andre havde ogsaa lidt. Blev Aftertavlens Fløje slaaet op, saa kom alle disse fromme Guds Mænd frem og vidnede for Menigheden som for-

dum Paulus: Det bør os gennem mange Trængsler at indgaa i Guds Rige.

Og det har styrket, dette Billede paa Lidelsernes Samfund i Kristus.

— — —
 Altertavlen har mere end dette, men det er det væsentlige. Selvfølgelig har det ikke kunnet undgaaes, at den i Tidernes Løb har lidt noget; og de, som skulde udbedre den, har ikke altid vidst at gøre det med Forstaaelse,

Vi, som er vant til at se Billeder, vi med den udviklede Kunstsans, Nutidens Børn, vi har let ved at se, at det er et Par sølle Røvere, man der har hængt op, og at adskillige af disse Ansigter er mer end slemme. Paa os virker det hele lidt grelt; og vi synes ikke, denne Altertavle passer til Kirken, som den er nu — og dog er det et værdifuld Minde fra svundne Dage, vel værd at bevare.

Hvem ved maaske mange af dem, hvis Ben forlængst er hensmuldrede derude paa Kirkegaarden, har taget dette Billede fra Kirken med sig fra den svindende Verden i Dødens Stund, Billedet af den Korsfæstede, saa det har aandet med Smil over Læben: Vi har faaet Lægedom ved hans Saar.

Trods den finere Smag — vi maa dog staa med nogen Ærbødighed over for denne simple Altertavle, som Slægterne har set op til gennem Aarhundreder, og som har været manges Trøst i de trange Tider, da Guds Ord var dyrt i Landet.

A. Kristensen, Sognepræst.

Bøddel og Natmand.

Der staar stærkt Uhygge af alle de forskellige Navne paa den samme Mand, Skarpretter, Mestermænd, Bøddel. Det sidste Navn er vel nok det uhyggeligste. Men i Fortidens Retspleje var han som bekendt en saare vigtig Mand. Formodentlig har der i den ældste historiske Tid været en Mestermænd i hver nogenlunde betydelig By. Indtil det 16. Aarhundrede var der en i hver af de to Byer Vejle og Kolding, og da Fredericia kom til, fik den sin egen Mestermænd. Forhaabentlig har Embedet ikke i nogen af de tre Byer været særligt stort. I Kolding var det af den Grund vanskeligt at faa en Mand til at paatage sig Tjenesten. I 1578 gav Fr. II Ordre til, at Bøddelen skulde have to Svin fra Slottet aarlig, men heller ikke det synes at have hjulpet. I en Del Aar var der nemlig ingen Bøddel i Kolding; naar der var Brug for ham, hentedes han i en Naboby. I 1590 fik Lehnsmand Caspar Markdanner Ordre til at antage en Bøddel i Kolding. Hans aarlige Løn fastsattes til 20 Daler og en sædvanlig Hofklædning. Desuden skulde han have Kosten de tre af Ugens syv Dage.

Mestermænden havde foruden sin egentlige Gærning Bifortjeneste som Natmand (Rakker) og Skorstensfejer. I Regelen har han vel holdt Folk, der forrettede Natmandsgærningen. Omkring 1640 berettes der om et Mord i »Bøddeliet« i Kolding. Man fandt Mestermænden slaet ihjel. Nogle Aar efter fandt man Gærningsmanden, en Peder Skorstensfejer, der blev greben paa Haderslevhus og fik sin fortjente Straf.

Kolding holdt en egen Embedsbolig til Mestermænden, og en hel lille Gade, nu Brostræde, har Navnet »Bøddelstræde«. Sammen med Byens andre Embedsboliger

dum Paulus: Det bør os gennem mange Trængsler at indgaa i Guds Rige.

Og det har styrket, dette Billede paa Lidelsernes Samfund i Kristus.

— —

Altertavlen har mere end dette, men det er det væsentlige. Selvfølgelig har det ikke kunnet undgaaes, at den i Tidernes Løb har lidt noget; og de, som skulde udbedre den, har ikke altid vidst at gøre det med Forstaaelse,

Vi, som er vante til at se Billeder, vi med den udviklede Kunstsans, Nutidens Børn, vi har let ved at se, at det er et Par sølle Røvere, man der har hængt op, og at adskillige af disse Ansigter er mer end slemme. Paa os virker det hele lidt grelt; og vi synes ikke, denne Altertavle passer til Kirken, som den er nu — og dog er det et værdifuld Minde fra svundne Dage, vel værd at bevare.

Hvem ved — maaske mange af dem, hvis Ben forlængst er hensmuldrede derude paa Kirkegaarden, har taget dette Billede fra Kirken med sig fra den svindende Verden i Dødens Stund, Billedet af den Korsfæstede, saa det har aandet med Smil over Læben: Vi har faaet Lægedom ved hans Saar.

Trods den finere Smag — vi maa dog staa med nogen Ærbødighed over for denne simple Altertavle, som Slægterne har set op til gennem Aarhundreder, og som har været manges Trøst i de trange Tider, da Guds Ord var dyrt i Landet.

A. Kristensen, Sognepræst.

Bøddel og Natmand.

Der staar stærkt Ubygge af alle de forskellige Navne paa den samme Mand, Skarpretter, Mestermænd, Bøddel. Det sidste Navn er vel nok det uhyggeligste. Men i Fortidens Retspleje var han som bekendt en saare vigtig Mand. Formodentlig har der i den ældste historiske Tid været en Mestermænd i hver nogenlunde betydelig By. Indtil det 16. Aarhundrede var der en i hver af de to Byer Vejle og Kolding, og da Fredericia kom til, fik den sin egen Mestermænd. Forhaabentlig har Embedet ikke i nogen af de tre Byer været særligt stort. I Kolding var det af den Grund vanskeligt at faa en Mand til at paatage sig Tjenesten. I 1578 gav Fr. II Ordre til, at Bøddelen skulde have to Svin fra Slottet aarlig, men heller ikke det synes at have hjulpet. I en Del Aar var der nemlig ingen Bøddel i Kolding; naar der var Brug for ham, hentedes han i en Naboby. I 1590 fik Lehnsmand Caspar Markdanner Ordre til at antage en Bøddel i Kolding. Hans aarlige Løn fastsattes til 20 Daler og en sædvanlig Hofklædning. Desuden skulde han have Kosten de tre af Ugens syv Dage.

Mestermændene havde foruden sin egentlige Gærning Bifortjeneste som Natmand (Rakker) og Skorstensfejer. I Regelen har han vel holdt Folk, der forrettede Natmandsgærningen. Omkring 1640 berettes der om et Mord i »Bøddeliet« i Kolding. Man fandt Mestermændene slaæet ihjel. Nogle Aar efter fandt man Gærningsmanden, en Peder Skorstensfejer, der blev greben paa Haderslevhus og fik sin fortjente Straf.

Kolding holdt en egen Embedsbolig til Mestermændene, og en hel lille Gade, nu Brostræde, bar Navnet »Bøddelstræde«. Sammen med Byens andre Embedsboliger

figurer Skarpretterens Hus ofte i Regnskaberne. 1642 blev der i Huset indrettet en Kakkellovn lavet af 20 Tagsten, og »da hans Kvinde kom i Barselseng«, fik han endnu en Kakkellovn af Tagsten. Samtidig bekostede Byen Hjælp i Huset under Konens Sygdom.

Byen holdt selv sit Rettersværd og f. Ex. 1637 fik Povl Sværdfejer $1\frac{1}{2}$ Slettedaler »for Byens Rettersværd at rengøre og ved Magt at holde paa et Aars Tid.«

I en gammel Tingbog fra Aarene omkring 1700 findes en interessant Retssag, hvori Bøddelen fra Kolding spiller Hovedrollen.

Indtil for godt et Aarhundrede siden hørte som bekendt Andst Herred til Koldinghus Amt. Til Kolding-Bøddelens Opland hørte derfor ogsaa dette Herred, der jo endnu har Tingsted i Kolding.

En Søndag i Juni Maaned 1699, da Bønderne i Lunderskov var samlede til Grandstævne, kom Mestermannden af Kolding, Jochum Brøchner gaaende, gik hen til Rytterbonde Peder Bertelsen, lagde sin Haand paa hans Skulder og sagde:

»Du est en Rakker!«

Det kom til Skænderi, og Brøchner sigtede ham da for, at han havde gaaet ham i Næringen ved at flaa (»aftreche«) Skindet af en selvdød Ko. Resultatet var en Proces, som Mestermannden tabte. Bøddelen indgav før Domafsigelsen en ydmyg Henstilling, hvori det hedder:

»Jeg beder om Forladelse og ønsker hjærtelig Fredelighed. Tilmød haver jeg ej Behag udi Trætte, formaar heller ikke Processer at udføre, af Aarsag, at jeg fattige Menneske af ringe Indkomst maa aarlig leve med Hustru og 7 Børn, foruden Knægten at holde, Skorstone at rengøre og forulykkede døde Kvæg, Bæster og deslige at lade aftrække og paa sære Steder at henføre. Jeg beder ydmygt den velvise, gunstige Øvrighed og

forordnede Dommer anse min Uskyldighed for Bondens Tiltale, mig for unyttige Processer befri og frikende mig fattige Mand. Gud almægtigste Dem samtligen belønne«.

Mestermændene maatte gøre Bonden Afbigt, saa den ærerørige Beskyldning ikke kom ham til Skade eller »Præjudice« paa Ære og Rygte. Dernæst skulde han godtgøre Peder Bertelsen Sagens Omkostninger med 8 Rigsdaler.

I Aaret 1716 opstod der Strid mellem Brøcher og Mestermændene i Fredericia, Christian Seiler. Brøchner blev afsat paa Grund af Uduelighed, og Seiler fik hans Embede, som han synes at have besørget ved Hjælp af en »Svend«. 1719 blev Seilers Søn Skarpretter »udi de i Koldinghus Amt beliggende Købstæder, nemlig Fredericia, Kolding og Vejle.«

Man ser nu Udviklingen: Indtil 1700 hver By sin Bøddel, derefter en Amtsbøddel, i første Halvdel af 19. Aarh. en Bøddel for Nørrejylland og nu en Skarpretter for hele Landet.

Endnu lever der Fortællinger om Bøddelens Virksomhed. En gammel Mand i Kolding har fra sin Bedstefader en Beretning om Anvendelsen af de her i Aarbogen Side 46 nævnte Tænger. Da Bøddelen kneb Forbryderen med de glødende Tænger, raabte den ulykkelige af Smærte. Præsten, der overværede Afstraffelsen og som hyldede den Anskuelse; at Syndens Straf bar sin Belønning, sagde da: »Det gjorde godt!« Da vendte Forbryderen sig om til ham og udbrød af fuldt Hjerter: »Da skulde I selv prøve!«

Om Mestermændens Virksomhed som Rakker og Skorstensfejer findes der i Kolding Raadstuearkiv et Dokument, der her aftrykkes ord- og bogstavret:

*Kiender Jeg Underskrefne Augustinus Pflug af Kaabel^{*)}, skarp Retter i Coldinghuus ampt at Have Indgaaet følgende Contract med Borge mester og Raad i Colding angaaende Natmandsforretninger for Colding Indvaanere, Saaledis:

1. Huset Colding Bye tilhørende, som Natmanden bor udi, forpligter ieg mig til at holde i lige saa god Stand, som dend af min Formand Var, da hand samme efter Tilladelse hafde om bygt,

2. Forbinder ieg mig til at holde alle tiider een Persohn tilstede i Bemede Huus, Som Natmandstienesten I alle tilfælde vedborlig kand forrette.

3. Lover ieg at bemte Natmand eller hans folck skal forholde sig søyelig og bequem imod alle og i ingen Maade noget u-sømmeligt, forargeligt eller u-skikkeligt begaae eller foretage, mindre nogen Aadzelt andetsteds henligge uden aleenc paa de pladtzter, som der til hannem anvises, icke heller enten lofridre eller oppebærger meere for nogen forretninger end hvad, her efter er forklart. Saa hand til alles tieuste for dend satte pris skal findes Stedsoc parat Villig og Rede boen ait under i Rdr. Straf, som ieg self forpligter mig til Naar hand sig i ovenmeldte Poster forser Strax under udpantning af mia boe at betale.

4. Huis Natmandz sforretning Magistraten i Colding kand behove, saa og Raadstue Skorsteenene at renovere, lover Jeg under forpligt af 3die Post hand for dennem Strax saa ofte det forlanges uden Betaling skal fuldyrdige.

Derinod har Magistraten accorderet mig, at ieg til Skarp Retter og Natmandsøn skal nyde af huer gaard 4 sk. huer huus 2 sk. til hver Mickelsdag og Paaske af Colding Borgerskab og indbyggere. Item Bevilliget bemelte Natmand for efterfølgende hans forretninger at nyde efter Skrefne Betaling.

For Een Skorsten gennem ; Loft høye huus	1 Mk. 4 sk.
1 Dito 2 Loft høy Huus	1 Mk.
1 Dito 1 Loft høy huus eller igennem et half Tag	10 sk.
for en Hest eller Stoer Nød 3 Aar gl. og derover naar hand det tillige med Egne Heste af Byen udfører	4 Mk.
Mens naar Eyeren skaffer Self Hester til Aadzelet at udslæbe	3 Mk.
1 Plag eller ung Nød fra 1 Aar til 3 Aar gl. naar (han) self fører det af Byen med Egne Heste	2 Mk. 3 sk.
Skaffer Eieren Heste	1 Mk. 8 sk.

*) Ullerup Sogn ved Fredericia.

For 1 føll Kalf, faar geed Buck, Svin og Stoer Hund,
som hand selv besørger til sit Sted udført 1 Mk.

Inod hvilken Betaling hand Leverer huden eller Skindet af alle ovenmeldte Creature fra sig til detz Eyermænd uden Beskadigelse Vel aftaget.

for ovenmeldte at opskere og tillige i Jorden Nedgrave gives ham aparte $\frac{1}{4}$ part meere, men alleene at nedkaste i Jorden $\frac{1}{16}$ mere end Taxten.

Naar Eieren Skaffer Heste ommelder(?), findes det i Marcken huor det med Magistratens tilladelse fra Stedet icke behøvis at Lrfflytte, Da gifver der for lige som for det af Byen Naar Eieren Self forskaffer heste og for opskjæren eller Nedkastning i Jorden, som for er melte.

For en Kat eller liden hund, Lam, kied Griis og Diszlige smaa Creaturer som findes paa de Steder, de icke Sommer sig at ligge til deres anordnede Steder 8 sk.

Findes det i en Brønd eller fra deszlige besværlige Stæder skal optages 12 sk.

foruden Skindet, som hand deraf kand tage og beholde om hand sig dend vil nyttig gjøre.

At forskrefne skal holdes u-Ryggelig, bekræftes med min Eien Haand og Seigl og 2de Mændt til Vitterlighed.

Colding, d. 30. Augusti Anno 1725.

Augustinus Pflug.

Efter Begier af os. til Vitterlighed,

Knud Andersen, Anders A. E. Errnsen,

1751 bad Christiana, salig Wagners Enke, Magistraten i Kolding hjælpe sig med Inddrivelsen af Mestermænds-pengene.

Mestermannens Hus i Kolding beskrives 1718 som et 7-fags Hus, et Loft højt, Tækningen 17 Tagsten høj. Huset var det nævnte Aar faldedefærdigt og vurderedes til — 4 Rdl. I 1789 ombyggedes Huset paa ny og blev da 6 Fag langt og 10 Alen bredt.

P. Eliassen.

De gamle Klokker.

I Kolding Kirketaarn hænger fire Klokker, hvoraf den ene er fra 1840 (se Aarbogen Side 85), medens de tre Klokker er gamle. To af dem bærer letlæselige Indskrifter. Den ene Klokke er fra 1613, den anden fra 1615, begge er støbte af »Adam Nielsen, Colding.« Den tredje af de gamle Klokker, »den svenske Klokke« bærer en Indskrift, som mange, Lærde og Ulærde, hidtil forgæves har søgt at tyde. Paa Klokken staar:

* ſ 1285 ſ 6 9 ſ 6 6 7 2 9

Bogstaverne fremtræder tydeligt nok, saa det er ikke det, der er i Vejen. Indtil først i det 19. Aarhundrede havde Kirken en fjerde gammel Klokke, Tolvklokken. Ogsaa denne bar en vanskelig Indskrift, men den blev dog tilsist tydet. Der stod da: *Ave Maria gratia plene*, Begyndelsen af en bekendt katolsk Bøn over Lukas 1,28. Tolvklokken og »den svenske Klokke« skal begge være komne hertil i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede. Man har herom i Kirkeregnskabet følgende Optegnelser:

»Anno 1601 bekom Kolding Kirke en Klokke fra Er-ritsø Kirke i Stedet for en anden Klokke, hvortil Godt-

folk gav saa mange Penge, at Kirken fik tilovers 20 Slettedaler.«

»Anno 1603 bekom Kolding Kirke en Klokke fra København, og samme Aar blev en Klokke ført ud paa Skibet fra Kolding Kirke til København, som blev skiftet for den forrige, og den som kom fra København vejede 3 Lpd. mere end den, som kom fra Kolding til København, hvorfor Kolding Kirke gav 8 Daler.«

Endelig findes i Kolding Bys Bog bemærket:

»1603 To Lispund 4 Mark Kobber til Mageskifte for en Klokke, Kolding By bekom til Kirken.«

Hvilken af disse to Klokker der er »den svenske Klokke«, er ikke afgjort. Formodentlig er det dog den Klokke, der kom fra København.

Indskriften paa Klokken gengives her. Muligvis kan dette give Stødet til, at den kan blive tydet. Klokken bærer paa 3 Steder en lille Figur ligesom en Muslingeskal.

Et slaaende Eksempel paa den skiftende Skæbne, en Kirkekiokke kan faa, har man i følgende Beretning fra Skomagermester P. Martin Møller i Kolding: »En Dag i April Maaned 1876 kom Smedemester A. Olesen og viste mig en Klokke. Den havde den Mærkelighed, at den bar en Runcindskrift; der stod nemlig:

✚ unnuifergerdoklokedessa

Jeg indgav strax Meddelse til Nationalmuseet, der ikke var sen med at svare og overdrog mig at ordne det med Hotelejer Thomsen, Klokkens Ejer, som villigt afstod den til Museet.

Klokken, der i mange Aar havde hængt i Hotellets Gaard, er 17 Cm. høj og 17.5 Cm. i Tværmaal ved Mundingen. Den stammer oprindeligt fra den gamle Stavkirke i Aamodtsdal, Bratsberg Amt i Norge og menes

i den katolske Tid at være brugt til at ringe med, naar Præsten gik paa Prædikestolen. I Norge er Klokkeren bleven kasseret og solgt (Hanken eller Kronen var gaaet af), og en eller anden Skipper herfra Byen har da tilhandlet sig den.»

Paa Thomsens Hotel staar der i Gaarden en gammel Døbefont. Den mangler Fodstykke og er kun prydet foroven med en Tovslyngning. Døbefonden anvendes som — Vandtrug for Hestene.

P. Eliassen.

Rettelser og Tilføjelser.

- S. 12, L. 10 f. o. da den 4de. Læs: da der den 4.
 » 13, L. 15, 19 og 22 f. o., Stoggenmeyer, læs Staggemeyer.
 » 14, L. 2 f. o. Gondrecourt, læs Gondrecourt.
 » 16, L. 14 f. o. Requisitioner, læs Requisitioner.
 » —, L. 7 f. n. Forhold., læs Forhold
 » 24, L. 2 f. o. Erckardt, læs Eckardt.
 » 50, L. 8 f. o. Christian, læs Christen.

Et andet Billede af Christen Estrup findes i »Odense kongelig privilegerede borgerlige Skyttelav 1704--1904« (Odense, Fyns Stiftsbogtrykkeri 1904) Side 109, hvori Estrup ses i fuld Figur, siddende paa en Stol. Han har Kalot paa Hovedet og holder paa Skødet sin høje Cylinderhæt,

- » 95, L. 16. Det er desværre bleven overset, at det her meddelte Brudstykke af en gammel Vise er optrykt i nyere Tid i H. F. Rørdams »Historiske Kildeskrifter« II. 180, hvor det med Sikkerhed fremgaar, at Visestykket er optegnet af A. S. Vedel.

Fortegnelse

over

Medlemmer af „Vejle Amts historiske Samfund“.

Fredericia.

Alstrøm, J., Isenkæmmer.
 Bach, P., Forstander.
 Banzon, Chr., Telegrafist.
 Borchsenius, Niels, Gaardmd.
 Bloch, Fabrikant.
 Bloch, Telegrafist.
 Bonnesen, Sagfører.
 Bunken, Telegrafist.
 Carlsen, Stabssergent.
 Carstensen, Lærer, Døvtummeinst.
 Christensen, Jac., Redaktør.
 Christiansen, Telegrafist.
 Dahl, Leitm., Posteksp.
 Dixen, Lærer.
 Du Jardin, V., Lærerinde.
 Dupont, V., Bager.
 Ebling, W., Købmand.
 Erichsen, I. C., Barber & Frisør.
 Fredericia højere Almenskole.
 Hansen, C. V., Telegrafist.
 Hansen, Carl V., Telegrafbest.
 Hansen, Einar, Telegrafist.
 Hansen, Jens, Kordegn.
 Hansen, R., Musiker.
 Hansen, Vilh. S., Bogtrykker.
 Hermann, Enkefrue, Kulhandler.
 Hestbek Jensen, Boghandler.
 Holst, Th., Lærer.
 Helt, P., Grdejer, Sanddal.
 Honoré, H., Redaktør.
 Jacobsen, Alex., Sparekasscbogh.
 Jacobsen, Ernst, Bankassistent.
 Jensen, Portner, Døvtummeinst.
 Jespersen, J., Arkitekt.

Johansen, Joh., Telegrafist.
 Jørgensen, N., Oversergent.
 Jørgensen, Svend, Telegrafist.
 Keller, Hj., Forstander.
 Kiær, J. F., Bøkdirektør.
 Krog, H. Chr., Præst.
 Lassen, J., Telegrafist.
 Liebe, Læge.
 Liljefalk, Axel, Oberst.
 Loehr, G. W., Konsul.
 Madsen, Bankdirektør.
 Maimberg, Telegrafist.
 Manniche, Præst.
 Munck, M., Fiskehandler.
 Møller, N. P., Tømrermester.
 Nielsen, S. J. A., Oversergent.
 Nissen, P. M., Partikulier.
 Ottesen, Telegrafist.
 Pagh, F., Snedkermester.
 Pagh, P., Lotterikollektor.
 Pedersen, P., Landinspektør.
 Petersen, Chr., Telegrafist.
 Petersen, P. H., Handelsagent.
 Petersen, I., Telegrafist.
 Petersen, M., Lærer.
 Petersen, P., Slagter.
 Petersen, P., Møller.
 Petersen, Th., Købm.
 Poulsen, L. P., Kæmner.
 Rasmussen, Skorstensfejer.
 Rasmussen, S., Sergent.
 Rasmussen, Th., Telegrafist.
 Reitzel Nielsen, Lokomotivfører.
 Roy, Telegrafst.
 Scharling, Carl, Borgmester.

Schultz, A., Landstingsmand.	Gram, C. H. Maskinbygger.
Schumacher, J. C., Politibetjent.	Grau, Gustav. Købmand.
Schumacher, J. H., pens. Politibetj.	Grevsen, J., Maler.
Skot-Hansen, Joh. P., Korpslæge.	Gynther, S. L., Murermester.
Spindler, Fabrikant.	Hagerup, A., Arkitekt.
Sørensen, Anton. Musiker.	Hausen, J. A., Fabrikant.
Thiellesen, Sagfører.	Hansen, P. C., Guldsmed.
Thomson, Th., Lærer.	Hansen, Chr., Murermester.
Thygesen Schmidt, S. P. Lærer.	Hansen, Knud, Redaktør.
Thygesen, Th., Købmand.	Hansen, J. L., Sagfører.
Utzon, H., Købmand.	Hansen, N., Cand. phil.
Valeur, U., Fabrikant.	Harboe, Sparekassebogholder.
Vernberg-Møller, Præst.	Hellrung, Alb., Barber.
Vognsen, P., Kordegn.	Henriksen, H., Lotterikollektor.
Voss, Ditlev, Fabrikant.	Hollænder, Fabrikant.
Wintausen, C. B., Auditor.	Holtz, Th., Cigarhandler.
	Høvinghoff-Petersen, Bankdirektør.
	Ibh, Lærer.

Kolding.

Andersen, A. L. M. H. C., Skomager	Jacobsen, Papirhandler.
Andersen, P., Ølkusk.	Jensen, C., Grosserer.
Andreassen, N., Redaktør.	Jensen, V. H., Cand. pharm. Provisor
Blad, C., Bogholder.	Jensen, I. M., Købmand.
Borch, S., Bogholder.	Jensen, J. M., Meiehandler.
Borch, C. S., Grosserer.	Johansen, Niels, Gæstgiver.
Boysen, Dr. med.	Jørgensen, Konrad, Redaktør.
Brandorf, J. O., Kammer.	Jørgensen, P. Pumpemager.
Brink, S., Bankassistent.	Kaalund, R., Konsul.
Brøch, Martin, Garver.	Kjeldgaard, Lærer.
Braun, Georg, Rektor.	Klixhüll, Erik Brandt.
Carlsen, M., Smedemester.	Kolding Byraad.
Christensen, Chr. Partikulier.	Kolding Folkebibliotek.
Christensen, P., Direktør.	Kyster, Guldsmed.
Christiansen, F. C. E., Betjent.	Kyster, And., Skomager.
Dalsgaard, Ejnar Christensen.	Lau, Edv., Sagfører.
Daugaard, C., Frk.	Lauritzen, J., Lærer.
Eliassen, P., Filialbestyrer.	Lorenzen, Erna Inspektrice.
Ellerbeck, P., Postfuldm.	Lumbye, Fr., Bogtrykker.
Erdmann, Bager.	Madsen, N. C., Bestyrer
Eriksen, K., Lærer.	Madsen, J., Fattiginspektør.
Eriksen, Svend, Sagfører.	Mau, H., Skolebestyrerinde
Eskesen, Morten, Forfatter.	Mikkelsen, E. Direktør.

- Molin, G., Elektriker.
 Moth, Dr. phil.
 Museet paa Koldinghus.
 Møller B., Redaktor.
 Müller Georg, Smedemester.
 Moiler, P. Martin, Skomagerm.
 Nielsen, A., Glarmester.
 Nielsen, Carl, Stukkator.
 Nielsen, Joh. C., Smedemester.
 Nielsen, N. C., Boghandlermedhj.
 Nielsen, N. C., Cigarhandler.
 Nielsen, J. E., Snedker.
 Nielsen, Hans Murermester.
 Nielsen, I. P. Direkteur.
 Nielsen, N. P., Snedker.
 Nielsen, S., Bankassistent.
 Nørgaard, S., Lærer.
 Olesen, Andr., Smedemester.
 Olesen, Th., Gartner.
 Olufsen, P., Snedker.
 Oxe, Vilhelm, Købm.
 Petersen, J. P., Prokurist.
 Petersen, Lave Ernst.
 Petersen, Ludv., Værkfører.
 Petersen, A. S., Gartner.
 Petersen, Thule.
 Preusse, F., Detaillist.
 Rasmussen, N., Købmand.
 Schjørring, Borgmester.
 Schjørring, L., Byfogedfuldm.
 Schmidt, Jørgen, Kreaturhandler.
 Simonsen, Anton, Købmand.
 Simonsen, Chr. V. A., Graver.
 Sjødt, Bogtrykker.
 Skjøde, J., Agent.
 Skovmann, H., Redaktionssekretær.
 Skytte, Jens, Forfatter.
 Slot, Joh., Hotelvert.
 Solberg Nielsen, Købmand.
 Sprechler, G., Tandlæge.
 Sønnichsen, Gasalkæser.
 Sørensen, M., Bogholder.
 Thau, J. M., Lærer.
 Thastum, L., Redaktor.
 Thomsen, L., Urmager.
 Thomsen, Thomas, Lærer.
 Thygesen, August, Lærer.
 Ulrich, M., Forretningsfører.
 Utzon, Vill., Farver.
 Vilstrup, H., Herredsfuldm.
 Vogel, Antonette, Frk.
 Waaben, Cigarhandler.
- Vejle.*
- Alsted, J., Cand. theol.
 Andersen, Chr., Købmand.
 Andersen, Johan, Købmand.
 Asmussen, Aage, Cand. jur., Byfoged-
 fuldmægtig.
 Bardenheleth, V., Stiftamtmand.
 Becher-Christensen, Grosserer.
 Birch, Sagfører, Kæmner.
 Brincker, C., Købmand.
 Buch, Niels, Stud. art.
 Christensen, C. H., Præst.
 Christeasen, A., Herreekviperingsh.
 Christiansen, J. C., Fabrikant.
 Christiansen, Fr., Købmand.
 Christiansen, M., Købmand.
 Christoffersen, Murermester.
 Daagaard, H., Apoteker.
 Dolleris, Andr., Boghandler.
 Dragsted, Cand. jur., Byfogedfuldm.
 Fischer, Aage, Fuldmægtig.
 Guidmand, Th., Stud. art.
 Hansen, Chr., Glarmester.
 Hansen, S., Cand. mag.
 Heiweg, H., Driftsbestyrer.
 Hess, C. M., Fabriejer.
 Hindborg, Charles, Fabrikant.
 Holm, R. J., Seminarieførst.
 Ishøj, C. F. A., Cand. phil., Løjtn.

- Jensen, B. M., Cand. phil.
 Jeppesen, Dora, Frk.
 Jørgensen, H., Hotelforpagter.
 Kjersmeier, C. F., Krigsassessor.
 Kanaris-Klein, V., Rektor.
 Larsen, L. O., Præst.
 Lund-Andersen, Cand. jur., Herreds-
 fuldmægtig.
 Lund, H. C., Skolefonds-Bogholder.
 Michelsen, C., Cand. pharm.
 Møhl, N. F., Prokurist.
 Møller, Knud, Læge.
 Møller, L. Læge.
 Neumann, C., Boghandler.
 Nielsen, Vill. E., Cand. jur., Amts-
 fuldmægtig.
 Nielsen, Johannes, Sagfører.
 Nissen, Niss, Inspektør.
 Olesen, R., Cand. phil. og exam.
 polyt.
 Orloff, Fr., Cand. mag.
 Petersen, Aage, Bankfuldm.
 Petersen, E., Havneingeniør.
 Petersen, J., Bankdirektør.
 Rasmussen, E., Bankkasserer.
 Rasmussen, P., Bogholder.
 Schjøth, A., Grosserer.
 Steensen, H., Fabrikant.
 Søndergaard, Chr., Redaktør.
 Sørensen, H. G., Læge.
 Sørensen, J., Guldsmed.
 Thomsen, Emil, Købmand.
 Thorkilsen, Jac. S., Smøreexportør.
 Troiel, L., Amtsforvalter.
 Udbye, N., Bogtrykker.
 Ulrich, C., Apoteker.
 Umlandt, Organist.
 Vejle Bank.
 Vejle Folkebogsamling
 Vogel-Jørgensen, G., Enkefrue.
 Windfeld-Hansen, M., Konsul.
 Wolff, Britta, Frue, Lærerinde.
 Worning, J., Fabrikant.
 Wulff, Severin, Købmand.
 Ørsted, Cand. juris. Byfogedfuldm.
- Bjerge Herred.*
- Hansen, Carl, Højskoleforst. Vrigsted.
 Hansen, Enevold, Grdm., Vrigsted.
 Hansen, Eskild, Grdm., Hornum.
 Jensen, Jørgen, Amtsrdsn., Klejs.
 Jørgensen, A., Lærer, Vrigsted.
 Meiby, Fr., Sognepræst, As.
 Møller, P., Propr., Hornumkær.
 Nielsen, Grdm., Hornum.
 Overgaard, Propr., Nattrup.
 Pedersen, Ofer, Grdm., Klejs.
 Therkelsen, N., Grdm., Vrigsted.
 Thjeilesen, F. K. K., Lærer, Skjold.
 Thomsen, J., Lærer, Hostrup.
 Østergaard Hansen, S., Gaardm.
 Vrigsted.
- Brask Herred.*
- Andersen, A., Blikkensl., Aagaard.
 Andersen, And., Smed, Brandrup.
 Andersen Sager, Grdm., Fredsted.
 Bojsen, M. K., Mejeribest., Brand-
 drup.
 Boysen, Propr., Hvidsmide.
 Brask, J., Mejeribest., N. Bjært.
 Carlsen, J. Kj., Sognepræst, Starup.
 Christiansen, J., Mejeribest., Aagaard.
 Dahl, H., Grdm., Herslev.
 Dahl, P., Lærer, Herslev.
 Damkjær, H., Grdm., Brandrup.
 Eriksen, Anton, Lærer, Brandrup.
 Fischer, Mads, Sognef., Aagaard.
 Geertsen, H., Sognef., Stallerupg.
 Hansen, C., Møller, Brandrup.
 Hansen, Hans, Grdm., Brandrup.
 Hansen, Jacob, Parikulier, Strand-
 huse.

Hey, Alfr., Provst, Almind.

Jensen, Lærer, Sandbjerg Skole.

Jensen, Hans, Grdm., Bramdrup.

Jessen, A., Grdm., Stagebjeggrd.

Jørgensen, C., Sognepræst, Herslev.

Jørgensen, Kr., Grdm., Bramdrup.

Knudsen, B. N., Lærer, Sdr. Vilstrup.

Konradsen, Konrad, Sogrestf., Sdr.

Vilstrup.

Laugesen, P., Husm., Hænde Komm.

Lind, Joh., Grdm., Mejerminde.

Lindholt, Pont., Friskolel., Aagaard.

Lund, Grdm., Følterup.

Ljungaard, P. J., Lærer, Eltang Kirkeskole.

Madsen, Elias, Mælkehdl., Brandr.

Meyer, Andr., Ungkarl., Aagaard.

Møller, Karol., Frk., Harte.

Nielsen, Chr., Partik., Bramdr. Mk.

Nielsen, Jørg., Propr., Donsgaard.

Nielsen, N. N., Grdm., N. Bjært.

Pgdersen, Peder, Grdm., Bramdr.

Petersen, Thule, Landmand, Harte.

Poulsen, J., Toftegaard, Harte.

Rønning, H., Grdm., Bøgelund.

Rønning, H. H., Grdm., Bramdrup.

Rønning, S. H., Grdm., Bramdrup.

Scaelde, H., Grdm., Ejstrup.

Schierring, C., Sognepræst, Paaby.

Skov, Jens Pagh, Grdm., Sdr. Vilstrup.

Stoustrup, P., Købm., Herslev.

Svendson, Kr., Uddeler, Bramdrup.

Sørensen, S., Grdm., Følterup.

Tarp, M., Lærer, Harte.

Terp, Niels, Sognefoged, Vyv.

Thorning, H., Petersbjerggrd.

Thorning, L., Forpagter, Petersbjerggaard.

Elbo Herred.

Aamand, I., Grdm., Trelde.

Andersen, J., Lærer, Skerbæk.

Christmas, Frue, Snoghøj.

Gydesen, I., Sognef., Kongsted.

Jensen, Jørgen, Grdm., Stallerup.

Kristensen, M. E., Møller, Egum.

Ladegaard, Enggaard, Fredericia.

Lassen, Jensen, Grdm., Vejlbj.

Larsen, Ude, Landmd., Bredstrup.

Lomholt, Haas, Grdm., Egum.

Lomholt, J., Grdm., Aneyst.

Markussen, Linnet, Grdm., Vejlbjgd.

Mortensen, Carl, Smed, Egum.

Møller, Peter, Grdm., Kongsted.

Ousen, Jens, Folketingsm., Egum.

Ravn, J. Jensen, Lærer, Stoustrup.

Sejr, S. P. N., Lærer, Egeskov.

Stendorff, Læge, Vejlbj.

Sørensen, Joh., Kongsted.

Thuesen, P., Sognef., Egum.

Uth, Jens Partikulier, Stoustrup.

Hatting Herred.

Cederfeldt de Simonsen, C. C. S., Provst, Tyrsted.

Hansen, P., Lærer, Torsted.

Østergaard, A., Lærer, Bredal.

Holmans Herred.

Alkærsg, S., Højskolel., Vinding.

Andersen, A., Lærer, Smidstrup.

Andersen, A. C., Lærer, Skærup.

Andersen, C. V., Lærer, Vinding.

Brummer, Carol, Enkefrue, Vinding.

Christensen, N. C., Smidstrupgrd.

Clausen, N., Grdm., Vinding.

Dahl, H. St., Urmager, Børkop.

Eriksen, Erik, Lindet.

Hagemann, H., Sognepr., Vinding.

- Hansen, J., Lærer, Gaverslund.   Fallesen, J. J., Ødis.
Hansen, Lars, Amtsrevisor, Vinding.   Fischer, P., Grdm., Vejstruprød.
Hartvigsen, J., Grdm., Vinding.   Gabe, Læge, Taps.
Jensen, M., Grdm., Vinding Ladegd.   Gjødeseu, Anton M., Brandrup.
Kristensen, And., Grdm., Brejning.   Glahn, L., Sognepr., Vejstrup.
Christensen, Ewald Tang, Forfatter,   Hansen, H. C., Bestyrer, Vejstrup-
    Miadebo i Mølholm.   Hejs Mælkeri.
Madsen, J. Grdm., Vinding.   Hansen, Chr. D., Forp., Vonsild.
Nielsen, H., Smed, Børkop.   Hansen, P., Dyr læge, Bjært.
Nielsen, Mads, Grdm., Skærup.   Hansen, R., Grdm., Stavnsbjerg.
Nielsen, N., Sognef., Vinding.   Haue, S. P., Køjbjerggrd., Ødis.
Petersen, A. Chr., Fabrikant, Villa   Henningsen, V., Læge, Bjært.
    »Brinken» i Mølholm   Himmelstrup, G., Højskoleforstander
Sørensen, N. J., Lærer, Gaardslev.   Grønninghoved.
Sørensen, N. P., Sognef., Børkop.   Hindbøde, M., Ødis.
Sørensen, M. P., Grdm., Gaverslund.   Holm, Povl, Højsk., Grønninghvd.
Wissing P., Forpagter, Andkær.   Huggø, M., Partikul., Vonsild.
    *   Jensen, A., Ødis.
    Jerlev Herred.   Jensen, J. C., Lærer, Vejstrup.
Andersen, J. J., Lærer, Højen.   Jensen, N. Uldall, Lærer, Agrtrupskov
Sørensen, Holger, Stud. theol., Jerlev.   Juhl, P. B., Grønninghoved.
    *   Juhl, L., Hardsminde.
    Nørre Tyrstrup Herred.   Juhl, J. P., Lærer, Vejstrup.
Andersen, K. L., Ødis.   Juhl, M. Uldall, Grdm., Agrtruprød.
Andresen, A. P., Bøgelund.   Jørgensen, Chr., Brandrup.
Arp, J., Ødis.   Knudsen, Ole, Gartner, Vejstrup.
Berg, P. H., Lærer, Sår. Stenderup.   Krag, J., Trappendal.
Bidstrup, Andr., Mejeribest., Taps.   Krag, P. P., Grønninghoved.
Blum, C. H., Lærer, Agtrup.   Kristensen, A., Sognepr., Hejs.
Bramsen, I., Lauritsminde.   Krog, P., Vejstruprød.
Braendorff, O. J., Kransbjerggrd.   Lange, L., Propr., Hejsgrd., Hejs.
Brockstedt, M. P., Ødis.   Lind, Chr., Partikul., Lindgaard.
Bruhn, A., Vejstruprød.   Lind, L., Bjærtgaard.
Bundgaard, N., Lærer, Vejstrup.   Lindberg, N., Grdm., Hejs.
Clausen, Fr., Ødis.   Madsen, Sognerdsf., Vejstrup.
Clausen, Joh., Sognepr., Vonsild.   Mygind, P., Lærer, Taps.
Christensen, Andr. M., Bjært.   Müller, Hans, Riglandseg, Ødis.
Dall, P., Møller, Kjør Mølle.   Møller, J. P., Ødis.
Dall, N. J. P., Lærer, Taps.   de Neergaard, Propr., Højsgaard.
Damgaard, Kristen, Grønninghoved.   Nygaard, Anker, Grønninghoved.
Damgaard, Peter, Grønninghoved.   Overbeck, K., Brandrup, Ødis.

- Petersen, G. C., Sognerdsf. Hejls. Bundgaard, Jens, Gdm., Hvolgd. Mk.
 Petersen, H., Stangmoseled, Vejstr. Bundgaard, N., Sognef., Ølholm.
 Petersen, J., Lærer, Vonsild. Bülow, L., Propr., Donneruplund.
 Petersen, Jep. Grdm., Taps. Christensen, A. C., Mejeribest, Give.
 Petersen, P. N., Dalby Mølle. Christensen, Niels. Grdm, Nyborg.
 Raben, S. S., Propr., Vonsild. Dalin, Kr. P., Stationsforst., Uldum.
 Rafnsøe, R., Aastorp. Dorp-Broager, Læge, Uldum.
 Ravn, Chr., Propr., Sjølundgrd. Grejs Sognebogsanling.
 Ravn, J., Forst., Hejls Efterskole. Haldbo, Stationsforst., Give.
 Ravn, Ivar, Grønninghoved. Hansen, Marius, Lærer Bredballe.
 Ravn, R., Vejstruprød. Hansen, Niels, Grdm., Bredballe.
 Ring, M., Sognepr., Taps. Hansen, H. P., Lærer, Langskov.
 Sax, Hans, Ødis. Henriksen, R., Grdm., V. Ørum.
 Schmidt, J. Cl., Drenderup. Ødis. Jakobsen, Højskoleforst., Give.
 Schmidt Hansen, Joh., Kirkev., Ødis. Jakobsen, Kristian, Grdm., Ulkær.
 Schmidt, F. L., Ødis. Jensen, Lærer, Ringive.
 Schou, Chr., Tved. Jensen-Flu, N. Chr., Folketings-
 Schultz, J., Propr., Klostergrd., Hejls mand, Brande.
 Schultz, J. J., Kammeraad, Dalby. Jensen, Jens Jak., Grdm., Hesselballe
 Schyt, M., Tagkjærgrd., Ødis. Jensen, Johannes, Grdm., Uldum.
 Schmidt, Jeppe, Grønninghoved. Jensen, Mads, Landmd., Vindelev.
 Sølvsteen, K. K., Lærer, Bjært. Jensen, Kn., Møller, Langelund M.
 Sørensen, H., Enke, Tved. Jensen, Jens P., Amtsrdsm., Gl. Sole.
 Thygesen, Cand. jur., Lykkesgrd. Johansen, Aage, Grdm., Ilved.
 Thygesen, J. C., Propr., Dalbygrd. Jørgensen, J., Propr., Hvejselgrd.
 Tingjeff, N., Propr., Vonsild. Kannegaard, R. J., Lærer, Hornstrup
 Finnemana, N. F., Drenderup. Kibeck, Chr., Lærer, Sindbjerg.
 Toft, P. N., Straarup. Knuth, F., Hofjnst., Greve, St.
 Vyff, J., Propr. Vonsild. Grunder.
 Wissing, P., Vonsild. Koed, P., Sognepr., Givskud.
 Østergaard, Peter, Grønninghoved. Kristensen, Mejerist, Langelund.
 Kristensen, E., Lærer, Vindelev.
 Kristensen, Jørgen, Grdm., Vonge.
 Kristensen, K., Lærer, Hesselballe.
 Kristensen, Niels, Grdm., Uldum Mk.
 Kristensen, Niels, Grdm., Uldum Mk.
 Madsen, C. J., Købmd., Uldum.
 Madsen, L., pens. Lærer, Give.
 Mogensen, Poul, Grdm., Ølholm.
 Mortensen, Kr. J., Grdm., Vindelev. Mortensen, Kr., Grdm., Baastlund.
 Bertelsen, R. J., Sognepr., Hvejsel. Møller, Chr., Grdm., Vonge.
 Møller, Kr. Hansen, Grdm., Hedeby.
 Blom, G., Læge, Sandvad.

Nørvang Herred.

- Andersen, Sognepr., Ringive.
 Andersen, Kn., Højskolef., Uldum.
 Bagger, Distrikslæge, Give.
 Balle, K., Lærer. Sdr. Omme.
 Bartels, F., Apoteker, Give.
 Bentsen, Kr. J., Grdm., Vindelev.
 Bertelsen, R. J., Sognepr., Hvejsel.
 Blom, G., Læge, Sandvad.

- Nielsen, Iørgen, Grdm., Ilved.
 Nielsen, Peder, Murer, Ulrum.
 Nielsen, Niels Th., Grdm., Vindelev.
 Nygaard, K., Førstelærer, Give.
 Olesen, Joh., Grdm., Hesselballe.
 Pedersen, Klemen, Grdm., Overgrd.,
 Brænde.
 Rahbek, N., Grdm., V. Ørum.
 Rask, Kristian, Grdm., Nyborg.
 Rasmussen, Hans, Forp., Bredballe.
 Schou, Christensen, Sognef., Give.
 Schou, Julius, Lærer, Ilved.
 Skovsen, Søren A., Grdm., Vindelev.
 Skovsen, Niels K., Grdm., Ilved.
 de Steensen Leth, Godsejer, Hvoigrd.
 Sørensen, H., Lærer, Givskud.
 Sørensen, Jørgen, Grdm., Rodengård.
 Sørensen, P., Tomterm., Give.
 Sørensen, R., Lærer, V. Ørum.
 Sørensen, S., Grdm., Ulkjær, Lindved.
 Tanning, G., Sognepr., Ø. Nykirke.
 Terkildsen, Jens, Grdm., Hauge.
 Thomsen, N. P., N. Donnerup Mølle.
 Wogelius, J. P., Købm., Øinholm.
 Østergaard, Kr., Grdm., Hesselballe.
- Portrid Herred.*
- Andersen, Mejerist, V. Smidstrup.
 Andersen, S., Sognepr., Nørup.
 Asmussen, J., Cand. theol., Viborg i
 Hover Sogn.
 de Bang, H., Godsejer, Haraldskær.
 Bech, C., Hofjægerm., Engelsholm.
 Bennedsen, F., pens. Lærer, Frederikshaab.
 Bjerre, Lærer, Lime.
 Buch, Joh., Maler, Bredsten.
 Christiansen, Chr., Lærer, Mølvaag.
 Damgaard, Chr., Best., Gjøde, Mølle.
 Duns, Chr. P., Grdm., Daldøver.
 Eising, P., Landstingsm., Jelling.
- Eriksen, J., Skovløber, Frederikshaab.
 Eriksen, N. J., Grdm., Frederikshaab.
 Everts, L., Propr., Kildegaard.
 Fog, J. C., Lærer, Vandel.
 Glavind, Stationsforst., Vandel.
 Guldberg, N., Grdm., Gammelby.
 Hansen, H. J., Grdm., Bindeballe.
 Hansen, Mogens, Sognef., Givskud.
 Hansen, P., Sædker, Raadbøldal.
 Hansen, Søren, Sognef., Balle.
 Høneberg, P., Konsulent, Blaa-
 ærhus.
 Holst, Propr., Brandøberg.
 Hovgaard, N., Gartner, Engesholm.
 Jensen, Lærer, Linskov.
 Jensen, H. C., Olhändler, Vandel.
 Jensen, Jens Hansen, Grdm., Tofthøj.
 Jensen Østerlund, Jens, Gaardm.,
 Givskovlund.
 Jensen, P. Larsen, Ungk., Lindeballe.
 Jensen, Mogens, Grdm., Vandel.
 Jensen, N. P., Ungkarl, Nørup Kro.
 Jespersen, Jens P., Grdm., Daldøver.
 Jørgensen, Jørgen, Grdm., Lime.
 Kau, H., Sognepr., Galdbjerg.
 Knudsen, A., Propr., Engesh. Ladeg.
 Knuth, H., Greve, Kjølaolt.
 Kristjansen, K. M., Seminarlærer,
 Jelling.
 Kristjansen, Tonnes, Kroejer, Vandel.
 Krohn, Statskovrider, Gjøddinggrd.
 Lassen, Lærer, Bredsten.
 Lauritsen, Iver, Smidstrup.
 Laursen, J. G., Murer, Vandel.
 Lomholt, Jens, Grdm., Bindeballe.
 Lund, J., Lærer, Smidstrup.
 Madsen, John, Grdm., Lime.
 Mouritsen, S. N., Lærer, Mørup.
 Nielsen, Andr., Grdm., Vandel.
 Nielsen, Andr., Smed, Bindeballe.
 Nielsen, P., Bødker, Raadbøldal.

- Nielsen, Th., Skomager, Daldover. Fyens Stifts Læsefor.
 Nielsen, Marius, Grdm., Bindeballe. Hansen, H. P., Grdm., Baishøj pr.
 Olsen, Hans, Mejeribest., Dialektide. Lægten St.
 Petersen, H., Gartner, Kærbølling. Hanssen, Andr., Lærer, Kongens
 Pedersen, Mads, Grdm., Bindeballe. Lyngby.
 Pedersen, Martin, Grdm., Vandel. Hauge, J., Købmand, Tørring.
 Pedersen, Peder, Grdm., L. Lime. Højmark, A., Præst, Aarhus.
 Pedersen, Peder, Grdm., Daldover. Jensen, Fr., Uddeler, Tørring.
 Pedersen, Peder J., Grdm., Vandel. Jensen-Ousted, J. J., Folketingsm.
 Poulsen, Niels, Tjenestek., Bindebl. København.
 Ravn, A., Lærer, Gadbjerg. Jessen, A., Folketingsm., Hjarup.
 Rosenkrands, Chr., Lærer, Balie Fri- Jørgensen, Chr., Bankdirektør, Ny-
 skole. købing F.
 Sandby, Lærer, Gammelby, Jelling. Jørgensen, Joh., Overlærer, Middelf.
 Sass, G., Godsejer, Lerbæk. Kristensen, Frode K., Lærer, Tørring
 Schmidt, K. Th., Grdm., Bindeballe. Kruse, J. N., Lærer, Tørring.
 Skyttegaard, Th. Kr., Bager, Daldover. Langgaard, Stud med., Kbhvn.
 Søgaard, N. P., Lærer, Nørup. Lauridsen, Joh., Direktør, Vejen.
 Sørensen, Marius, Seminarielærer, Madsen, A., Dyrslæge, Tørring.
 Jelling. Madsen, K., Købmd., Tørring.
 Sørensen, N. Steff., Gdm., Kærbølling Møllerup, Direktør, Rosenborg,
 Terp, Søren, Grdm., Bindeballe. Nielsen, Erik, Bager, Tørring.
 Thomsen, Joh., Lærer, Bredsten. Nørregaard, Kr., Læge, Kbhvn.
 Trogelborg, Car., Grdm., Købberbol. Pedersen, H. L., Urngt., Tørring.
 Trogelborg, N., Grdm., Skæfshus. Pedersen, N., Forst., Ladelund,
 Westergaard, V., Tøglører, Vandel. Petersen, A., Snedker, Aalestrup.
 Povlsen, Povl, Grdm., Skafterup. Provinsarkivet i Viborg.
- Uden for Amtet.*
 Andersen, M. P., Tjenestekari, N. Qvist, Chr., Murermester, Horsens.
 Okse Ege, Halvrimmen St. Raben, Th. A., Kontorchef, Kbhvn.
 Båge, C., Cand. theol., Fuglsang Rahlf, Henry, Direktør, Esbj.
 pr. Tranbjerg. Rasmussen, N., Træhldr., Tørring.
 Brill, Chr., Grdm., Egholmgrd pr. Rasmussen, R., Propr., Højrupgrd.
 Tørring. Richter, J., Sognepr., Vejen.
 Carne, K., Læge, Sølv., Kbhvn. Rosendal, H., Forst., Lyngby.
 Christensen, Oscar E., Kasserer, Saxiid, Georg, Arkivar, Viborg.
 Kbhvn. Schøn, Aage, Snedkerm., Kbhvn.
 Christensen, Chr. V., Raadstuearkivar, Schou, Hans, Boghandler, Lyngby.
 Dr. phil., Kbhvn. Schou, Hansen, Grdm., Brillgrd.,
 Christjansen, J. C., Kommunei. Kbhv. pr. Tørring.
 Fryd, C. V., Læge, Tørring. Stensbaile, N. P., Driftsb., Tørring,

	<i>Medlemsantal.</i>	
Vaaben, A., Grdm., Tørring.	Fredericia	85
Waltersdorff, Direkt., Nykøbing F.	Kolding	116
	Vejle	69
<i>Subskribenter.</i>		<u>270</u>
(Medlemmer af »Hist. Samf. for Ribe Amt«).	Bjerge Herred	14
Bjerge, Poul, Højskolel., Askov.	Brusk H.	52
Breinhoit, C., Konsul, Esbjerg.	Elbo	21
Hansen, Ph. Kr., Hoven, Tarm.	Hatting H.	3
Lund, Stationsforst., Fredericia.	Holmans H.	25
Madsen, Jesper, Bankdirektør, Jerne, Esbjerg.	Jerlev H.	2
Nissen, J., Provst, Brørup.	N. Tjørstrup H.	88
Olsen, J., Overlærer, Varde	Nørvang H.	71
Rosenmeier, Amtsfuldm., Cand. jur., Ribe.	Tørrid H.	74
Schousbøe-Jensen, G., Præst, Buerup		<u>350</u>
Jyderup.	Udenfor Amtet	46
Schrøder, L., Forstander, Askov.	Subskribenter	12
Stemann, G., Stiftamt., Kammerh., Ribe.		<u>678</u>

Listen er sluttet den 16. Decbr. 1905.

Medlemmerne bedes underrette Samfundets Styrelse om mulige Fejl i Medlemslisten, saaledes, at Fejlene kan rettes i senere Lister.

Vejle Amts historiske Samfund.

Regnskab for Aaret 1904--05.

Indtægt.		Udgift.	
Medlemsbidrag	1266 00	Forfatterhonorar	224 00
Indvundne Renter	9 03	Trykn. af 1ste Halvb. af Aarskriftet	378 90
Tilbagebetalt Porto	20 25	Bekendtgørelser	8 15
		Porto og Rejseudgifter	91 07
		Kassebeholdning:	
		Paa Sparebog i Lmdsb. i	
		Vejle	559,03
		Kontant	34,13
			593 16
Kr.	1295 28	Kr.	1295 28

Nørup. 22. Oktober 1905.

S. N. Mouritsen.

Ovenstaaende Regnskab er eftersat og godkendt af Revisorerne Kammeraad J. Schultz, Dalby, og Købmand Anton Simonsen, Kolding, og derefter godkendt paa Styrelsesmødet d. 12. Dec. 1905 paa Raadhuset i Kolding.

Til Medlemmerne.

Inmellem Styrelsen for »Vejle Amts historiske Samfund« og Styrelsen for »Historisk Samfund for Ribe Amt« er der sluttet den Overenskomst, at Medlemmerne af det ene Samfund kunne — uden at opnaa andre Medlemsrettigheder — abonnere paa det andet Samfunds Skrifter for 1 Kr. — Porto om Aaret. De Medlemmer af »Vejle Amts historiske Samfund«, som ønske at benytte sig heraf, bedes henvende sig til nærværende Samfunds Sekretær.

Paa Kolding Raadhus afholdtes 12. Dec. et Styrelsesmøde, hvor tre Medlemmer af Styrelsen, overensstemmende med Lovens § 5 afgik ved Lodtrækning, nemlig Filialbestyrer P. Eliassen, Kolding, Cand. mag. S. Hansen, Vejle, og Lærer S. N. Mouritsen, Mørup.

Indlagte Stemmeseddel bedes indsendt inden den 15. Jan. Der vælges endvidere 2 Revisorer, idet Revisorerne skal afgaa hvert Aar.

Gaver.

I det forløbne Aar har Styrelsen modtaget følgende Gaver:

»Afskrift af J. J. Fynns Arkivregister for Kolding«. Registret omfatter Tiden 1288—1848. Afskriften, der omfatter 395 Sider, og en fotografisk Gengivelse af et Brev fra Pastor Fyhn til Konferentsraad, fhv. Borgmester Estrup, er en Gave fra J. O. Brandorff og P. Eliassen.

»Kolding Kirkes Inskriptioner, samlede 1730 med nogle Anmærkninger, forfærdiget af Provst Bakke i Colding«. Manuskript. 67 Sider. Gave fra J. O. Brandorff.

»Fra Ribe Amt«, Aargangene 1903, 1904 og 1905, Gave fra Søsterselskabet »Hist. Samf. for Ribe Amt«.

Indhold.

Vejle Amts historiske Samfund. Af Stiftamtmand V. Bardenfleth.	3
Erindringer fra Vejle i Krigsaaret 1864. Af Højskoleforstander H. Rosendal.....	11
Bidrag til Kolding Bys Historie i det 19. Aarhundrede. Af Filial- bestyrer P. Eliassen, Kolding.....	35
Arvesolv. Af J. Terkildsen, Have ved Tørring St.....	89
Gamle Borgpladser ved Vejle. Af Cand. mag. S. Hansen, Vejle..	91
Uro i Lejren. Minde fra Landsbyen Trelde, optegnet af Jens Skytte.....	113
Fredericia og dens jødiske Menighed ved Alfred Heymann.....	125
Kalkmalerierne i As Kirke. Af Sognepræst Fr. Melby, As.....	145
Fra Almind. Ved Filialbestyrer P. Eliassen, Kolding.....	155
En Markedsrøjs i gamle Dage. Af Fr. Bennetsen, Frederikshaab	170
Den jydsk Skvekrigs Begyndelse. Af Cand. mag. S. Hansen i Vejle.....	171
Smaa stykker.....	193
Altertavlen i Hejls. Af Sognepræst A. Kristensen, Hejls.	
Bøddel og Natmand. Af Filialbest. P. Eliassen, Kolding.	
De gamle Klokker. Af samme.	
Rettelser og Tilføjelser.	
Liste over Medlemmerne.	
Regnskab for 1904—05.	
Til Medlemmerne.	
Gaver.	